

ભોજરાજ અને કાળીદાસ.

૧૪૫૯૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૫૮૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ભોજરજા અને કાળીદાસી

વિષય ૬ - ૩

આવૃથ્ જ્ઞાન અને સુબોધ સાથે આનંદ આપનાર.

રાજભોજ

અને

કાલિદાસ.

ભાગ ૧ થી ૫ સુધી.

ઉપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા,

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુપટે—બુકસેલર,

પુસ્તકાલય—અમદાવાદ.

[સર્વે હક્ક સ્વાધીન]

આવૃત્તિ ૫ મી.

પ્રત ૪૦૦૦

સને ૧૯૨૪

શ્રી પ્રજાહીતાર્થ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પા. સોમાભાઈ દલપતરામે

છાપ્યું. શાહપુર નવીપોળ—અમદાવાદ.

કિંમત ૦-૧૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય ૧૪૫૮૦
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડ્રાપીરાઈટ-સંગ્રહ

બીરબલ વિનોદ.

અપૂર્વ ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપનારી રમુજ વારતાઓનો આ એક મોટો સંગ્રહ છે. બીરબલ અને અકબર સંબંધમાં આજ સુધી ધણા પુસ્તક બહાર પડ્યા છે તે સર્વમાં આ પુસ્તક સરલતામાં, છપાઈમાં, શુદ્ધતામાં અને વારતાના સંગ્રહમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, ધણાજ સંશોધન પછી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. આમાં એકથી એક અતિ રસીક વારતાઓનો ધણો સારો સંગ્રહ છે નાના નાના છોકરાઓને વાંચી શકાય તેવા સુવાચ્ય ટાઇપમાં છપાવ્યું છે. આ માની એક વારતા તમે વાંચશો તો તમને તે પેટ પકડી પકડીને દસાવો. ખરેખર આ પુસ્તક સુઓધનો સાગર, હાપણનો હરીયાવ, ગમ્મતની ગુલાબદાનીઓ હાસ્મનો હોજજ છે. આ પુસ્તક વાંચવાથી માણસ બોલચાલમાં ધણો કુશળ થાય છે. વિશેષ ખાત્રો પુસ્તક વારવાથીજ થશે પાકું પુંકું, રહેજ કાગળ સુંદર છપાઈ છતાં કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૬ આના.

બધી જાતનાં પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે બુકસેલર

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ

શ્રી વિશ્વનાથ પ્રસન્નોસ્તુ !

શ્રી

ભોજ અને કાલિદાસ

એઓની

અ પુર્વ આનંદ સાથે સુબોધ આપનારી

વાર્તાઓનો

ભાગ પહેલો.

વારતા ૧ લી.

પતિવ્રતાપણાની મહત્તા.

એક સમય મહારાજ ભોજ પોતાની ઉજ્જયિની નગરીની ચર્ચા
જોવા એકલોજ ગુપ્ત વેષ વડે વિચરતો એક બ્રાહ્મણના ઘર આગળ
જમ પહોંચ્યો અને કમાડના છીદ્ર દ્વારા એ ગૃહમાં નજર કરી તો કેાઠ
અબળ ચમત્કાર દ્રષ્ટિગોચર થયો. એટલે તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રી નિદ્રાવશ્ય
થયેલા પોતાના પતીનું પોતાના ખોળામાં મસ્તક રાખી ઘેઠેલી તે વ-
ખતે તેનો અણુસમણુ ધબક પુત્ર ધરતી અદર રમતો હતો, તે રમતો
રમતો અગ્નિના કુંડ પાસે ગયો એટલુંજ નહોં પણ તે અગ્નિના કુંડ-
માં પડી ગયો તે જોઇ તેની માતા મનમાં વીચારવા લાગી કે:—જો

હું બાળકને બચાવવા જઈ છું તો મારા પ્રાણપત્નીની નિદ્રાનો ભંગ થાય છે અને તેથી મારો સત્ય ધર્મ પણ નષ્ટ થાય છે માટે ‘ધર્મ’ હમણા બાળવાન છે.’ જે થશે તે ખરું; પરંતુ પતિ સેવામાં ખામી આવવા દેવી નહિ !’ એમ વિચારી તે સતિ સાધ્વી પોતાના બાળકનું રક્ષણ કરવા વૈષ્ણવ—અગ્નિને પ્રાર્થના કરવા લાગી કે:—

“હે યજ્ઞેશ્વર ! તું સંપૂર્ણ ક્રોધોનો સાક્ષી છે અને સંપૂર્ણ ક્રોધોને જાણે છે; તેમજ હું પતિ સેવામાં તત્પર હિંવા પતિ ધર્મમાં પરાધીન હોવાને લીધે મારા અજ્ઞાન બાળકને પકડી લેષ શકતી નથી તે પણ ખાપ જાણો છો, એટલાજ માટે મારા બાળક ઉપર કૃપા કરી દગ્ધ કરતા નહીં.”

તત્કાલંતર તે બાળક અગ્નિમાં પડ્યા છતાં પણ અરધી ધડી સુધી તેમાં આનંદ સાથે રમ્યાજ કરતું રહ્યું; તથા તેનું મુખ પણ પ્રસન્ન રહ્યું હતું અને તે પતિવ્રતા—સતિ પણ પોતાના ધર્મમાં અડગ રહી.

અડધી ધડી પછી પોતાનો સ્વામી સ્વાભાવેજ નિંદ્રાથી જાગ્રત-માન થયો કે સતિએ તુરત અગ્નિમાં પડેલા પોતાના બાળકને ઉચકી લેષ પ્રેમાલિંગનસહ ચુંબન કર્યું.

ઉપરનો બનાવ જોઈ મહારાજભોજ અતિ આશ્ચર્ય પામ્યો અને તે સ્ત્રીના પરમ ધર્મની સરાહના કરતો વિચારવા લાગ્યો કે:—‘મારાં પણ અહોભાગ્ય છે ! કે આવી સુશિક્ષા—સાધ્વી સતી મારા નગરમાં વસે છે ! ધન્ય છે તેના પતીવ્રત ધર્મને ! ! ! અહા ! પૂર્વના પ્રસિદ્ધ આર્ય ગ્રંથોમાં જે પતિવ્રતાના ધર્મનો અનહદ મહિમા વર્ણવેલો છે તે અક્ષરસઃ સત્ય છે’ !

પુનઃ પ્રાતઃકાળે રાજ સભામાં આવી સિંહાસન ઉપર વિરાજ-
માન થયો તે વખતે રાજીની જોએલી હકીકત વિષે એક પાદ પુરતીનું
ચોથું ચરણ બનાવી પોતાના સર્વ પંડિતો પ્રત્યે પુછવા લાગ્યો કે:—
હૂતાશનશ્વંનપંકજીતલઃ અગ્નિ ચંદનના કાદવની સમાન શાથી ઠંડા
થઈ ગયો ?

આ પ્રમાણે સર્વ પંડિતો પ્રત્યે પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યું, પણ કોઈ
તે પાદ પુરતી કરી આપી શક્યા નહિ, છેવટે પોતાની સભામાં મંજાર
કૃપ કાલિદાસ પ્રત્યે પુછ્યું કે તરત નીચે પ્રમાણે ત્રણ ચરણ (૫૬)
કરી સંભળાવ્યા.

સુતં પતંતં પ્રસમક્ષિય પાવકે । ન વોધયા માસ પર્તિ પતિવ્રતા ॥
તદાભવત્તપતિ મક્તિગૌરવાત્ । હૂતાશનશ્વંનપંક જીતલઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ—પુત્રને અગ્નિમાં પડેલો જોયો છતાં પોતાના પતિને
જાણ્યો નહી તે સમય તેની પતિભક્તિથી ગૌરવતા (પ્રભાવ)થી અગ્નિ
ચંદનના કાદવની માફક ઠંડા થઈ ગયો ।

આ પ્રમાણે કાલિદાસનાં વચ્ચેના પોતાના અભિપ્રાયને મળતાં
જોઈ અતિ આશ્ચર્ય પામ્યો અને વરદાદ કાલિદાસને પ્રેમ પુરઃ સર
પ્રમાણુ કરી યોગ્ય સરપાવ બક્ષ્યો.

વારતાનો સાર એ છે કે—જે પતિવ્રતા ઓઝો હોય તે તે-
મના અખંડ પતિધર્મના પ્રભાવથી સર્વ દેવો અને સર્વને આજ્ઞાકરમ
કરનાર અગ્નિ પણ આધીન રહે છે અને તેનાં સર્વ સંકટો નાશ કરે છે;
ખાટે જેમ અને તેમ પતિવ્રતા ધર્મ પાળવામાં ઓઝોએ તત્પર રહેવું.

વારતા બીજી.

પાઠ પુરતીની ચમત્કૃતી.

એક સમય ગ્રીષ્મ રૂઠુ (ઉન્હાળા) માં મહારાજ ભોજ પોતાના રણુવાસમાં વિહાર કરતા થકા ધુપ-તડકાની ગરમીથી તપેલા-અઠળાએલા કાંઈ રાણીને પ્રેમાલિંગન ન દેતાં ફક્ત રાણીઓની સંગાથે રસભરી વારતાઓ અને ગરમીને શાંત કરનાર ચંદન, ગુલાબજળાદિ શિતોપચારના સુખનો અનુભવ કરી રણુવાસમાંજ નિંદ્રાવશ થયા જ્યારે પ્રભાતે ઉઠી નિત્યનિયમ કરી રાજ્યસભામાં પ્રવિષ્ટ થયા ત્યારે આનંદથી રાતે અનેલી હકીકત વિષેનું પંડિતો અગાડો પૂર્વાર્ધ કહી તેનો ખુલાસો પૂછવા લાગ્યા કે:—

મરુદાગમવાર્ત્તયાપિશૂન્ય । સમયેજાગ્રતિસંપ્રવૃદ્ધપ્વ.'

પવન આવવાની જ્યાં વાત પણ નથી. એવો સંપ્રવૃદ્ધ સમયના પ્રબળપણાથી—ઉપરનું પૂર્વાર્ધ સાંભળી ભવભૂતિ નામનો પંડિત બોલ્યો કે:—

હરગી શિશવે બુધુક્ષવે સ્વામદિશત્ફત્કૃતિમાનનાનિલેન—

સર્પિણી પોતાના ભૂખ્યાં બાળકોને તૃપ્ત કરવા પોતાના મુખના વાયુવડે કરીને પોતે પુકં દેવા લાગી. આ પ્રમાણે ભવભૂતિનું કહેવું સાંભળ્યું તદપિ ભોજરાયનો અભિપ્રાય તેથી પૂર્ણ થયો નહીં; પરંતુ ભવભૂતિના માનની ખાતર બોલ્યા કે, ' ! હે ભવભૂતિ ! તમોએ લોકો કહિત ધણી જ સુંદર વણુવી એટલુંજ બોલી કટાક્ષથી કાલીદાસ તરફ નિહાળવા લાગ્યો તેથી કાલિદાસ મહારાજનો મનનો ભાવ સમજી બોલ્યો કે:—

અબલાસુ વિલસિનો ન્કથુવ જયનૈરવે નવોપમૂહનાનિ.

તે વખતે વિલાસી-ભોગી પુરુષનો સ્ત્રિયો વિપે નવીન મેલાપ ને-
ત્રોએ કરીનેજ થયો અર્થાત્ ભોગી પુરુષો નેત્રોથીજ સ્ત્રીઓને જોઇ
પ્રસન્ન થયા; પરંતુ અન્ય વિલાસ થઇ રહેયોનહી કારણુ કે અન્ય
વિલાસમાં પવન બદ્ધ હોવાથી ગરમી માલિન થવા લાગી; માટે કેવળ
જોઇનેજ ખુશ થયા.

કાલિદાસના કહેલા ઉત્તરાર્ધની સાથે પોતાનો અભિપ્રાય બરાબર
મળતો આવવાથી બહુજ પ્રસન્ન થયો અને કાલિદાસને વીશેષ પ્રેમથી
ચાહવા લાગ્યો.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—કોઈ પણ માણસ પ્રશ્ન પુછે કે તેનો
પ્રત્યુત્તર વાળતાં પહેલાં તે પ્રશ્ન કરનાર માણસની આકૃતિ, રીતભાત,
રસરંગ, સમય અને અધીકાર તરફ પૂર્ણ રીતે લક્ષ આપી ઉત્તર
આપવો જોઈ પોતાનો માન મરતબો વધે છે અને પોતાનાં કારેલાં
કાર્યો પણ પાર પડે છે; માટે નિરંતર પુર્વાપરનાં સર્વ કારણો વિ-
ચારી પ્રશ્નાત્તર કરવો.

વારતા ત્રીજી.

જ્ઞાતિભાઇ તે કોને કહેવો ?

એક સમય ભોજરાજ પંડિતોની સભા બરી કચેરીમાં વીરાજ-
માન થયો હતો તે વખતે એક દારીદ્રથી પીડાએલા દુર્બનાથ નામના
પંડીતે આશીર્વાદ આપ્યો કે—‘ ત્રિપીઠાસ્તુ વિમેદિમે ’ આ
પ્રમાણે આશીર્વાદ સાંભળી ભોજરાજ ધણેજ ક્રોધાયમાન થયો અને

અપમાન કરી સેવકોદારા કચેરીની બહાર હાંકી કઢાવ્યો, તેથી બીચારો બ્રાહ્મણ પ્રારબ્ધને દોષ દેતો નીરાશ થઈ ઉજ્જ્વળ આંસુડાં નીમાળતો રસ્તે પડ્યો; પરંતુ તેના પુન્યબળરૂઝે કરી રસ્તામાં કાલીદાસની ભેટ થઈ અને દીલગીર થવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કચેરીમાં બનેલી સમગ્ર હકીકત નીવેદન કરી.

જમતમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો છે પણ જેવું પોતાનું કોષ રૂમ-રૂમ ભોકો ફેખતાં અપમાન કરે તે સામાન અન્ય કોષ મોટું દુઃખદાયક છે જ નહીં, તેથીજ બીચારા વધુ વિનાના વિદ્વાનને ધણજ માહું લાગ્યું હતું તે જોઈ કાલિદાસે કહ્યું કે:— ‘માહારાજ ! આપ જરા અહીંયાં રવરથ ચીત્ત કરી બેસો હું એજ આપના આશિર્વાદથી માહારાજનું મન રંજન કરી આપના ભાગ્ય પ્રમાણે સત્કાર અને શિરપાવ અપાવીશ ’ એમ કહી પોતે રાજદ્વાર બાજી આસ્થો અને વિચારવા લાગ્યો કે—અધીકાર પામી જે માણસો પોતાના દેશની પોતાના માતીબદ્ધઓની તથા વિદ્વાનોની કે શુશ્રૂષીઓની દાઝ હેયે ધરી બનતી સહાયતા આપતા નથી તો તેને મહા નીચમાં નીચ ગણવા; કેમકે અધીકારતો પર્વતની નદીના પૂર સમાન છે, છે, છે, અને નથી ! તો તેવા સમયમાં જેનું આપણાથી ભલું થાય તેનું બનતી તાકીદે કરવું એજ હકાપણ અને કુલીનતા ! તેમજ આશા સર્વને સરખીજ હોય છે માટે વહેતી મંઝા વખતે જે જેના નસિયમાં હોય તેટલા જળનો ભાલે લાલ લે એમ વિચારતો રાજકચેરીમાં જઈ સ્વસ્તી કહી હમેશના નીચમ પ્રમાણે યોગ્ય આસને બેઠો. એટલે ભોજરાજે ‘ત્રિપીઠાસ્તુ દિને-દિને ’ એ સમસ્યા કાલીદાસને કહી સંભળાવી કે તુરત પાછળના ત્રણ પદ દાખીદાસ બોલ્યો કે.—

મદાને ત્રિમ પિઠાસ્તુ । મુઘ પીઠાસ્તુ મોજને ॥

શયને પતિ પીઠાસ્તુ ત્રિપીઠાસ્તુ દિને દિને ॥ ૩ ॥

‘હે નરેન્દ્ર તમોને દાન આપતી વખતે દાન લેવાવાળા બ્રાહ્મણ પીડા એટલે કંટાળો આપણે જેથી કરી મુશ્કેલી હિમંતમાં પ્રસરે તેમજ ભોજન વખતે જાળકો કંટાળો આપણે અર્થાત વિશેષ સંતતી થાઓ અને નીંદ્રા વખતે તમારી ધર્મ પત્નિઓ અનેક પ્રકારના વિલાસથી કંટાળો આપણે જેથી નીરંતર તમારું ચીત આનંદીત રહે આ પ્રકારની ત્રણ પીડા તમને નિરંતર થએ.

આ પ્રમાણે જ્યારે કાલીદાસના મુખથી આશીર્વાદનો બાવાજ અવશ્ય કર્યો ત્યારે ભોજરાજને બહુજ પશ્ચાતાપ થયો કે-‘વીના વીચારે’ નાહક સાક્ષર બ્રાહ્મણનું મેં અપમાન કર્યું ખરેજ મનુષ્ય માત્રને એકદમ વીચાર કર્યા વીના સાહસપણે ઠાઠ પણ કામ કરવું એ મોટી બૂલ છે.’ એમ વિચારી સેવકોદ્દાગ તે બ્રાહ્મણની શોધ કરાવી ને નીરાજ થઈ બેઠેશો વીંપ હ થ લાગવાથી તેને કચેરીમાં લેઈ ગયા અને ભોજરાજે કરેલા અપમાનની ક્ષમા માગી. મહા સંપત્તિ આપી સંતુષ્ટ કરી શુભાશીર્વાદને વધારી લીધા.

તેમજ તે બ્રાહ્મણ કાલિદાસનો મોટો આજાર-ઉપકાર માનતો પોતાને સ્થાનકે ગયો.

વાર્તાના સાર એ છે કે—

કાન ચઢી કલમ કારભારીનકું સાન દેન
કર્મો માન મેરોતો નફો હૈ બહોતેરોસો,
આપ પહેલોક પરલોકો સર્વો ન કાજ

તો તો સખ લોક કહે ફાક જમ ફેરોસો;
 ચાલોગે કુચાલતો પરાંએ જમ જાલ માંહે
 કહે ' જોષાલાલ ' ખ્યાલ બાજુગર કરોસો,
 પાટ અધીકાર ના કરોગે ઉપકાર ઓર
 કહુ બાર બાર તો અંતે બહે મુખ મેરેસો.

માટે જેમ અને તેમ પોતપોતાના અધીકાર પ્રમાણે પરાપકાર
 કરી લેવા.

વારતા ચોથી.

દીનમણીનું ડહાપણ !

એક સમય મહારાજ ભોજ અને કાલીદાસ એક સુંદર બગી-
 ચાની અંદર સુવાસીત રમણીય પુષ્પોની સુગંધ લેતા ફરતા હતા, તે
 સમયમાં એક દીનમણી નામનો પંડીત મહારાજની ભેટ લેવા સાર
 તે સ્થળે આગ્યો અને ભેટ લેઈ મહારાજની પ્રસન્ન કરી લીધા પછી
 તે કવીને પોતાની સાથેજ લેઈ પુનઃ બગીચામાં ફરવા લાગ્યા તે વખતે
 દીનમણી પોતાની વિદ્વતા બતાવવા બોલ્યા કે—

गृण्हात्येष रणे शिरोप्यतिजवं कर्षत्यसौ वाजिनं ॥

धृत्वाचर्मघनुः प्रयाति सततं संग्राम भूमावपि ॥

द्युतंघ्नौ परस्त्रियंच सपथं जानाति नायंकरो ॥

બુઓ આ કામો હાથ છે તે જોકે જમણા હાથથી ઉતરતી
 પંક્તિનો છે તદ્દપી તે મોટાં કામો કરેછે. એટલે—રથસમામમાં પ્રથમ
 કામો હાથ શ્વતરૂના માથાનો વાળ પકડી લેછે ત્યાર પછી જમણો હાથ

માથું કાપી શકે છે, વળી ઘેડા ઉપર સ્વાઃ ચતા પ્રથમ ડાબો હાથ લગામ પકડે છે બાદ જમણા હાથ વડે સ્વાર ચલાય છે, તેમજ યુદ્ધ વખતે પ્રથમ ડાબો હાથ કે ધનુષ્ય પકડ્યા પછી જમણો હાથ ખડક કે તીર પકડી રતઈ ઉપર ચઢાવી શકે છે તથા ડાબા હાથથી નીદીત કર્મો જેવાં કે—જીગડું ખેલવું ચોરી કરવી, પરસ્ત્રાને અંગીકાર કરવી અને વચન આપવું વગેરે વગેરે નીલકર્મો તેનાથી બીજાકુલ ચવાનાંજ નહીં. એ પ્રકારના ડાબા હાથમાં ઉચ્ચ પ્રકારના મહાન ગુણો રહેલા છે હવે બાકીના ગુણો કાલીદાસ પંડીત મારા મનોકનું ચોથું ચરણ પૂર્ણ કરી દેશે તેનું શ્રવણ દર્શ.

આ પ્રમાણે બંગ વચનો વડે ડાબા હાથને બહાને ડાબા હાથને ત્રણેય કરેલ દીનમણીએ પોતાની મહત્તા સ્થાપન કરવા યુક્તિ ચઢાવી પરંતુ કાલિદાસ કાંઈ તે પંડીતથી કાંઈ વાતે ન્યૂનતા ધરાવતો કે બીજે-દખ્ય તેવો નહોતો તેથી તેનાજ વચનો તેનેજ લજ્જત કરે તેવી ચોથા પદમાં ગોઠવણ કરી કાળીદાસ બેસ્યો કે—

दानानुग्रहतां त्रिलोक्य विधिर्गौचाधिकारी कुतः ॥५॥

ડાબા હાથથી બીજાકુલ દાન અપાતું નયા એજ કારણને લીધે બ્રહ્માએ તેને ગુદ પ્રક્ષાલન કરવાને શૌચાધીકારી ઠરાવ્યો છે. આ પ્ર-માણે કાલીદાસનું ભાષણ સાંભળી તે પંડીત ધણે લજ્જામયમાન થયો.

વાત્તાનો સાર એ છે કે—કેટલાક માણસો સારા પુરુષો બ-ગાડી બંગમાં—બ્યાજ નીત એટલે ઉતરથી વખાણ બજાવે; પરંતુ મર્મમાં તે નીંદા કરી પોતાનો પગ સ્થાપવા અનેક યુક્તિઓ રચી પ્રથમ માનવંતા નરને ખસેડવાને યત્ન આદરે છે; પરંતુ સામાનું શુદ્ધિબળ પરાક્રમ અને ઉપકારાપણ વીચરનો તથો તેથી હસાટે પો-

તાનેજ માનબદ્ધ થાને વખત આવેછે અને અન્યસ્થળ માટે મુક્તપણે પ્રયાણ કરવાને વખત શોધે છે; માટે હપેશા માદ રાખવું કે પોતાને આશ્રય આપનારના કે પોતાનું ભણું ઇચ્છનારનો પગ ખસેડવા કે બુર કરવા કદીપણ પગલાં ભરવાં નહીં.

વાર્તા પાંચમી.

ધનંજયની દ્વેષપ્રતિજ્ઞા.

મહારાજ ભોજની સભામાં પોતાના મહાન મુણોથી માનીતો થઇ પડેલો કાલિદાસ દિન પ્રતિદિન મહારાજ તથા પ્રજાનો અત્યંત પ્યાર મેળવવા ભાગ્યશાળી બન્યો અને તેની દેશદેશાંતરે સારી કીરતી ફેલાણી તે જોઇ ભોજરાજની સભાના અન્ય વિદ્વસંતોષી પંડિતો તેનો જન્મ અને તેમ પરાજય કરવા યત્ન લેવાવવા લાગ્યા; પરંતુ જ્યાં સુધી પોતાના ભાગ્યનો સૂર્ય મધ્યાન્હનો હોય ત્યાં સુધી પોતાના પ્રતિપક્ષિનો સન્મુખ નિહાળવા પણ શક્તિવાન થઇ શકતાજ નથી અને જે તેની અપ્રતિષ્ઠા કરવા આદરે છે તે યત્નથી ઉઠતી તેની પ્રતિષ્ઠા વધવાનો વખત હાથ લાગે છે; પણ પરને વિપત્તિ પડી જોઇ પરમાનંદ પામનારા જનોને તે જ્ઞાન હોતું નથી. તેથીજ ધનંજય નામના પંડિતે એક નવીન શ્લોક બનાવી પોતાના શિષ્યની સંખ્યા મહારાજને પહોંચાડવા ગોડવણ કરી અને પાછળથી રાજસભામાં શું ચર્ચા ચાલે છે ? તે જોવા પોતે પણ રાજસભામાં જઇ બેઠો.

ધનંજયનો હપેલો શ્લોક લેઇ તે શિષ્ય રાજદારમાં જતો હતો તે વખતે કાલિદાસની રસ્તામાં મુલાકાત થઇ પોતાના ગુરૂને અને કાલિદાસને અંદર ખાનેથી અણબનાવ છે એમ શિષ્યના બણવામાં નહોતું.

તેથી તેણે કહ્યું કે ' મારા ગુરૂનો બનાવેલ આ નવીન શ્લોક મહારાજને
અપસાવવા બહુ ધુન વગેરે વગેરે હકીકત કહી અને શ્લોક બતાવ્યો.

અપસાવે સત માથે । મારતે ચ સતત્રય ॥ કલિદાસો ન
ગળ્યં તે । કવિરેકો ધનંજય; ૬

શ્લોકનો ભાવાર્થ એવો હતો કે માધ કવિના કાવ્યમાં સો (૧૦૦)
અપસાવે છે. ભારતી કવિના કાવ્યમાં ત્રણસો અપસાવે છે. કલિદાસની
કવિતામાં અગણિત અપસાવે છે અને ધનંજય કવિના કાવ્યમાં માત્ર
એકજ અપસાવે છે. મતલબમાં કલિદાસની ન્યુનતા બતાવવા અને
અગણિત અપસાવેને સ્પષ્ટપણે દર્શાવવા પોતાના કાવ્યમાં પણ એક
અપસાવે છે. એમ નિરૂપાયથી લખવું પડ્યું.

આ શ્લોક વાંચી કલિદાસ સારી રીતે સમજ્યો કે—'આ શ્લોક
કર્તા મારી ખુશી રીતે નિંદા કરી છે; પરંતુ કાંઈ ચિંતા નહીં એજ
શ્લોકથી અને પસ્તાવું પડે તેમ કરવું એજ આ વખતે યોગ્ય છે ?'
વિચારી તે શિષ્ય પ્રત્યે કહ્યું કે—'શ્લોક ધણેજ સારો બનાવ્યો છે,
પણ લખતી વખતે નજર ચુક્યો એક કાનાની બૂલ રહી ગઈ છે તે
કાનો જો સુધારો લેવામાં આવે તો તમારા ગુરૂની અત્યંત કીર્તિ થશે.

આ પ્રમાણે કલિદાસનાં વચન સાંભળી ખિચારા ભોળા શિષ્યે
કહ્યું કે—'મહારાજ ! આપ જે કાનો ચુકી ગયા વિષેની બૂલ હોયતે
બતાવો છો તે વિષે મને ખબર પડતી નથી; માટે જ્યાં કાનાની બૂલ
હોય ત્યાં આપજે જરા કૃપા કરી સુધારી આપો તો મારા અને મારા
ગુરૂ ઉપર મોટો ઉપકાર થશે.

આવું શિષ્યનું બોલવું સાંભળી તે શ્લોકના પ્રથમ ચરણના પ્ર-
થમાક્ષરને એક કાનો અધિક કર્યો અને કહ્યું કે—હવે આ શ્લોક ખુ-
શીથી મહારાજ પાસે લેઈ જા' આ પ્રમાણે કલિદાસનું બોલવું સાંભળી
ગુરૂ અધિક પ્રશંસા વધાના ઉત્સાહમાં તે શિષ્ય ઝટપટ રાજસભામાં

અયો અને આર્જિવાદ 'આ નવીન શ્લોક માયા ગુરુ ધનંજય કવિ-
એ આપ તરફ મોકલ્યો છે' એટલું બોલતાં માત્ર તો ભોજરાજે કહ્યું
કે તે જોઈ તે શ્લોક કેવો છે ?' એમ કહી તે શ્લોક પોતે વાંચ્યો અને
આશ્ચર્ય પામ્યો કે 'પોતાની જ ન્યૂનતા પોતાના હાથે જ શામાટે તતાવી
હશે ?' એમ વિચારી તે શ્લોક પોતાની સભાના માનવંતા પડિતોયે
જોવા આપ્યો એટલે પ્રત્યેક પાંડિતો સભામાં બેઠેલા ધનંજય સાહમું
જોધ મુંછમાને મુંછમાં હસવા લાગ્યા, તેથી પાસે બેઠેલા પાંડિતોદ્વારા
તે શ્લોકનું પત્ર માગી ધનંજયે વાંચી જોયું તે.—

अपशब्दं शतमाघ भारते च शतत्रयं ॥

कालिदासो न गण्यते कविरेको धनंजयः ॥

આ પ્રમાણે પહેલા અક્ષરને એક કાનો વધારવાથી અખા શ્લોકનો
અર્થ ધરી જઇ કાલિદાસનું માન વધારી પોતાનું ઉપહાસ્ય બતાવતો હતો.
એટલે—આપ કહેનાં પાણીના સો નામની માઘ કવિને માહેતી છે,
ત્રણસોની ભારતી કવિને માહેતી છે અને કાલિદાસને કેટલાક નામોની
માહેતી છે, તેની તો ગણતરી પણ થઇ શકતી નથી તથાપિ હું જે
ધનંજય કવિ માત્ર આપ એટલે પાણી એ એક નામ શિવાય પાણીનું
ખીલું કશું નામ જાણતો નથી.

આ પ્રકારે શ્લોકનો અર્થ તમામ ઉક્તો થઇ જવાથી પોતાની
ફજેતી પોતાના હાથે જ કરી લીધી છે એમ મનમાં સમજી ધનંજય
કવિ નિસ્તેજ અને નિરંતર થઇ સભામાંથી હઠી ચુપાચુપ પોતાને દેશ
આસ્યો ગયો.

વાતની સાર એ છે કે—સમર્થવાન રહામે છળ પ્રપંચ આદ-
રવાથી પોતે જ પોતાના હાથને ટાળે છે અને હાથે કરી મોત માગી
લેવા સરખો પ્રકાર અંગિકર કરી મૂર્ખમાં ખપે છે; માટે દરેક કામ
કર્તા પહેલાં રહામાની શક્તિ માટે ખુબ વિચાર કરી જવો કે
આપણે બરોબર કાવીશું કે નહીં ?' તે લક્ષ્ય પહોંચાડવો નહીં તો
ખીજનું માન ખંડન કરતાં પોતાનું થઇ જાય છે.

સચિત્ર.

ગુજરાતી મોટર ગાઇડ.

૧-૨-૩-૪-૫-૬ અને ૮ સીલેન્ડરની મોટરગાડી
ચલાવવાની માહિતી આપનાર પુસ્તક

આમાં એન્જીન અને તેના ચાર સ્ટ્રોક, સકશન સ્ટ્રોક અને
ઇનટેક સ્ટ્રોક, કાવરેજ સ્ટ્રોક, પાવર સ્ટ્રોક, એક્ઝો સ્ટ્રોક. વોલ્વ
એન્ડ કેમ, ડમ્પલ દાતાનું કેમ શાફ્ટ, બ્લોલ્ડના ટાઇમીંગ, વીગેરે,
પેટરોલ, કાર્બ્યું રેટર, તથા કારબ્યુરેટર, બેટરી તૈયાર કરવાની રીત,
એક્ઝ્યુચુલેટર ચાઇંગ ઇનડકશનકોષલ. સ્પારકિંગ પ્લગ, કાનટેટક
બ્રકર, બ્લોલ્ડમિટર, ઇનસુલેટેડ વાયર. ડિસ્ટ્રિબ્યુટર, બેલમેગનેટિવ
મેક એન્ડ એક સ્પારકિંગ પ્લગ, મેગનેટો, આરમ્યુચર, મેગનેટો
કાનટેકર એકર અને ડિફરેન્શિયલ, ટાઇમીંગ કીબરને મેગનેટોકોલો
કેવો બેસાડવો, સીંગલ સીલેન્ડર ડમ્પલેન્ડર ડમ્પલેન્ડર વાયરીંગ, ડમ્પલ
અને ચાર સીલેન્ડરનું વાયરીંગ, સીલેન્ડર કાવરીંગ ઓર્ડર, ડમ્પલિ-
લેન્ડરના કોક, ત્રણ સીલેન્ડરના એન્જીનની માહિતી, ૭ સીલેન્ડરના
એન્જીનનો કોક વાયરીંગ વોટર કુલીંગ સીસ્ટીમ, ટ્યુબીકર રેડીએટર
થરમોસાવફ્ર વોટર કુલીંગ સીસ્ટીમ, વોટરપંપ, કલચેસ, લેદરકોનકલચ,
પ્લેટસફેસીંગ, ફેરવનાદી મોટી પ્લેટ, ફરનારી નાની પ્લેટ, કંપલીટ
કલચ પ્લેટ, ડીફરન સીયલ ગીયર એનમડગાડ, સ્ટીયરીંગ ગીયર, લેદાર
છાઇન્ડીંગ હેન્ડલેક ઇનટર્નલ એક્સ પેડીંગલેક થોટલ લીન્ડર અને
એક્સલરીટર, ગવર્નર ટાયમાં હવા ભરવાનો પંપ, ટાયરમાં હવા
ભરવાનું કોષ, ટાયર દાઢવા ટાયર અને ટ્યુપનો જથ્થો મહત્વની
સુચના વગેરે ઉપયોગી બાબતોનો આમાં સમાવેશ છે પુસ્તકમાં સમજ
આતર ઠેક ઠેકાણે તેના ભાગના ચીત્ર આપવામાં આવેલ છે. કી. ર.
૨-૦૦૦ પેસ્ટેજ ૦-૪-૦ આના જુદા.

“સ્ટીમ એન્જનીયર”

કર્તા રામચંદ્ર નરશી. એમ. આઇ. એમ. ઇ.

એન્જનીયરીંગ ધંધામાં પડેલા એન્જિનીયરો અને પરીક્ષામાં જતા એન્જનીયરોને ઉપયોગી થઇ પડેલું તેમજ બોયલર એન્ડ ઇંજિન માટે ધણુંજ ઉપયોગી છે.

આ પુસ્તક મુજરાતી ભાષામાં છપાએલું છે, અને તેનું કદ સુપરરૌયલ ૧૬ પેજ પૃષ્ઠ, ૩૦૮ નું પાઠ પ્રકાશનું અને તેની અંદર જુદી જુદી ૪૯ આકૃતિઓ સાથે બીડની ભઠ્ઠી, લુકાર ખાતાના બોનરો ચાલી બેલ્ટ, સ્ટડ, સ્ટુ; લોકનટ, સ્પેનર પાનુ ચાવી, બીડના પાઇપો, શાફ્ટીંગ, બેલ્ટીંગ પુલી, સ્પર વ્હીલ, મોરટાઇઝ વ્હીલ, લેટપર આટા પાડવાની સમજણ તથા હીસાબ પેટ્રોલીઅમ બોઇલ એન્જિન તથા વાલ્વ સેટીંગ તથા એન્જિન અને બોયલરને લગતા પરીક્ષામાં પુછાતા સવાલ જવાબો પણ આપેલા છે. હેવટ ફેટલાક જરૂરના હીસાબો અને હાપકીનસન હાઇડ્રોમ તથા વોટર સેફ્ટોવાલ્વ સેટ કરવાની રીત તેની અકૃતી સાથે બતાવી છે, જેથી કરીને આ પુસ્તક આ ધંધા સાથે સંબંધ ધરાવનારાઓને પણ સપયોગી થઇ પડશે.

કીંમત રૂ. ૪-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૮-૦ આના જુદા.

મળવાનું ઠેકાણું:—બુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર બાગુષ્ટે

ત્રણદરવાળા—અમદાવાદ.

વારતા છઠી.

બુદ્ધિ કોષના આપની છે ?

એક સમયે મહારાજ ભોળે ઠાંડી પીટાવી હતી કે જે કોઈ નવીન શ્લોક બનાવી લાવશે તેને એક લાખ સોના મ્હોરો આપવામાં આવશે જો કે તે સમયમાં તો વિદ્યાની અભિવૃદ્ધિ વિશેષ થઈ ગઈવામાં આવતી હતી પરંતુ માત્ર કેટલા અને કેવી કેવી નવીન અમત્કૃત ભર્ષા કાવ્યો કરનાર વિદ્વાનો વલ્લભાન છે ? તે જાણવાના હેતુથીજ આ ગોઠવણ કરેલી હતી તેમ બીજા જાણુએ એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી કે એક વખત કોઈના મુખથી શ્લોક સાંભળ્યો કે વાંચ્યો એટલે મુખપાટ-કંઠસ્ત થઈ જાય એવા એકપાઠી પંડિતો તથા દ્વિપાઠી ત્રીપાઠી અને ચતુર્પાઠી પંડિતો પોતાની સભામાં રાખ્યા તેઓ જે પંડિતો નવીન શ્લોક બનાવીને લાવતા તે શ્લોક એકપાઠી એક વખત સાંભળતો એટલે તે કહેતો કે એ શ્લોક તો જૂનો છે અને પણ યાદ છે એમ કહી બેસે તો શ્લોક કહી સંભળાવતો એટલે દ્વિપાઠીએ બે વખત સાંભળ્યો એટલે આ શ્લોક જૂનો છે એમ પણ કહી સંભળાવતો, એમ કંપે કરી ત્રીપાઠી ચતુર્પાઠી વગેરે શ્લોક કહી સંભળાવતા એટલે નવીન શ્લોક કરી લાવનાર નીરાશ થઈ જે રસ્તેથી આવ્યો તે રસ્તે જ પાંચ ચાલી જતો હતો એમ કેટલોક વખત ગયો પણ આ શ્લોક નવીન છે એમ ઠરવાનો વખત તે પંડિતોને આવના દીધો નહિ.

એક સમય પ્રભાકર નામનો વિદ્વાન પણ તેવીજ ભ્રમણા નવીન શ્લોક બનાવિ ભોજની સભામાં આવી પહોંચ્યો. પરંતુ તે પણ પુર્વની જેમ જીન મુદ્રાવાળો જની પોતાના દેહનો રસ્તો માપ્યો પરંતુ રસ્તામાં

પૂર્વ પુન્યના પ્રમળપણાથી કાલિદાસ શિવાલયથી પાછા આવતા હતા તેમની ભેટ થઈ અને બ્રાહ્મણની ખીન મુદ્રા નિહાળી કાલિદાસે પૂછ્યું કે—‘ મહારાજ ! આપ ક્યાંના રહેનાર છો ? અહીંયાં કેમ પધારવું થયું હતું ? અને અવા શોકગ્નનકે બની કેમ કરો છો ? ’ આવું કાળીદાસનું બોલવું સાંભળી બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—‘ હું મથિપુરનો રહેનાર ગરીબ બ્રાહ્મણ છું અને દારિદ્રને દૂર કરવાની આશાએ ભોજ રાજા પાસે નવીન શ્લોક બનાવી આવ્યો હતો, પરંતુ તે સંભળીઆશા બ્યર્થ ગઈ અને મારો નવીન શ્લોક જૂનો ઠરાવ્યો. એટલે લાચાર આ પ્રમાણે તે વિપ્રનું બોલવું સાંભળી કાલિદાસને દયા ઉત્પન્ન થઈ તેથી બોલ્યો કે—‘ વિપ્રગજ તમારી આશા નષ્ટ કરશે નહીં; કેમકે હું એક શ્લોક તમને બનાવી આપુ તે પુનઃ રાજદારમાં જઈ સંભળાવ્યો એટલે તમારી મન કામના સિદ્ધ થશેજ એમ કહી કાલિદાસે એક યુક્તિ ભર્યો શ્લોક બનાવી આપી વિદાય કર્યો અને રાજસભામાં જઈ આશિર્વાદ દઈને શ્લોક સંભળાવ્યો કે:—

સ્વસ્તિ શ્રી મોજરાજા ત્રિભુવન વિદિતે ધાર્મિકઃસત્યવક્તા ।

પિત્રા તે પ્રગૃહીતા નવનિત વધિકા રત્નકોટયોયદીયાઃ

તાસ્ત્વંદેહીતિ રાજાન્ સકલ બુધજનૈ જ્ઞાયતે સત્યમેતત્

નોવા જાનાંતિ યત્તત પ્રકૃતિરથવા દેહિલક્ષં તતોમે ॥

હે ભોજરાજ ! આપ ધાર્મિક અને સત્ય ભાષણ કરનાર છો એવી ત્રણ શ્લોકમાં કીર્તિ ગાજી રહેલી છે અર્થાત્ શ્લોક માત્ર આપના ગુણને જાણે છે માટેજ આપને કહું છું કે—આપના પિતાએ મારી પાસેથી નવાજું કોટી રત્ન લીધેલાં છે તે મને આપો અને આવતા

સત્ય છે એમ આપની શબ્દોમાં બેઠેલા પંડિતો પણ જાણે છે, કદાચ એ પંડિતો એમ કહે કે અમે નથી જાણતા તો આ શ્લોક નરીન છે એમ માની અને આપની સરત પ્રમાણે લક્ષ સોના મ્હોરો આપો.

આ પ્રશ્ન સાંભળતાં પંડિતો ખેલતા બંધ પડ્યા કેમકે જો આ શ્લોક જૂનો છે એમ રહે તો નવાણું કાટી રાજના કોષમાંથી રત્ન આપવાં પડે અને એથી આખું રાજપાટ હતું હોતું થઇ જાય એટલે પંડિતો ચુપ થઇ બેસી રહ્યા તેથી આ શ્લોક નવો છે એમ નિરવિવાદે સત્ય ઠરીજ ચુક્યું જેથી ભોજરાજ તે શ્લોકની યુક્તિ વિચારી વિસ્મયતા સાથે સમજી ગયોકે ' આ જાળતમાં કાલિદાસનો હાથ હોવાજ જોઈએ, નહીં તો આવી ચમત્કૃતી એના-નાં હોય નહીં, એમ નિશ્ચય કરી ભોજરાજ તેને લક્ષ સોના મ્હોરો તથા સારા વઆલંકાર આપી સંતુષ્ટ થયાં.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—જે માણસ સર્વને ખોટા પાડવા યુક્તિ રચે તો તે યુક્તિને એકદમ બંધ પાડવા કેવી યુક્તિ કરવી ? તે હિપની વાર્તા જતાવી આપે છે, માટે કાર્ય પડ્યે તેવીજ યુક્તિ રચવા હિયુત રહેવું.

ભાગ પહેલો સમાપ્ત.

શ્રી વિશ્વનાથ પ્રસન્નોસ્તુ !

શ્રી

ભોજ અને કાલિદાસ

એઓની

અપુર્વ આનંદ સાથે સુબોધ આપનારી

વાર્તાઓનો

ભાગ બીજો.

વારતા ૭ મી.

દાન આપવાનો દાખલો.

ધારાપતિ ભોજ બ્રાહ્મણોને અગણિત દાન આપતો હતો, તેથી પારકે દુખે પેટ ફૂટનારા કારભારીઓ તેની દાતવ્ય ભુક્ષિને અટકાવવા એવી યુક્તિ રચી કે—એક સુંદર જાતવંત પોપટને પાળી તેને એક ચરણ શિખવાંડી તૈયાર કર્યો. એક સમય ભોજરાજ કચેરી બરી પંડિતો સહ રાજ્યાસન ઉપર બેઠો હતો તે સમય કચેરીના ઝરોખા ઉપર બેસી તે પોપટ બોલવા લાગ્યો કે—

यदियते ननुलमे दूद्वीजेभ्यः

‘હે ભોજરાજ ! જે તું બ્રાહ્મણને આપે છે, તે તું પામીશ નહીં.

આ પ્રમાણે તે પોપટનું બેસવું સંભળી ભોજરાજ પડિતો આગળ કહેવા લાગ્યો કે—‘આ પોપટ શું બેસ્યો ? તેનો ખુલાસો કરો નહીં તો સર્વ જથ્થુ મારા રાજ્યની હદથી બહાર નીકળી જાયો; કેમકે જ્યારે બ્રાહ્મણોને આપવાથી કશું ફળ હું પામવાનો નથી ત્યારે તમેને અનર્જલ દાન આપવાનું કારણજ શું ? આ કઠોર હુકમ સાંભળી અન્ય પડિતો અધોમુખ બની બેઠો, તે જોઈ સર્વની લાજ રાખવા કાલ્પિદાસ બેસ્યો કે—‘હે રાજન્ ! જે પોપટ બેસ્યો તે અક્ષ-રસઃ સત્ય છે; પરંતુ તેનો ખરો અર્થ આપના સમજવામાં ન આવવાથી જાંલટો અર્થ બાક્યો છે, પણ તેનો હું ખરો ખુલાસો કહું છું તે શ્રવણ કરો.

હે ભૂપાળ ચૂડામણી ? પૂર્વ જવમાં આપ કાઠી વેચનારના કુળમાં જીવન્ન થયા અને આ પોપટ પૂર્વ દરિદ્ર બ્રાહ્મણ હતો, એક સમય તમે લાકડાનો બારો માથે ઉપાડી ગામમાં વેચવા જતા હતા તે સમય તે દરિદ્ર બ્રાહ્મણ શિયાળાની ટાહાડથી ધણેજ હેરાન થએલ તમારી પાસે આવી લાકડાનો બારો માગવા લાગ્યો અને બેસ્યા કે— બાપ ! હંડથી મારા પ્રાણ પ્રયાણ કરવા આહ છે માટે જે મને આ લાકડાનો બારો આપો તો તેથી તાપ કરી મારી હંડ દૂર કરું જે આ મારી અરજ ધ્યાનમાં લેશે તો તમને પ્રભુ સદાશિવ અનંતધણું ઉત્તમ પ્રકારનું પુણ્ય અને મહાન સુખ વૈભવ આપશે આ પ્રમાણે તે હંડે ખરતા બ્રાહ્મણે બહુ આજીજી કરી, પણ તે વખતે તમારા હૃદયમાં તે વખતે દયાના અંકુરો રકુરાયમાન થયા નહીં, પણ ત્યાંથી થોડેક છેટે એક વેશ્યા ઝરોખામાં બેઠી હતી તેણે આ બનાવ જોયો તેથી તે વેશ્યા કાંઈનો બારો મુક્તવવા લાગી અને કહેવા લાગી કે—‘હરો

એક પૈસો ઝોડો લઈશ તો મને પણ ગેરફાયદો નથી, કેમકે મારે તો આ ઠંડે મરતા બ્રહ્મણની દયાની ખાતર ભેવાનો છે માટે ઠીક કરી આપ જેથી તારૂં પણ પ્રભુ કલ્યાણ કરશે.' આ પ્રમાણે દયાળુ વેશ્યાનાં વચનો સાંભળ્યાં કે તમારા અંતઃકરણમાં તેજ સમય દયાએ વાસ કર્યો અને વિચાર્યું કે—જ્યારે આ વેશ્યા દરેક પુરુષોનું ધન હરી લે નારી તે; છતાં તે પારકાના કલ્યાણ માટે મુલ આપી ભારો લેવા ધારે છે ત્યારે છે ત્યારે મારેતો હાથની મહેનત છે તો શા માટે હું આ ભારો આપી અપૂર પુણ્ય પ્રાપ્ત ન કરું? તેમજ આજે મોટી પર્વણી છે, તેથી લેકા બેસુમાર સંત—સાધુ—બ્રાહ્મણ—અભ્યાગતને ખાન પાન વસ્ત્ર પત્રાદિ આપી પુણ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તો, હું મારી શક્તી પ્રમાણે નહીં જેવા મુલ્યનો વસ્તુ પણ આપવા મન પાછું કરું છું, ધિક્કાર છે મને!' એમ વિચારી તે બ્રહ્મણને એક સ્થાનકે બેસાડી લાકડાં સળગારી તપાવડે તેને સારી રીતે તપાડી ઠંડના ત્રાસથી બચાવ્યો, તેથી બ્રહ્મણ આશીર્વાદ આપી પોતાના સ્થાનકે ગયો અને જ્યારે આયુધ્ય ખીણ થયું ત્યારે મરણ પામી પોપટની યોનિ પામ્યો અને દાષ્ટ વચનાર જે આપ દયાના પ્રતાપથી આ રાજમગ્નદેવી પામ્યા જેથી પોપટ પૂર્વ ભવના કૃત્યની યાદિ આપી શિક્ષા સાથે અશિર્વાદ દે છે કે:—

આર્તેષુ દીનેષુ ગુણાન્વિતેષુ ॥ ચચ્છદ્રવા સ્વલ્પ માષિ પ્રદત્ત ॥
કાષ્ટપ્રદાનાદ્ લુપ્તેહિ રાજ્યે ॥ યદ્દીયતંતનન લુપ્તેદ્વિજેભ્યઃ ॥ ૮ ॥

હે રાજેન્દ્ર મુદ્દતમણિ ! દાનેન્છાવાળા આર્તજનો વા દીનજનો તથા ગુણિજનો વિષે શ્રદ્ધા રાખી—પ્રેમ લલિત થોડી પણ કાષ્ટ ધમ્મિત વસ્તુ આપી હોય તો, અનંત મણી થાય છે; અર્થાત્ થોડું આપ્યું પણ

ધણા લાભને આપે છે, જેમ તેમ પૂર્વ જન્મમાં મદ્દા સહીત માત્ર નહિ જેવું લાકડાનું દાન જરૂર વખતે આપ્યું, તેથી પૂર્વ વૈભવવાળું રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું માટે કહું છું કે જે તે લાકડાં આપ્યાં છે, તે તું પામવાનો નથી; અર્થાત્ જન્મોજન્મ રાજ્ય સુખ પામજે’.

આ પ્રમાણે સમયાનુસાર કાલિદાસનાં સુષ્ટુ વાક્યોસાંભળી ભોજન રાજે અતિ પ્રસન્ન થઇ અમૂલ્ય ખક્ષીસ આપી પ્રેમભાવમાં વધારો કર્યો.

વાતની સાર—એ છે કે—જે વખતે જે માણસને જે ચીજને ખપ હોય, તે વખતે—એટલે ભુખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને, પાણી દિમખરને વસ્ત્ર, દર્દિને દવા, વિદ્યાર્થીને વિદ્યા સંપાદાન કરવાનાં સાધનો વિદ્યાનને વિદ્યા પુષ્ટિ કરવા માટેનાં જોષ્ઠતાં સાધનો ઉદાર દિલ રાખી પોતાની શક્તિ મુજબ આપે તો, તે સમય ઉપર થેડું પણ આપ્યું અનંત ફળને આપે છે જેમ વ્યવહારમાં પણ જેને જે વખતે નાણાની ધરૂં જરૂર હોય અને તે વખતે તેને જે નાણાં આપી લાજ રાખી જીવ ખચાચી હોય તો તે જે માણસ હોય તે ખરી વખતે આપેલી થોડી મદદનો પણ અધીક ઉત્તમ જલ્લો વાળો નીરંતર નેક દીવથી તે સાથે વાત છે, માટે પર્વ એટલે ટાણા સમય વસ્તુ આપી સ્વ અને પરતું કસ્યાણુ કરવું.

વારતા આઠમી.

સરસ્વતી કુટુંબની સુજ્ઞાતા.

એક સમય હરિદ્રાવસ્થામાં પણ વિદ્યાન કુટુંબ ધારાનમરીની સમીપના વનમાં એક દેવાલય હતો, ત્યાં આપી ઉભી.

પછી મહારાજને કાષ્ઠ સાથે ખખર આપી કે ‘ એક સરસ્વતિ કુટુંબ આપના શેઠેરતી નજીક આવી ઉતર્યું’ છે આ સમાચાર જ્યારે બોજરાજે સાંભળ્યા ત્યારે રસ્મય થયો કે જ્યારે ‘ સરસ્વતી ’ નામ ધરાવે છે ત્યારે તે અદ્વૈતિક ચમત્કૃતિવંત હશે પરંતુ પ્રથમ તેની ક્ષિતિ પરીક્ષા તો લેવીજ જોઈએ. ’ એમ વીચારી યોગીનો વેશ ધારણ કરી જ્યાં સરસ્વતી કુટુંબે ઉતારો કર્યો છે ત્યાં જઈ કથરા કાઢાડતી એક દાસી પ્રત્યે કહ્યું કે— ‘ મને પંથિ અતીથીને ભિક્ષા આપો ” તે સાંભળી દાસી બોલી કે— એ તમારો યાચના નિષ્કુળ છે ’ તે સાંભળી વેષધારી બોજે કહ્યું કે— ‘ હે સુભર ! શા કારણથી નિષ્કુળ છે, ? ત્યારે પુત્ર : દાસીએ જણાવ્યું કે— ‘ કાષ્ઠ પ્રસુતી કાનું સુતક છે, ’ ફરી વેષધારીએ પુછ્યું કે કેતો જન્મ થયો છે. ’ તે સાંભરી ચતુર દાસી બોલી કે વિત્તમાત્રને હરી લેનાર દારિદ્ર્ય નામે પુત્ર મેં પ્રસવ્યો છે, આ પ્રમાણે દામી ચમત્કૃતી ભરેલી વાણી સાંભળી રાજા ઘણોજ પ્રસન્ન થયો અને ખાત્રી થઈ કે જેનું જેવું નામ છે તેવોજ ગુણ છે ! એમાં જરા પણ શંક નથી.

તદનંતર રાજ્યદારમાં આવી એક નહાના કચોળામાં દુધ ભરી બોજરાજે હળુરીઆ સંગાથે મોકલાવ્યું તે દુધનું ભરેલું કચોળું જોઈ સરસ્વતી કુટુંબે તેમાં સાકરનું ચુર્ણ નાંખી દુધ સહિત પાણું મોકલ્યું તેમાં બન્નેને આ પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર કરવામાં આવ્યા કે— ‘ તમે અત્રે રહેવા ઇચ્છતા હશો; પરંતુ ઉજ્જયની તો પૂર્વ પવિત્ર વિદ્વાનોથી ગીચગીચ ભરાયેલી છે; તેમાં તમારો સમાવેશ કેમ થશે ? આવી મતલબ કનક કચોળાના દુધથી સુચવી, ત્યારે સરસ્વતિ કુટુંબે તેમાં સાકર સમાવી સુચવ્યું કે—જેમ દુધથી પૂરું ભરેલા કચોળામાં સાકર માત્ર ગઈ છે, તેમ સમાવેશ કરી લઈશું.

તદનંતર કુટુંબને રાજસભામાં બોલાવ્યું અને વડુ, દીકરા, માતા, પિતા દાસી એ પાંચે પૈકી એક પછી એકને પોતાના નજીક બોલાવી એકજ પદ્મડે વસાંને સમસ્યા પુછી કે:—

“ક્રિયાસિદ્ધિ સત્વે ભવતિ મહતાં નોપકરણે—

મહા પુરુષોની ક્રિયા સિદ્ધિ પરાક્રમમાંજ રહેલી હોય છે, પણ તેમની સામગ્રી હોતી નથી. ”

આ પદ પ્રથમ વૃદ્ધ પૂરુષને પુછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે—

“રથસ્યૈકં ચક્રં ભુજગયમિતાઃસપ્ત તુરગા ।

નિરાલમ્બો માર્ગશ્ચરણ રહિતઃ સારથિ રપિઃ ।

રવિર્યાન્યેવાન્તં પ્રતિદિનમપારસ્ય નભસઃ

ક્રિયાસિદ્ધિસત્વે ભવતિ મહતાં નોપકરણે ॥ ૯ ॥

રથને એકજ ચક્ર છે, સાત ઘોડા તો માત્ર સ્પર્શથીજ આધેસા છે; આધાર વીનાનો માર્ગ છે, અને રથ હાકનાર (સારથી) પાંગળો છે; તોપણ પ્રતિદિન સૂર્ય અપાર આકાશની પાર જાય છે, તેનું કારણ એજ કે મહાન પુરુષોની ક્રિયા સિદ્ધિ પોતાના પરાક્રમમાંજ રહેલી હોય છે, પણ સામગ્રીમાં હોતો નથી. ”

પુનઃ વૃદ્ધ ને ઉપરનાજ પદવિશે પુછ્યું તેથી બોલી કે:—

“વિજેતવ્યા લંકા ચરણ તરણીયો જલનિધિ ।

વિપક્ષઃ પૌલસ્ત્યૌરણમ્ભુવિ સહાયાશ્ચ કપયઃ

તથા પ્યેકોરામઃ સકલમવધી દ્રાક્ષસકુલ

ક્રિયાસિદ્ધિઃ ॥ ૧૦ ॥

લાંકા જેવી વિજય દુર્ગધવાળી નગરી જીતવાની, પગરડે કરી
હરીઓ તરવાનો, શિર ઉપર રાવજુ જેવો મહાન શત્રુ, અને રજુસે
ત્રમાં સહાયકારી માત્ર વાંદરાં તોપજુ શ્રીરામચંદ્રજીએ મુદ્દમાં સઠળ
રાક્ષસ કુળનો સંહાર કર્યો માટે મહા પુરુષોની ક્રિયા સિદ્ધિ પોતાના
પરાક્રમમાંજ રહેલી હોય છે,—પણ ઉપકરણ—સામગ્રીમાં હોતી નથી’,

પુનઃ તેના પુત્રજ તેજ પદવડે પ્રશ્ન કર્યો તેથી તેણે હિતર
આપ્યો કે,

“ધનુઃ પૌષ્પ મૌર્વી મધુકર મયી ચંચલ દશાં ।

દશાંકોળો વાળઃ સુદૃઢપિઢાત્માદિમકરઃ

તથાપ્યેકોઢનંગઃ સકલ ભુવન મધિ વ્યાકુલયતી

ક્રિયાસિદ્ધિઃ ॥ ૧૧ ॥

પુષ્પનું ધનુષ્ય, બ્રમર રૂપી પ્રત્યંચા (પણુચ), ચંચળ દ્રષ્ટિવાળી
સ્ત્રીઓનાં કટાક્ષ રૂપી બાણ તથા ચંદ્ર જેવો જડાત્મક જેવો મિત્ર
અને અંગરહિત છે; તોપણ તે અનંત—કામદેવ સર્વ લોકને વ્યાકુળ
કરે છે માટે મહાન પુરુષોની ક્રિયા સિદ્ધિ પોતાના પરાક્રમાંજ રહેલી
હોય છે, પણ તેની સામગ્રીમાં હોતી નથી ”

ત્યાર પછી પુત્ર વધુને તેજ પદ વડે પ્રશ્ન કર્યો તેથી બોલી કે—

“વિપક્ષઃ શ્રી કંઠો જઢતનુરમાત્યઃ શશધરો ॥

વસન્ત સામન્ત કુસુમગિષવઃ સન્યમવલાઃ

તથાપિ ત્રૈલોચય જયંતિ મદનો દેહ રહિતઃ

ક્રિયાસિદ્ધિઃ ॥ ૧૨ ॥

શંકર જેવો શત્રુત્સ, મૃગાંક (ચંદ્ર) જેવા જડાત્મકમિત્ર, વસંત એવો સમંત પુષ્પનું બાણ બને સૈન્યા સ્ત્રીઓની, છતાં શરીર વિનાનો કામદેવ ત્રણે લોકને વશ કરે છે માટેજ મોટા પુરુષોની ક્રિયા-સિદ્ધિ પોતાના પરકર્માંજ રહેલી હોય છે, પણ સામગ્રીમાં હોતી નથી,”

દેહી તેમની દાસી તેને તેજ પદવડે પૂછ્યું, તેથી બોલી કે—

“ઘટો જન્મસ્થાનં મૃગપરિજનો મૂર્જવસનં

વનેવાસઃકન્દૈ રજનમપિ દુસ્થં વપુરિદમ્

અગત્યઃ પાર્યોધિ યદકુત કરામ્ભોજકુહેરે

ક્રિયાસિદ્ધિ ॥ ૧૩ ॥

ધડામાંથા જેમનો જન્મ, મૃગાદિ જેનાં પરજન-સહવાસગણાં, બોજ પત્રનાં વઘ, વનમાં વાસ, કંદમુગનું ભોજન, દુર્ગળ શરીર; છતાં અગત્ય રૂપિએ અપાર જળનિધિનું પાન કર્યું માટેજ મહાન પુરુષોની ક્રિયાસિદ્ધિ પોતાના પરાકર્માંજ રહેલી હોય છે, પણ તેમની સામગ્રીમાં રહેલી હોતી નથી.”

આ પ્રમાણે અભિનવ પ્રકારનાં બિતરોથી ભોજરાજ અતિ પ્રસન્ન થઈ પુત્ર એક પછી એકને પુછવા લાગ્યો કે—

“અસારે સ્વલુ સંસારે સારમેત ચતુષ્ટય.

આ અસાર સંસારમાં માત્ર ચાર વસ્તુઓજ હામની છે. ” તે સાંભળી વૃદ્ધ પુરુષ બોલ્યો કે—

કાશ્યાં વાસ સતાં સંગો ગજ્ઞામ્ભઃ શંક્રુ સેવનાત્. ૧૪

હાસીમાં વસવું, સંત જનોને સમાગમ, ગંભામાં સ્નાન કરવું અને નિશ્ચિનાથની શેરા એ ચાર વસ્તુ શિવરાત્ર અન્ય સાર વસ્તુ કોઈ નથી.”

હરી વૃદ્ધ પુરુષની સ્ત્રીને પુછ્યું કે—

“અસારે खलु संसारे सारमेतद्वयं स्मृतम्.

‘આ અસાર સંસારમાં માત્ર બેળ વસ્તુ સારરૂપ છે.’

તે સાંભળી વૃદ્ધ બોલી કે—

“कंसारः शर्करायुक्तः कंशारि चरण द्वयम् ॥ १५ ॥

સાકર સંગાથે કંસારનું જમવું અને કંસના અરી—જનુ જે શ્રીકૃષ્ણ તેમના યુગલ ચરણ કમળનું સેવન કરવું એજ બે વસ્તુ મુધા સમાન સાર છે.”

પછી પુત્રને પુછ્યું કે—

असारे खलु संसारे सारं स्वसूर मंदिरम्॥

આ અસાર સંસારમાં માત્ર સસરાનું ઘર તેજ સાર રૂપ છે.”

તેના ઉત્તરમાં તેણે જણાવ્યું કે, તેટલાજ માટે,

“हरो हिमालये शेते हरिशेते महोदधौ ॥ १६ ॥

શ્રી મહાદેવજી હીમાલયમાં અને વિષ્ણુ મહાસાગરમાં જમીને વસ્યા છે—શયન કરેલ છે, કેમકે સસરાનું ઘર સાર છે તેથીજ પોતા-પોતાના સસરાના સ્થાનમાં આનંદ કરે છે.”

તદનંતર પુત્ર વધુએ પુછ્યું કે—

असारे खलु संसारे सारं सारंगलोचनाः

આ અસાર સંસારમાં ફક્ત હરિચુના જેવાં પાણીદાર અણી-વાળાં મોટાં સનેજ નેત્રવાળી સ્ત્રી એજ વસ્તુ છે.”

તે સાંભળી બોલી કે—

“यस्याः कुक्षेः समुप्तन्ता भोजराज भवादशा ॥ १७ ॥

કે જેવી કુખને ત્રિષે આપ જેવા નર રત્નો ઉત્પન્ન થયા છે.”
પછી દાસીને પુછ્યું કે—

અસારાત્સાર મુદરેત્-

અસાર સંસારમાંથી સાર ઉઠરી લેવેલ.”

દાસીને જણાવ્યું કે—

दानं विचाहृतं वाच कीर्तिधर्मौ तथायुष
परोपकरणं काया दसारात्सार तमुदर

સુપાત્રે વિત્ત વાપરવું નમ્રતાથી વચન બોલવું, ! કીર્તિ ધર્મ તથા
મુકુલમાં આયુષ્ય ગાળવું અને પરોપકાર કરવો એજ અસાર સંસાર
માંથી સાર ઉઠારવો.

આ પ્રમાણે તેઓનું અગાધ ડાહ્યાપણ જોઇ બેજરાજે અતિ
પ્રસન્ન થઇ વૃદ્ધ પુરુષને બહુ મૂલ્યવન સોળ મણી આપ્યા, તેની સ્ત્રીને
સાત રથ તુરંગદિ આપ્યા, પુત્રને ૧૮ હાથી આપ્યા, વહુને પટરાણીનાં
આભૂષણ અને દાસીને યોગ્ય અલંકાર આપી અન્ય મકાન ખાલી
ન મળવાથી તેઓને મહેલમાં રાખ્યાં ધન્ય છે એવા ગુણુપ્રાહી વિદ્યા
વિદ્યાસી બોજરાજને !

વાતના સાર—ખુદરોજ છે કે-આપણી આર્થ વિદ્યા પૂર્વે કવી
જહોજલાલીના શિખર ઉપર નિવાસ કરતિ હતી ! તે અલર છિન્ન
ભિન્ન સ્થિતિમાં પડેલી જોઇએ છીએ એ શું ઓછો લગ્નપદ પ્રકાર
છે ! માટે મારા અર્થ વીરો ! જરા ચાનક લાવી પૂર્વ વિદ્યાને સજ
વન કરો કે જેથી પૂર્વવત્ આર્થ પ્રજામાં આનંદ આનંદ છવાઇ રહે.

સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક

અથવા

અદ્ભુત વિદ્યાઓનો મહાસાગર [અંથ પહેલો.]

આ પુસ્તકમાં નીચેની ૧૪ વિદ્યાઓ આપી છે. તેમાં ૪૨૦ પૃષ્ઠ ૧૩૮ પરીચ્છેદો ૯૬૯ બાબતોની માહિતી, ૧૦૯ ચિત્રો તથા આકૃતિઓ આપી છે. આવા સંપૂર્ણ વિગતોનો બરોડો સચિત્ર અંથ હજી ગુજરાતીમાં બહાર પડ્યો નથી. આ વિદ્યાઓ સૌ સમજીને ઘેરબેઠાં શીખી શકે તથા તેનો ઉપયોગ કરી શકે તેવી રીતે આપી છે, પાકું સોનેરી પુકું મૂલ્ય રૂ. ૫; વી. પી. થી રૂ. ૫-૯-૦.

(૧) માનસ વિદ્યા અથવા મેંદલ સાયન્સ—પાંચે ઇન્દ્રિયોની શક્તિ કેવી રીતે કેળવાય તેથી કેવા અદ્ભૂત કામો કરી શકાય, અવધાનશક્તિ. સ્મરણશક્તિ સંકલ્પશક્તિ, ખલતીને તેને ઉપયોગમાં લેવાની રીતો (૨) આકર્ષણશક્તિ અથવા પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ—એક માણસ બીજા માણસનું આકર્ષણ-વશીકરણ કેવી રીતે કરી શકે આકર્ષણશક્તિ ખીતવવા-વધારવા કેવા પ્રયોગો કરવા, આંખના આકર્ષણથી પોતાની ઇચ્છામુજબ બીજાને વર્તવાની શરત પાડવી, શરીરની વીજળીક શક્તિનો ભેદભરમ, એ બધું ચીત્રો સાથે સમજાવ્યું છે.

(૩) મસ્તકવિદ્યા અથવા ફ્રેનોલોજી—એક માણસના મસ્તકમાં ભરેલી જૂદી જૂદી ૪૩ શક્તિઓ તેના માથાપર હાથ ફેરવીને ઓળખવાની કળા, માણસનો દક્ષણની પરીક્ષા, વિદ્યાર્થીની શક્તિ કયા વિષયમાં કે કયામાં ખીલે શકશે તે જાણવાની મુક્તિ એકંદરે મસ્તકશાસ્ત્રી બનવા માટે આ વીદ્યા પુષ્કળ ચીત્રો સાથે સમજાવી છે,

(૪) માનસશ્લેષ વિદ્યા અથવા મેંદલ ટેલીપથી—દૂર રહેલા એ ચિત્રો વચ્ચે માનસિક સંદેશ કેમ ચલાવવા, ખીજના વીચારો

પારખી કાઢવા અને વાંચવા (ચોટરીડીંગ) મારણ, મોહન, વશીકર-
જૂનો ભેદ, નેત્ર-વાણી-દમ્બા બળનો ઉપયોગ કરવાની રીતો, મેન્ટલ
ફોટોગ્રાફો દત્તાદી બાબતો ચિત્રો સાથે સમજાવી છે. (૫) મોહનની
વિદ્યા અથવા મેસ્મેરીઝમ—મેસ્મેરીઝમ શીખીને પાત્રને
કેવી રીતે હમાડવો તેની પાસેથી પેતાની ઇચ્છા મુજબ કામ લેવું,
પશુ-પક્ષીઓ પર તરફ તરફના પ્રયોગો કરવા, નબરબંધીની રીત,
કપાલમોહન કરવું, પાણી અને કપડું મંત્રરવાની રીત, મેસ્મેરીઝમથી
હર્ષો મટાડવાની રીતો, વિનાશના ચમત્કારિક પ્રયોગો, દિપ્તોદીઝમ
શીખવું, ઇત્યાદિ અનેક ચત્રો સાથે આપ્યું છે, (૬) પ્રેતાવાહન વિ-
દ્યા અથવા સ્પિરિટ્યુએલિઝમ—મૃતપ્રેત એટલે શું, તે સાચાં છે
કે ભુદાં, તેમની સ્થિતિ અને પૃથ્વી સાથેનો સંબંધ બૂનોનું આવાહ-
ન કરવાની રીતો, બૂતો અને મંત્રોનો સંબંધ, બૂનોના ફોટોગ્રાફ,
એ બાબતો સંક્ષેપમાં આપી છે, આ વિદ્યાને સંપૂર્ણ શીખના માટે
“સચિત્ર પ્રેતાત્મવિદ્યા” ગ્રંથ વાંચો. (૭) ત્રિકાળદર્શન વિદ્યા—
ત્રિકાળદર્શી વીંટી આપના બનાવવાની રીત, કાળળી, પ્લેસેટ, હજ-
રત, ઇત્યાદિ શીખવવાનો સચિત્ર ફુગર (૮) મંત્રવિદ્યા—મંત્ર સાચો
પડે કે, નહિ, તે માટે શું કરવું, મંત્ર કેવી રીતે સિદ્ધ કરવો, દેવ-
તાનો સંબંધ જોવો, ભુદાં જુદાં દેવદેવીઓના બીજ મંત્રો, શીદ્ધિ
સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાના હર્ષો મટાડવાના મન કામેના પુરી કરવાના સં-
ખ્યા બંધ મંત્રોનો મહાસાગર. (૯) યંત્રવિદ્યા—ગત્રોની સ્થિતિ,
શિદ્ધ કરવાનો વિધિ, રંગો મટાડવા, આવૃત્તિ ચિત્રાબ્યાધી અટકા-
વવા, ઇચ્છાઓ પુરી કરવી મોહન વશીકરણ વગેરેના અનેક ચત્રો,
(૧૦) તંત્રાવદ્યા—મોહન, વશીકરણ, રતંબન અંબન ઇત્યાદિના
ઈદ્દનલિક-ચમત્કારિક તથા વૈદ્યકવીધ્યામાંમાં પણ ન હોય એવા અદ્-
ભુત જેટલી ઔષધપ્રયોગો તેના ઉપયોગ માટેના વિધિ સાથે (૧૧)

સ્વપ્નવિદ્યા—ભૂમિ, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ પશુ પંખી, ધાતુ, ધાન્ય, ધત્યાદી અનેક વસ્તુઓનાં સ્વપ્નોનાં ફળ વિગતવાર સમજાવ્યાં છે. અનિષ્ટ સ્વપ્ન હોય તો નિવારણ કરવાની રીત પણ આપી છે. (૧૨) શકુનવિદ્યા—અંમ ફરકવા, કામડાના શબ્દ વિષે મરોણી અને કાચીડાના ચડવા પડવા વિષે, જૈન શકુન વિદ્યા, છીક સારાં માઠાં શકુનની માહિતી, અનિષ્ટ શકુનનું નિવારણ. (૧૩) હસ્તાક્ષર પરીક્ષર વિદ્યા—માણસના હસ્તાક્ષર પરથી તેની ખાસીયત જાણવાની આ વિદ્યા અદ્ભુત છે, અક્ષરના ગુણો વિગતથી સમજાવ્યા છે, ગાંધીજી, દલાપી, સ્વામીદાસ, મહારાણી વિક્ટોરીયા, સેક્રેટરીયર, આનંદશંકર ધ્રુવ, ટોલસટોય, નાનાલાલ કવિ, જમસેદજી જીસાર્દ વગેરેની સહોઓની આકૃતિઓ આપી તેમની ખસીયતો ખુલી કરી છે. (૧૪) કોકશાસ્ત્ર અથવા રતિવિદ્યા—સ્ત્રી-પુરૂષો અને તેમનાં ગુણાંગો વિશે માહિતી, આસનોની ઓળખાણ તથા ઉપયોગ, શક્તિ વધારવાના અને ખીજા ગુપ્ત પ્રયોગો અનિષ્ટ રોગોના ઉપચાર, સ્ત્રી પુરૂષનાં લક્ષણોની પરીક્ષા, સ્ત્રી પુરૂષની કુટેવો ગર્ભાધાન પરીક્ષા, વંધ્યા સ્ત્રી માટેના ઉપચારો, મરણ પ્રમાણોનાં ખાજાનો પ્રાપ્તિ ધત્યાદી ખાખતો સમજાવી ઘેર બેઠાં કરી શકાય તેવા પ્રયોગો આપ્યા છે.

મળવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુજી—બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

વારતા નવમી.

વિક્ષાન પુરુષોની વાઘ.

દાઢ એક નગરનો બ્રાહ્મણ દરિદ્રતાથી અતિ પીડાતો હતો તેથી તેણે વિચાર્યું કે—‘મારું સંસ્કૃત જીવન બીજાશક્તિમાં જ ગુજર્યું. તથાપિ કાંઈ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં માટે પડિતોનો પોષિદા ફક્ત અત્યારે ધારાધીશ છે, તેથી ત્યાં જાઉંતો દાદિદ્રને દેશવટો મળે એમ વિચારી ઉજ્જનની ભણીનો રસ્તો લીધો કેટલાક દિવસે ઉજ્જનની નજીક જઈ પહોંચ્યો એટલે તેના મનમાં એક વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે:—

રિક્ત પાણિર્ન પश्येत राजन देवतां गुरुं

दैवज्ञं भिषजं मित्रं फलेन फल मादिशेत् ॥ ૧૯ ॥

રાજા, દેવ ગુરુ, જોશી, વૈદ્ય ને મિત્ર એ છ સ્થાનકે બ્રાહ્મણે હાથે ભેટ લેવા જવું નહિ કેમકે ફળ વડે જ મળે છે માટે અશ્વ ગમે તે ફળ લેષ જવું યોગ્ય છે, એમ વિચારી એક ગામમાંથી સુંદર રક્ષદાર શેલડી-શેલડીના ખંડ-શરમા ખરીદ કરી લઈ વસ્ત્રમાં બાંધી લીધા અને ઉમંગ રંગમાં આનંદ માનતો ઉજ્જનનીએ આવી પહોંચ્યો શહેર ખૂદા દાઢ યોગ્ય સ્થળે મુકામ કરી થાક ઊતારવા નિદ્રાદેવીનું અનુષ્ઠાન આદર્યું. જ્યારે તે બીચારો નિદ્રાને વશ થયો ત્યારે દાઢ ધુર્ત માણસે તેની ગાંસડી તપાસી જોયુંતો એક વસ્ત્રમાં શેરડીના શરમા બાંધેલા જેવા તેમણે લેષ લીધા અને તેને બદલે લાકડાના ન્હાના ન્હાના કકડા બાંધી પાછી હતી તેમ ગાંસડી બનાવી મૂકી રસ્તો માર્યો.

પ્રાતઃકાળે રાજ્યસભાના અવસરે તે બ્રાહ્મણ પણ પોતાનું નિત્ય કર્મ કરી રાજ્ય સભામાં જઈ પહોંચ્યો, આશીર્વાદ લઈ ઉમંગમાં અંધ અનેલા વિષે તે શેરડીના કકડા છે કે નહીં ? તે તરફ ન જોતાં લાકડાના કકડા ભેટમાં મૂકી ઊભો રહ્યો તે જોઈ બોજરાજ અત્યંત ક્રોધાચ્છાન થઈ જોવા લાગ્યો; એટલે બ્રાહ્મણની નજર મુકેલી ભેટ તરફ ગઈ તેથી ભયચક્રિત બની વિચારના લાગ્યો કે જે હમેશા માટે આગ્યો હતો તે ઉમેદને બદલે મ્હોત શિવાય અન્ય પ્રાપ્ત હવે થાય તેમ જણાતું નથી, અરે ભાગ્ય દેવી ! શેરડીના કકડાને કાપના કકડા બનાવી દીધા ? તેથી જાણ્યું કે તું ખરેજ પ્રતિકુલ છે એમાં જરા શંક નથી. ?

બોજરાજે તે બ્રાહ્મણને પ્રત્યે પુછ્યું :—‘હે પ્રિય ! આ શું ચીજ ભેટ કરી છે ?’ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પુછ્યો તે વખતે કાલીદાસ સમીપમાં સ્થિત હોવાથી દેવીના વરદાન પ્રતાપે બ્રાહ્મણની સર્વ હકોક્ત જાણી લોધી અને સ્વજ્ઞાતીના ગરીબ વિપ્રની વ્હારે ચડી બોજરાજના મનનું સમાધાન કરવા બોલ્યો :—‘હે પરાપ્રકારી ગૌણ હાણુ પ્રતિપાલ આ બ્રાહ્મણ જે લાકડાના કકડા આપ આગળ મૂક્યા છે તે જોઈ જરા પણ ક્રોધ કરશો નહીં; કેમકે તેમાં ગુણ ભાવ કાંઈ ઓરજ અમરકૃતી સ્થાવનાને છે તે એ છે કે :—

દग्ધં खांडव मर्जुने नहि वृथाकल्पद्रुमै र्भूषितं
 दग्धा वायु सुनेन हेमनगरी-लंकापुरि स्वर्णभूः
 दग्धो काक सुखो हरेण मदनो कितेन युक्तं कृतं
 दारिद्र्यं जनतोषलारक मिदं केनापि दग्धं नहिः ॥२०॥

કમ્પવૃક્ષને સુશોભીત કરે તેવું જે પાંડવ વન તે પાંડુ પુત્ર અર્જુનને અગ્નિ દેધ આળી નાંખ્યું, તેમજ દશાનન-રવણની સ્વર્ણભૂમી જે લંકા નગરી તે પવન પુત્ર હનુમાને આળી નાખી તેજ પ્રમાણે પ્રાણી માત્રને સુખ દેનાર જે કમડેવ તેને સદાથીવે આળી ભરમ, કર્યો, તથા પી લોક સુખની વાર્તા કોઇએ ષડો કલાડી નહી, અર્થાત એ સર્વને બાળવાથી કાંઈ લોકનું દુખ ગયું નહીં, કેમકે જે સમસ્ત લોક-મનુષ્યોને સંતાપ ઉત્પન્ન કરનાર દારિદ્ર તેને જો આળી ભરમ થઈ હોતે તો મનુષ્યો સુખની દશા પ્રાપ્ત થાત, પરંતુ તે તરફ કોઇએ દક્ષ આપ્યું નહીં, તેજ હેતુ માટે આપને વિનતી કરું છું કે આ કાષ્ટ વતે દારિદ્ર દબ કરી નાંખો. સારાંશમાં મારૂ દારિદ્ર આળી નાંખો.

પૃથ્વીપતે ? એહેતુ માટે આ વિગ્રે આપ આગમ કાષ્ટ મૂકલ છે માટે કૃપાનિધાનની મંત્રણ અનુસાર કંઠવું ધરે તે કરો. આ પ્રમાણે કાલિદાસનું ભાષણ સાંભળી મહારાજનો કોષ ઉતરી ગયો અને તે આદિજનને અત્યંત દ્રવ્ય આપી તેનું દારિદ્ર દહન કરી નાંખ્યું તથા તે ૧૨૩ કાલિદાસનો ગોટો ઉપકાર માનતો પોતાને સ્થાનકે ગયો.

વાર્તાનો સાર એ છે કે-દીન દુઃખી વા માર્તિબન્ધુની નિઃસ્વાર્થ શ્રદ્ધાએ બહાર કરવી અને બગડેલો વાર્તા સુવાર. લેવા કેવી સમય મુદ્દતતા વાપરવી ? તે આ વાર્તા ઊરપથી સમજવાનું છે માટે તેવી યુક્ત શીખવાને સતસંગ કરવો.

વારતા દશમી.

રાજાઓની નજીવી રમ્મત ગમ્મતો પણ લાલકારી ?

એક સમય ભોજરાજ શિકાર કરવા ગયા હતા તે વખતે શિકાર પાછળ ઘોડો દોડાવ્યો અને શ્રમ કર્યો છતાં પણ શિકાર હાથથી સટકી ગયો તેથી નિહોશ થઈ તાપ તરશ્ચયો બ્યાકુળ થયો સરોવરની તીરે ગીચ વૃક્ષોના શિતળ છાયામાં એક જાંબુકાના ઝાડ નીચે જઈ અથ ઉપરથી ઉતરી પાણી પી વિસામો લીધો નાજુકામના મહા-રાજાને અતિ અસહ્ય પરિશ્રમ થયેલો તે શિતળ મંદ શુદ્ધ પવનના સ્પર્શની તથા વનની અને વનચર પક્ષીઓની ગમ્મત નિહાળવાથી શ્રમ દૂર થયો.

જે જાંબુના વૃક્ષ નીચે ભોજરાજે વિસામો લીધો હતો તેજ વૃક્ષ ઉપર એક વાંદરાઓનું ટાળું આવી પહોંચ્યું અને કુદકુદ કરી ફેટલાંકે જાંબુના ફળોને ગેરવી દીધાં તથા તે ફળો જાંબુ વૃક્ષ ઉપરથી તળાવના જળમાં પડતાં હતાં, તે વખતે જે શબ્દ થતો હતો તે ભોજ-રાજે મનમાં ધારી લઈ ઘોડેસ્વાર થઈ પોતાના નયમાં આવ્યો અને સભામાં પંડિતોને કહેવા લાગ્યો કે—' (ગુલુગુગુલુ ગુગુલુ) એટલે શું ?

આ પ્રમાણે રાજાનો પ્રશ્ન સાંભળી અન્ય પંડિતો તો વિચારમાં પડ્યા પરંતુ વરદાષ્ટ કરીરાજ કલિદાસ બોલ્યો કે—

જંઘુફલાનિ પક્કાની પતંતિ નિર્મલે જલે॥

કપિ કંપિત શાલાતો ગુલુગુગુલુ ગુગુલુ ॥ ૨૧ ॥

વાંદરાની કપાવેત્રી જાંબુડાની ડાળીઓ ઉપરથી પાકેલાં જાંબુ
સુંદર જળમાં પડતાં હતાં તે વખતે શબ્દ થયો હતો તે 'ગુલુ, ગુગુલુ
ગુગુલુ, ' લાગ્યો કે—' હે સુકવિ ! વીના જોયે પારકા હૃદયની વાર્તા
શી રીતે જાણી શકો છો ? હું માનું છું કે, સાક્ષાત સરસ્વતીના અવ-
તાર રૂપે તમે છો. ' એમ કહી વારંવાર કવીને નમસ્કાર કરી ધન્ય
વાદ અપતો ગર્વાનંદમાં મગ્ન થયો,

વાર્તાનો સાર—ખુલ્લોજી.

ભાગ બીજો સમાપ્ત.

શ્રી વિશ્વનાથ પ્રસન્નોસ્તુ !

શ્રી

ભોજ અને કાલિદાસ

એઓની

અપૂર્વ આનંદ સાથે સુબોધ આપનારી

વાર્તાઓનો

ભાગ ત્રીજો.

વારતા ૧૧ મી.

વિદ્યા દેવીથી વિશેષ કોઈ મોટા દેવ વિક્રમમાં હોજ નહિ ?

એક સમય ભેજરાજે વિલાસને વાસ્તે એક નવીન અપૂર્વ મહેલ બંધાવ્યો. પરંતુ વાસ્તુ કર્યા પહેલાં તેમાં એક બ્રહ્મરાક્ષસે વાશ કર્યો તેથી જે કોઈ માણસ એ મહેલમાં જઈ રાત્રીના સમય સ્થળ કરે કે તેને તે રાક્ષસ ભક્ષણ કરી જવા લાગ્યો. જેથી મહારાજાએ મોટા મોટા મંત્ર શાસ્ત્રિઓને બોલાવી તે રાક્ષસને ખસેડવા અનેક મંત્ર પ્રયોગ કરાવ્યા પરંતુ તે રાક્ષસ તો જે માંત્રિક બનીતેને ખસેડવા જાય જપી હોમ કરે કે તેનેજ ભક્ષણ કરી પોતે પછી પુર્વે બહેલી વિદ્યાનાં સુત્રો બોલી આનંદ માનતો હતો. એમ કેટલોક

સમય ગયોતે-જેને રામએ ઉપાય કરાવ્યા તે તે સંવળા નિષ્ફળ ગયા; જેથી છેવટે કાલીદાસ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે-‘ હે કવિરાજ ? આ બધા શી રીતે ખશે ? ’ તે સાંભળી કવીરાજે કહ્યું કે-‘ હે નરનાથ ! મારા સમજવામાં એમ આવે છે કે-એ અહરાક્ષસ કોષ્ટ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનો જાણનાર સારો કવિ હોવો જોઈએ માટે ઈશ્વરી પ્રતાપે હું તેને પ્રસન્ન કરી કાર્યો સિદ્ધ કરવા હિમત રાખું છું હવે બીજા મંત્રવાદીઓને મોકલવા બંધ કરો અને મારા મંત્રને ચમત્કાર જુવો ! એમ કહી પોતે તે મહેલમાં જઈ શયન કર્યું.

એ અહરાક્ષસે એવો ક્રમ ચલુ રાખેતો હતો કે કોષ્ટ નવો માણસ તે મહેલમાં આવે કે, પ્રત્યેક પોહોરમાં તેને પાણીનિયતા સ્વરૂપે એક એક સમસ્યા પૂછતો જે તેને ઉત્તર પોતાના વિચાર પ્રમાણે મળતો આવે તો ઠીક નહીં તો તે અહરયુ નથી એમ સમજી અશ્વોદ્ય ચતાં તેને મારી નાંખતો એજ નિયમ પ્રમાણે પહેલે પહેરે તે અહરાક્ષસે આવી સમસ્યા કહી કે-‘ સર્વસ્યદ્વૈ-સર્વને જે વસ્તુ છે ? ’

તે સાંભળી કાલીદાસે જવાબ આપ્યો કે-સુમતી કુમતિ સપદા પત્તિદેતુ-સુમતી અને કુમતી એ જે વસ્તુ સંપત્તિ અને વિપત્તિના કારણ રૂપ છે.

. પુનઃ બીજે પોહોરે રાક્ષસે પૂછ્યું કે-

વૃદ્ધોયુષા વૃદ્ધ યુવાનની સાથે ?

તે સાંભળી કાલીદાસે ઉત્તર આપ્યો કે-‘સહપરિચયાત ત્યજ્યતે કામિનીતિ યુવાનની સંગાથે પરીચય થવાથી સ્ત્રીથી વૃદ્ધને ત્યજ દે છે.

ફરી ત્રીજા પોહોરે રાક્ષસે પુછ્યું કે—‘યકોગોત્રો ગોત્રમાં મુખ્ય ?
તે સાંભળી કવીરાજે જણાવ્યું કે—સમવતિ પુમાન્ યઃ કુટુંબવિભર્તિ
તે પુરુષ છે કે જે આખા કુટુંબનું પોષણ કરે છે.

ફરી ચોથે પોહોરે આવી રાક્ષસે પુછ્યું કે—હીપુંચ—

સ્ત્રી પુરુષની રીતે ?

તે સાંભળી કાલીદાસે જણાવ્યું કે—પ્રમવતિયદામ્દ્વિગેહંબિનષ્ટમ્—
જ્યારે સ્વાંત્ર થઇ જાય છે ત્યારે ધરતો નાશ થાય છે.

સર્વસ્યદ્વૈ સુમતિ કુમતિ સંપદાપત્તિહેતુ ।

વૃદ્ધોયુવા સહપરિચયાત્ ત્યજ્યતે કામિનીભિઃ

एकोगोत्रेसमवतिपुमान् यः कुटुंबविभर्ति

સ્ત્રી પુંચ પ્રમવતિયદા તદ્વિગેહં વિનાષ્ટમ્ ૨૨

આ પ્રમાણે ચાર પોહોરમાં પોતાના અભિપ્રાય પ્રમ.ણેજ ઉત્તર
મળેલા જાણી અહિરાક્ષસ પ્રસન્ન થયો અને પ્રભાતે કાલીદાસને કહેવા
લાગ્યો કે—‘હે સુમતે ! હું તારા ઉપર પ્રસન્ન છું; માટે જે ઇચ્છા
હોય તે માગ ।’

આ પ્રમાણે અહિરાક્ષસનું બોલવું સાંભળી કાલીદાસ હાથ જોડી
કહેવા લાગ્યો કે—‘હે ભગવાન ! એજ વર માગું છું’ કે—આ મહેલ
છોડીને બીજા કોઈ સ્થાનમાં પધારો’ આ પ્રમાણે વચન કહેતાંજ તે
અહિરાક્ષસ તે મકાન છોડી ચાલતો થયો અને કાલીદાસે ભોજરાજને
તે સર્વ વૃત્તાંત દહી સંભળાવ્યો તથા પોતે તે મહેલમાંથી જીવતો
પાછો આવ્યો એજ મ્હોટો સાતીતી થઇ સમજી રાજા કાલીદાસ ઉપર
અહુજ પ્રસન્ન થયો અને લક્ષ શિરપાવ આપી અધિક માનપત્ર કર્યો

વાર્તાના સ્થાર એ છે કે-વિદ્વાન સમજી પુરૂષને વિદ્યા તથા વિનયવડે લોભીને ધનવડે કામીને કામકસે.લવડે ધાર્મિકને ધર્મ વચ્ચે નેવડે મિત્રને પવિત્ર પ્રીતીવડે, સ્ત્રીઓને કપટપટુતાવડે અને મૂર્ખને તેના કલ્પા પ્રમાણે ચાલવાવડે કરી લેવા આ ઉપરનો મંત્ર બરોબર ધારી લેવાથી શતરૂ મિત્ર થાય છે, સર્વ સ્થળે માન મળે છે અને સર્વ સંકટોથી મુક્ત થઈ વૈભવવંત બને છે માટે ચતુર પુરૂષોની સેવા કરી એવા મંત્ર હાય કેગે.

વાર્તા બારમી.

વચનમાંજ વર્ણીકરણ છે ?

એક સમય કોઈ બ્રાહ્મણ ઉજ્જયનીમાં બીડા માગવા ગયો, પણ તે દિવસે કોઈ મોટી પર્વણી હતી જેથી શહેરવાસ જનો સર્વે ગંગા સ્નાન કરવા અર્થાં હતાં જેથી તેને ક્ષિયત પણુ ભિક્ષા મળી નહીં, તે કારણથી પાછો ઠાલો માલો પોતાને ઘેર આવ્યો તે જોઈ તેની સ્ત્રીએ કહું વચનનો પ્રહાર કરતાં ગડદા પાટુનો સ્વાદ પણુ ચખાડ્યો, તેથી અંદરો અંદર કલેશ મચી રહ્યો, તે કેમે કરી જ્ઞાંત પડે નહીં. છેવટે રાજના શીપાઈઓએ તે બન્નેને પકડી રાજ સભામાં હાજર કર્યાં અને બોબરાજે તેઓ વચ્ચે કલેશ મવાનું કારણ પુછ્યું ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોબરાજ પ્રત્યે કહેતા હાગ્યો—

અંબાતુષ્યતિ નમયા ન સ્તુપયા સાપિ નાંબયા નમયા

અહમપિ નતયા નતયા યદારાજન કસ્યદોષોયમ્ ૨૩

હે પૃથ્વીપતે ! મારી માતા શ્રંધાથે પ્રસન્ન રહેતી નથી; તેમ મારી સ્ત્રી મારી સાથે પણ કદિ પ્યાર રાખતી નથી તેમજ મારી સ્ત્રી પણ મારી કે મારી માની સાથે કદિ પ્યારભાવથી રહેતી નથી અને હું પણ તે સાથે કે મારી પોતાની સાથે પ્રસન્ન નથી ત્યારે આપજ ન્યાય કરો કે એમાં કેનો દોષ છે ?

આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણનું બોલવું સાંભળી સર્વ પંડિતો તેના બોલ વાનો નિશ્ચય કરી શક્યા નહીં પણ ચતુર શીરોમણી રાજા પોતાની બુદ્ધિજ સમજી ગયો કે આ બધાંતે અંદરોઅંદર કલેશ થવાનું મૂળ કારણ દાગ્દિજ છે કેમકે જો સુખ સંગતિ હોય તો આમ અંદરો અંદર આ પ્રસન્નતા નિરંતર ચાલેજ નહીં વિચારી પુષ્કળ ધન આપી તેનો કલેશ નિર્મૂળ કર્યો છે, એવા મનીષ બાવથી દયાળુ દેશપતીને.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—આપણી જાસે પૈસો હોય અથવા પુષ્કળ નાણાં રજી આવતા હોય એ તો આપણાં પિતા. માતા બહેન બાપ તથા સમાં મહોદર મિત્ર અને સ્ત્રી તેમજ સંતાન સર્વ કૌંઠ પ્રેમની નજરે નિહાળી અધોક મમતાથી વરતે છે; પરંતુ દારિદ્રાવિસ્થા આવી લાગે તો સગા મા બાપ બાપ બગની અને સ્ત્રી, સંતરી તથા મિત્રો વિગેરે સર્વ સહામુ જોવા ચાહતા નથી તો આપદામાં આશ્રય આપવાની તો વાજ શી ? માટે સર્વ પહેલાં જેમ અને તેમ કરી પૈસો મેળવો તોજ સર્વ પ્રકારે બેડો પાર છે નહીં તો રોડાની માંડક રખડશો.

સચિત્રત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક

અથવા

અદ્ભુત વિદ્યાઓનો મહાસાગર [અંથ ખીજો.]

આમાં નીચેના ૧૪ વિદ્યાઓ આપી છે. ૪૨૪ પૃષ્ઠ, ૧૧૩ પરિચ્છેદો, ૧૦૮૬ આખતોની મહિતી અને ૧૬૪ ચીત્રો તથા આકૃતીઓ આપી છે, સોનેરી પુઠું મુદ્ર્ય રૂ. ૫ વી. પી. થી રૂ. ૫-૯-૦

(૧) સ્વરોહ્ય વિદ્યા—પાંચ તત્ત્વો અને સ્વરનો સંબંધ, સ્વર ઓળખવાની અને તેની શક્તિ સમજવાની રીતો, પ્રાણવાહક નાડીઓની માહિતી, રાગ મટાડવાની નીયમો, પ્રશ્નનો જવાબ મેળવવાની પ્રતિકૂળ સ્વરને અનુકૂળ કરવાની રીતો વશીકાંશુનો, ગર્ભનો, વર્ષકૂળનો, આયુષ્યનો વીંચાર છાયાપુરુષદર્શન, છત્યાદિ. (૨) યોગ-વિદ્યા—યોગના પ્રકારો, યોગ શીખવાની રીતો, આસનો પ્રણાયામ કરતાં શીખવા વિષે ધોતી-ખરતી-નેતી-નોળા-ત્રાટક કરતાં શીખવાની રીતો, મૂદ્રાઓ શીખવાની રીતો ધ્યાન અને સમાધિ શીખવાની રીતો, એ મધુ વીસ્તારથી અને સંખ્યાબંધો ચીત્રો આપીને એટલું સ્પષ્ટ સમજાવેલું છે કે તેની મદદથી સહેલાઈથી યોગ શીખી શકાય. (૩) સૂર્યચક્ર જ્યોતિષ અથવા જન્મ તારીખ ઉપરથી ભવિષ્ય પરીક્ષણ—ફક્ત માણસની જન્મ તારીખ ઉપરથી જ તેના ગુણ, સ્વભાવ, શક્તિ, મીત્ર, ગુરુ આરોગ્ય, અને ભવિષ્ય જાણવાનું તમને આ ભાગમાંથી મળી આવશે. (૪) રમણવિદ્યા—રમણના પાસા બનાવવાની, પાસા નાખવાની રીતો, શકુનનો પ્રસ્તાર કરી તેને આધારે હરકોઈ પ્રકારના પ્રશ્નોના જવાબો સહેલાઈ રીતે મળી શકે છે, રમણ વિદ્યાની ખીજ ગુચવણો આમાંથી કાઢી નાંખીને તે વિદ્યાને સરળ બનાવી છે એટલે પોતાની મેળેજ શીખી શકાશે. (૫) ત્રિકાળદાષ્ટાવકાસ અથવા કલેઅર વોયન્સ—મનુષ્યની

ત્રિકાળ દર્શનની શક્તિ કેળવવાની દેશી અને વીલાયતી અનેક રીતો-ચિત્રો સાથે વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આપનો, કોરટગ્ર જેમીંગ, જળમાં ત્રિકાળદર્શી, કેશી પદાર્થોના સેવનથી ત્રિકાળદર્શન, ખ્યાનસિદ્ધ કરવાની માહિતી, ત્રિકાળદર્શનનાં દષ્ટાન્તો વગેરે. (૬) સંવત્સર પરીજ્ઞાન—૬૦ પ્રકારના સંવત્સર તેનાં જૂઠાં જૂઠાં ફળો સોંધવારી મોંધવારી, દુકાળ જાણવાની રીતો, ગ્રહચતુરં. અમાસનું, અધિકમાસનું, સંક્રાન્તનું શુભ.શુભ ફળ. હોળીપરથી વર્ષફળ. ગુરુ-શુક્ર-શનિ-અને બીજાગ્રહોની ગતિ ઉપરથી આખા વર્ષનું ફળ જાણવાની રીતો, મેઘ-ગર્જનો વીચાર રાજ-મંત્રી-રસકસના સ્વામીનું ફળ જૂઠી જૂઠી ઓળેનિ તેજ મંદી વિષે, તૈયાર કરવાની સહેલી રીત વગેરે. (૭) મુહૂર્ત પરીજ્ઞાન—ગર્ભાધાન, સીમંત નામકર્મ, અન્નપ્રાશન, મુકન, નિશાળે ખેસાડવાનું ઇત્યાદિ જાત-કર્મ સંસ્કારનાં અનેક મુહૂર્તો; ધર ખંધાવવા, થાંભલો રોપવો, મોમ ધાલવો. બરસાખ ધાલવી; વારતુ કરવું, દુકાન માંડવી વગેરેનાં મુહૂર્તો; યાત્રા કે પ્રવાસે જવા માટેનાં અનેક પ્રકારનાં મુહૂર્તો. ખેડૂતોને માટેનાં મુહૂર્તો જેવાં કે હળ ચલાવવું, મિજ ઓરવાં, ઝાડ રોપવાં. નવું ગાડું ચલાવવું, વગેરે; સ્વરશકુન છાયાશકુન, પિંગળા શકુન અંગ ફરકવું, છીંકનાં શકુન, આંખ ફરકવી વગેરે; સ્વપ્નમાર શુભાશુભ સ્વપ્નો, દેવ પ્રતિષ્ઠાનું મુહૂર્ત, રાજ્યાભિષેકનું મુહૂર્ત, મંત્રસંધનાનું મુહૂર્ત પરબ મંડાવવાનું મુહૂર્ત, ચાહના પ્યાલા ઉપરથી જેવાનું શુભાશુભ ફળ. ધુર્વાક ઉપરથી પ્રશ્નફળ, ગૌતમ પ્રશ્નાવળી; ઇત્યાદિ. (૮) જીવુવિદ્યા—જાદુગરે શીખવાની ચતુરાષ્ટ, ગંજીફના સંખ્યાખંધ ખેલો, હાથ ચાલાકી કરતાં શીખવાની સમજુતી, કરામતવાળા ગંજીફ, રસાબનીક જાદુના સહેલા અનેક ખેલો, યાત્રિક સાધનો વડે કરવાના ખેલો અને એ યંત્રો બનાવવાની

સમજીતી, રૂપીયાને બોલાવવો, એક ટેકરા પર માથુસને સુવાડવો, બહુ-
 કની ગોળી ઝીલવી, બાંધેલા હાથ છોડી નાંખવા, બાટલીને વ્યાસ
 અદલ બદલ કરવા, જાપાનીજ જાદુખ પેટી. આસરે જુદા જુદા ૭૦
 ખેલો. મંત્રવિજ્ઞાન વિદ્યા—મંત્રના પ્રયોગો માટે કામવાર અંગુલીનો
 નિર્ણય, ચક્રિણીઓને સાધવા મંત્રો, રાજ સ્ત્રી-પતિ ભૂત ઇત્યાદીને
 વશ કરવાના મંત્રો, શસ્ત્ર-સસ્ત્ર-અગ્નિ-જળ-આસન-મેઘ-ચોર દષ્ટિ
 વગેરેનું સ્થંભન કરવાના મંત્રો, મોહન ઉચ્ચાટનના મંત્રો જ્ઞાંતીકર-
 જ્ઞાતા મંત્રો મુખ્યમાની મંત્રો, દારૂનું ધન દેખવાનો, ચોર પકડવાનો
 ભૂત ઉતારવાનો, ધનવૃદ્ધિનો, કાર્યસિદ્ધિનો; વેપારમાં લાભ મેળવવાનો
 વિદ્યાવૃદ્ધિનો, દંદે મટાડવાના મંત્રો, અદૃશ્ય થવાનું અંજન ર્પિ નસા-
 ડવાનો વીછી ઉતારવાનો, વિષનિવારણનો મંત્ર વગેરે આશરે દોઢસો
 મંત્રોના પ્રયોગો. (૧૦) મંત્રસાધન વિદ્યા—જૂની જૂની જાતના
 સિદ્ધવીરના મંત્રો તે સિદ્ધ કરવાની વિધિ; વશીકરણ. મોહન. સંભન
 ઇત્યાદિના મંત્રો વંશ્યા ગર્ભધારે, તાવ દુર થાય, રાજસભામાં માન
 મળે, ભુતનો ભય દુર થાય, જુમારનો દાવ જીતાય, ધરમાં સાપ
 આવે નહી, વિષયમાં મરતી કંઠમાળા જામ અનેક જાતના તાવ મટે,
 તે માટેના મંત્રો, શીતળાનો-ગ્રાણકાનો-હનુમાનજીનો મંત્ર એકંદરે
 પુષ્કળ મંત્રો આપ્યા છે. (૧૧) તંત્રપ્રયોગ સંગ્રહ—વશીકરણ,
 મોહન, સ્થંભન, બ્રહ્મજ, ઉચ્ચાટન આકર્ષણ ઇત્યાદીના તાંત્રિક પ્રયો-
 ગો; ઇંદ્રજીવીક ચમત્કારીક પ્રયોગો જેવાકે જળમાં તારાદર્શન, મરેલો
 દેડકો ખેલે જમતાં છતાં પેટ ન લરાય, બગડેલું છું સુધારવું, જુદી જુદી
 ગુપ્ત અક્ષરો. જાદુખ સાથે પાંચ પ્રકારના રંગ બદલવા. એક ડાળી-
 પર અનેક જાતના ફુલો, વૃક્ષ ઉપર દીપમાળા; જટલી વૈષ્ણવના પ્રયોગો
 જેવા કે હમનો કાનના કર્ણનો ગર્ભ રહેવાનો પરમીયાનો, મસા દુર

કરવાનો, ઇન્દ્રહુત રોગ માટે વાળ વધે, તેના ઉપાયો મદનમોહક, યોનિસંક્રાંચના ઉપાયો, સ્તનવૃદ્ધિના ઉપાયો, બુદ્ધ બુદ્ધ જંતુઓના વિષનું નિવારણ. અરીણના વિષનું નિવારણ, અધાશીશી-હેડકી-નામુર-ખીલ વગેરેના અનેક ઉપાયોનો સંગ્રહ (૧૨) હસ્તસામુદ્રીક વિદ્યા—હાથના પાંચાની અને હાથમાંની રેખાઓ, ચિન્હો, વગેરે ૧૧ ઓળખ, તે ઉપરથી માણસનાં લક્ષણો, સ્વભાવ. ભવિષ્ય, રોગ વગેરે વર્તવાની વિદ્યા. અવિદ્યાને જોષ્ટતાં ચિત્રો મળે એટલી અને સ્પષ્ટ બનાવી છે કે થોડા વખતમાં એ વિદ્યામાં પારંગત થઈ શકશે. (૧૩) મુખસામુદ્રિક વિદ્યા—નાક, મોઢું ઓઠ, આંખ: પોપચાં, અમર, દાઢી, હડપચી, ગાલ કાન અને કપાલ. માત્ર માણસના મોં ઉપર નજર કરીનેજ ઓળખી લેવાની અને તેનો સ્વભાવ, શક્તિ, ખાસીયત ઇત્યાદિ જાણી લેવાની સહેલી રીતો બુદ્ધ બુદ્ધ અવધવાની ૬૦ આકૃતિઓ સાથે સંપૂર્ણ સમજવી છે. (૧૪) દાંપત્ય વિજ્ઞાન વિદ્યા—દામખીજ વિશેનું અજ્ઞાન સંસાર સુખપર થતો અધાત અને તેનાં કારણો, પ્રેમકળા અને પ્રેમચેષ્ટા, સ્ત્રીની કામવાસનાનો નીયમ, તેની ભરતી તથા ઓટ બતાવનારો નકશો, સ્ત્રી પુરુષનાં શુદ્ધાંગોની રચના સમાગમનું પ્રમાણ, અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સનાગમની સમજ સમાગમ માટે સ્ત્રીની તૈયારી, સુખાસન કયું ? સમાગમના શારીરિક લાભ અપૂર્ણ સમાગમમાં માઠાં પરિણામ સમર્થાવસ્થામાં સમાગમ, અર્જવંતીને થતી ઉલટી, વંધ્યાત્વના ઉપાયો સેવન કરીગા બાળકો સંતતિ નિયમનું ઇત્યાદિ.

મળવાનું ઠેકાણું

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુળે.

ત્રાગુ દરવાજા—અમદાવાદ.

ધર વકીલ.

આમાં, દિવાની, ફોજદારી, તથા રેવન્યુ કાયદાઓનો સંગ્રહ છે.

કાયદાના હિમાતીઓ, ઈંગ્લેન્ડ નહીં બજેલા, તેમજ કોર્ટ સં-
બંધીનું કામકાજ કરનારાઓ સારૂ આ પુસ્તક એક ગિતમ બક્ષીસ
છે જુગ બાબતો સારૂ વકીલ અગર બેરીસ્ટરોની શી બરવા કરતાં
આ પુસ્તક પાસે રાખવું એ ઘણુંજ લાભદાયક છે આમાં ઇન્ડિયન
પીનલકોડ, ક્રીમીનલ પ્રોસીજર કોડ, ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટની વિશેષસત્તા,
રાજદારી કોદીને દેશપાર કરવાનો કારીગર અનં મજુર, બખ્તો તથા
મેળા બાકાનાં વાહન, વીદેજપોલીસ છાપખાનાં કારખાનાં તથા વર્ત-
માનપત્રો, દોરના અનિકમણ, બટકતા યુરોપીયનો, નાટકના, ખેલ,
અશીલુ, આમકારી, જમીનમાં ફાટેલા ધન હથીઆર, તાર, ટ્રમ્બે,
પોસ્ટ, મીઠા, ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ રેલવે, જનાવર ગિપર-ચતુર્ધાતકી-
પાણું અટકાવવા, સ્ટીમમોઇલર, એકરટ્રાડીશન, ઝેરી જલુશો મોટરવા-
હન, ખાર ચનારા પદાર્થો, વર્તમાનપત્રો, ફટકા પ્રેસ, વીજળી, ગુન્હા
કરનારી જતો રાજદ્રોહી સજા. મનખાનાં, ગાંડા માણસો, જાંઘીના
વીમા, ઘોડોડોની સરતો, વૈદકીય નોંધો રાખવા, પોલીસ ઓફીસરોના
અખત્યાર, હરકોષ સંખ્યાના અખત્યાર, પીનલકોડ મુજબના ગુન્હાગ્રં-
થત્રક, હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્ર, દત્તક બક્ષીસ, વીવાહ, વીલ વારસો. છુટાછેડા,
ખોરાકી પોશાકી વીગેરે સર્વ બાબતો તથા પારસી લોકોનાં ભ્રમ ત-
લાક વગેરે વગેરે બાબતો, વારસનામુ, તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી
બાબતો, મુસલમાની કાયદો, શાદી, તલાક સગીર, બક્ષીસ. વકલ,
ખોરાકી પોશાકી વગેરે વગેરે બાબતો અપકૃત્ય તથા એ સંબંધીની

જુદી જુદી બાબતો, કોર્ટ સંબંધીના અધિકાર ન્યાત સંબંધી; હિન્દુ વિધવા પુનઃ લગ્ન હોવાની, કોર્ટના દરબજા, કોર્ટ શી તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો, હિન્દુ લોકોનાં વચીયતનામાં પુરાવા તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો, સમ, વિશેષ ન્યાય કરજદાર ખેડૂતોને મદદ કરવા તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો, પ્રોબેટ, ટ્રસ્ટ અને તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો મીલકત તબદીલ કરી આપવા તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો, સુખાધીકાર તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો કંપની તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો, રમેલકોઝ કોર્ટથી સ્થિત માણસનું લેણું વસુલ કરવા સર-ટ્રીફિકેટ, સગીરની જાત તથા મીલકતના વાકી નીમવા, વેહ્યાણુ નાદાર ઠરાવવા તથા તે સંબંધીની જુદી જુદી બાબતો, જમીન મહે-સુલ તથા તે સંબંધી જુદીજુદી બાબતો, જમીન ઉપરના હકપત્રો, લોક-લકંઠ, વતન ભાગીદારી તથા નરવાદારી, સમરી સેટેલમેન્ટ તાડાગી-રાસ; મતાદાર તાલુકદારો કોર્ટ ઓફ વોડેસ તમાવી ઇનકમટેક્સ ઇરી-ગેશન, જંગલ તમાકુ, ખુબ્કીજગત, જળમાર્ગની ડ્યુટી, હિન્દુસ્તા-નનાં બંદરો દેશી ઉતાડ લઈ જનારાં વહાણો. સુતરાઈ માલપરની જઠાત, સાર્વજનિક હોડી, ઘાટ, સાર્વજનિક રસ્તા તથા પુલો કમળ વહીવટ, જનરલ સ્ટામ્પ એક્ટ, સાર્વજનિક કામ સાડ જમીન લેવા બાબત ચક્કણી નોટો, નાણાં દસ્તાવેજના જુદી જુદી જાતના નમુના વીગેરે ઘણી ઘણી બાબતો આમાં આપવામાં આવેલી હોવાથી સર્વ સાધારણો તેમજ થોડું ભણેલાઓને ખાસ સંગ્રહવા યોગ્ય છે. પાકું પુકું ગેજન કામળ જુજ પ્રતો થીલકે છે છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૬-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧૨-૦ જુદા આજેજ મંગાવો.

મળવાનું ઠેકાણું:—પુસ્તકોદય મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે

ત્રણદરવાજા—અમદાવાદ.

વારતા તેરમાં.

કુલિનતા બોલતાંવેંતજ કઠાય છે.

એક સમય ભોજરાજ ઘેડેા ખેડાવતા શહેરમાંથી ઉઘાન તરફ જતા હતા તે વખતે રસ્તામાંથી લેકાને આજી ઉપર ખસેડવા રાજ-પુરુષો સૂચના આપતા હતા, તેવામાં એક આંધળો રસ્તામાં જતો હતો તેને તે રાજપુરુષો કહેવા લાગ્યા કે—‘ઓ આંધળા ! આંધળા ! હઠીજી આજી ઉપર’ એમ હાંક મારી તેને રસ્તામાંથી આજી ઉપર કર્યો. જ્યારે રાજ તેની પાસે આવ્યો ત્યારે બેલ્યો કે—‘ અડો અંધ-રાજ ! કેમ કુશળ તો છો ?’ આ પ્રમાણે મધુરાં વાક્યો સાંભળી અંધ બોલ્યો—‘નામવાર ! આપને મળ્યાથી પરમ સુખી થયો છું; કેમકે સુપ્રસન્ન વદનવળાં ભુપતિની દ્રષ્ટિ જ્યાં જ્યાં પડે છે ત્યાં ત્યાં શુદ્ધતા કુચીનતા, ભદ્રતા અને સુખગતા એની મેળેજ જન્મ મળે છે.’ રાજએ કહ્યું કે—તમે શી રીતે જાણ્યું કે હું રાજ છું તેના જવાબમાં અંધે જણવ્યું કે—‘ મહારાજ ! ભોજરાજ વિના બીજો કોણ આવું મધુર લાખણ કરે કેમકે બીજા નાચતો ગ.ળો દમને ગયા માટે જાણ્યું છું આપજ ભોજરાજ છો જે કે મારાં લલાટ ચક્ષુ તો નાશ પામ્યાં છે; પરંતુ હૃદય ચક્ષુ માટે માથુસને એળખી શકુ છું.

આ પ્રમાણે અંધનાં વચન સાંભળી ભોજરાજે પ્રસન્ન થઈ પુ-જાળ દ્રવ્ય આપી તેને સુખી કર્યો.

વાર્તાનો સાર એ છે—માણસના આચાર વિચાર બોલજી ચાલતા અને પોષાક ઉપરથી ચતુર મનુષ્યો સમજી લે છે કે આ કુળ

વાન છે, કે અકુલીન છે! કેમકે કુસવાન પુરપના મ્હોંમાંથી હલકાં વચન નિકળેજ નહીં, દૈવ સંયોગે કદાચ દુષ્પણ સ્થિતિ થઇ હોય; તથાપિ પોતાનો કુધર્મ ત્વજતો નથી માટે બોલવા ચાલવામાં કે પોશાક વા રહેણીમાં હલકાઇ વાપરવી નહીં નહીં તો માન-પ્રતિષ્ઠા નષ્ટ થાય છે અને કુલીનના ઘરમાં જન્મ થવા છતાં પણ અકુલીનની ઓળખા ગણના થાય છે.

વારતા ૧૪ મી.

અનુભવ એજ મહાન શિક્ષક છે.

એક સમય ભોજરાજાએ કાલિદાસ પ્રત્યે પુછ્યું કે “ આ જન્મતમાં સર્વથી વધારે હઠીલો સ્વભાવ કેનો હશે ? તે સાંભળી કાલીદાસે કહ્યું કે—‘મહારાજ ! મારા સમજવા પ્રમાણે ન્હાનાં બાળકોનો સર્વથી વધારે હઠીલો સ્વભાવ હોય છે કે—તેની ઝઠ-હાડો કાષ્ટથી પૂર્ણ કરી શક્યાજ નહીં.’ ” તે સાંભળી ભોજરાજાએ કહ્યું કે—‘બાળકનો હાડો પુરો કરવો એમાં શું મ્હોટી વાત છે ? કેમકે જે ચીજ માટે હાડો લીધો હોય તેને લાવી આપી કે ઝટ ખુશી ખુશી થઇ જાય’ કાલીદાસે કહ્યું કે—ક્ષિતપતિ ! દરેક વસ્તુ કહેવી સહેલ છે પણ કરવી મુશ્કેલ છે. તેમ જ્યાં સુધી કરી નથી જોઇ ત્યાં સુધી તેમાં ફેવી મુશીબત છે કે તે જાણી શકાયજ નહીં, તેમ છતાં જો એમજ હોય તો હું છોકરો બનું અને આપપિતા થઇ મારો હાડો—હક પૂર્ણ કરો એટલે સઘળો અનુભવ મળીજ જશે તે સાંભળી ભોજરાજાએ કહ્યું—

કે. હજુલ છે।' તદ્દનંતર કાલિદાસ બાળચેષ્ટા પ્રમાણે રોવું અને હાડો ઘસડેરી પિતા રૂપ બોજને પજવવા લાગ્યો તથા કંઈ કંઈ ચીજો માગવા લાગ્યો તેથી બોજરાજે જે જે ચીજો માગીને હાજર કરી ત્યારે બાળચેષ્ટા કરનાર કાલિદાસે હજુ કે ભેંસનું દુધ પાચ્યો રાજાએ દુધ આપી આપ્યું ત્યારે પીતા પીતાં બોલ્યો કે ના ના હવે એ દુધ નથી પીવું માટે આ દુધને પાકું ભેંસના આંચરમાં ધાલી આપો, તે સાંભળી રાજાએ હજુ કે-દુધ આંચળમાં પાકું પેસવું હશે? છોકરો ' ના ગમે તેમ થાય પણ આ દુધ તો આંચળમાં ધાલી જ આપો એમ કહી બહુજ હાડો કરી રડવા લાગ્યો પણ તેની હક શી રીતે પૂરી કરવી ? હવે બોજરાજ થાક્યો અને માળકની હક પૂરી ન થાય એ સત્ય છે એમ કહી કાલિદાસનો વાંતો કણુલ રાખી સત્ય શોધકના માટે બંધવાઈ આપ્યો.

વાર્તાનો સાર ખુદજાજ છે.

વારતા ૧૫ મી.

વિધાની મહત્તા.

એક સમય બોજરાજ રાજ પાટિકા ફરવા ગયો તે વખતે એક યુગ્મ માથે ઢાઠીનો બારો ઉપાડી નદી ઉતરતો હતો તેના વેશ ઉપરથી બહુલુ છે એમ જાણી બોજરાજે તેને પુછ્યું કે—

કિયગ્માત્ર જાલંધિપ —હે વિપ્ર પાણી કેટલું (ઉંડું) છે ?
તેના ઉત્તરમાં આલ્હણે જણાવ્યું કે—

જાનુદધનંનરાધિપ—હે નરાધિપ ! જાંધ સુધી છે.

ફરી ભોજરાજે તેને પુછ્યું કે—

તે સાંભળી આલ્હણ સમયસુચકતા વાપરી બોલ્યો કે—

કદંસેયમવસ્થાતે—તમારો દશા આવી કેમ છે.

નસવત્રભવાદશા—૨૬ સર્વત્ર આપના જેવા નથી. માટે આવી દશા રહી છે અર્થાત્ વિદ્યાની કદર આપનાર આપ સરખા નથી એટલે દરિદ્રાવસ્થા ક્યાંથી ટળે ?

આ પ્રમાણે તે આલ્હણનું વચન સાંભળી રાજાએ પ્રકટ થઇ કહ્યું કે

હે વિદ્વાન તમે કૌષાધિપતિ પાસે જાઓ અને એક લાકડા મુદ્રા માંગજો આવું રાજાનું બોલવું થયું તેથી વિપ્રે કૌષાધિકારિને જાણને કહ્યું કે હે—મહારાજ ! મહારાજાને મોકલ્યો છે; માટે મને લાખ રૂપીઆ આપો તે સાંભળી કૌષાધિપતિ (ખજાનચી) તે આલ્હણને બેઠા હસવા લાગ્યો—કે ‘ મહારાજ તમારો દીદાર લાખને લાયક જણ્યો નથી, તે સાંભળી આલ્હણ બહુ ખેદ પામ્યો અને પુનઃ રાજાને જમ મળ્યો તથા કહેવા લાગ્યો કે—

રાજન્કનકથારાભિસ્ત્વવિસર્વત્રવર્ષતિ

અભાગ્યચ્છત્રસંછન્નેભયિનાયાંતિર્વિદવઃ

અરે કનકની ધારાનો વર્ષાઃ સર્વત્ર વર્ષે છે, પણ હે રાજા અભાગ્ય રૂપી છત્રથી ઢંકાયેલો જે હું તે ઉપર અંદુ માત્ર પણ પડતુ

નથી આ વચન સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે વાહ ! નરરત્ન ધન્ય છે તમારી પ્રજામતાને હવે તમે ક્રોધાધિકારીને જઈ કહો કે ' એ લાખ આપો આ પ્રમાણે રાજાને હુકમ સાંભળી ફરીને આજ્ઞા અળનચી પાસે ગયો અને એ લાખ રૂપીઆ માગ્યા પણ અળનચી તો પ્રથમ પ્રમાણે મક્કરી કરી આચારા આજ્ઞાણને વાતોમાંજ ઉડાવા માંડ્યો તેથી ભોજ રાજા પાસે જઈ વીનવ્યું કે—

त्वयिर्पतिपजन्येसर्वेपल्लवितादुद्रुमाः

अस्माकंमर्कवृक्षाणांपूवपत्रेषुसंशयः २८

મેધરૂપી આપ વરસો છો, તેથી વૃક્ષમાત્રને નવપલ્લવ આબ્યા છે, પણ મારા જેવા આકડાના ઝાડને તો પ્રથમનાં પાંદડાં હતાં તેનાં પણ સંશય થઈ પડ્યો છે હે દેવ ! એ લોકો તો મને જોઈ હસે છે ને કાંઈ આપતા નથી, તે સાંભળી ઈતક કરવામાં રમુજ માનનાર ભોજરાજ બોલ્યા કે—' હે પ્રિય ! એક વખત ફરી જાઓ અને કહો કે ત્રણ લાખ રૂપીઆ આપો, આ વખતે તમને જરૂર આપશે. આ પ્રમાણે વચન સાંભળી ' સુક્રમીની જીભ અને અક્રમીના પગ ' એ કહેત તુરિ પાડવા ફરી ક્રોધાધિકારી આગળ જઈ મહારાજાને હુકમ સાંભળાવ્યો. પણ તેના બોલવા પ્રત્યે લક્ષ આપેજ કોણ ? પાછો વિલે મોઢે ભોજરાજ પાસે અને ફેરા ખાવાથી ક્રોધ કરી બોલ્યા કે— હે દેવ ! એ સદ્ગુણ પાત્રી મારો ઉપહાસ કરે છે ને કાંઈ આપના હુકમને માન આપતા નથી જેમ સુર્ય નિરંતર અંધારાને હાંકી કઢાડે છે પણ તે અંધારું નિત્ય પાછું દોડતુ આવે છે તેમ મારૂ દારિદ્ર કઢાડવા હુકમ કરો છો પણ તેઓ મને પાછો હાંકી કઢાડે છે તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે—જાઓ તમારે ત્રણ લાખ રૂપીઆ દક્ષ

હાથા લેવા એમ કહી કોષાધિકારી પાસે એક પોતાતા અંગ રક્ષકની સાથે તેને મોકલ્યો. અંગ રક્ષકે કોષાધિકારી પાસે જઈ કહ્યું કે— આ બ્રાહ્મણને ત્રણ લાખ રૂપિયા અને દસ હાથો આપો. પછી ખજાનચીએ ધર્મ વહીમાં લખી તેને મહારાજના હુકમ પ્રમાણે આપ્યું. અને તે બ્રાહ્મણ ખુશી થતો વિદ્યા દેરીને આશીર્વાદ આપીને આનંદમય બન્યો.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—વિદ્વાન લોકોની કદર જાણનારામાં રાજા ભોજ એકલો હતો કે જેણે દગવટ પ્રાત્ય સાંધેલ બ્રાહ્મણને દરિદ્ર અવસ્થામાં જોઈ તેનું જન્મનું દરિદ્ર દૂર કરી નાખ્યું. ધન્ય છે એવા દયાળુ દીક્ષના મહારાજને કે જેણે સંસ્કૃત વિદ્યાને જર્જરાવસ્થામાંથી ભર જીવાનીમાં આણીતરપલ્લવ કરી !! માટે આધુનિક કાળના રાજા મહારાજ અને ધનાઢ્યોએ આ પૂર્વના વિદ્યા વિલાસી મહારાજનું અનુકરણ કરી પોતાની માતૃ ભાષાનો પુનરોદ્ધાર કરવો પડે છે.

વારતા ૧૬ મી.

રાજનું હિત ચિતવે તેજ મંત્રિ.

એક સમય ભોજરાજને નિરંતર અનર્ગનું દાન આપતો જોઈ મુખ્ય મંત્રિને વિચાર થયો કે—‘ભવિષ્યમાં શું થશે ? તેનો જરાવિચાર ભોજરાજને નથી અને જેને તેને માત્ર એક સ્લોક સાંભળી દક્ષદાન અને હાથઑ બક્ષે છે તે તેમની મોટી અવિચારણ્ય

યુક્ત રીતિ છે પરંતુ કહેવું શી રીતે ! એમ વિચારી મહારાજના શયન ભુવન પાસે ગયો અને શયન ભુવનની બીંત ઉપર ભોજરાજને શિક્ષા આપવા ૩૫ એક પદ લખ્યું છે:—

આપદાર્થધનરક્ષત—આપદા આવે ત્યારે ધનની જરૂર છે માટે ધનનું રક્ષણ કરવું પ્રાતઃકાળે જ્યારે રાજ શયન મંદીરમાંથી બહાર આવ્યા ત્યારે બીંત ઉપર એક ચરણ લખેલું જોઈ વાંચ્યું અને સમજ્યો કે હું દાતવ્ય ભુદ્ધિ વિશેષ રાખુ છું તેથી મને શિખામણ આપવા મુખ્ય મંત્રીએ આ પ્રપંચ રચેલા હાવો જોઈએ પરંતુ તેનેજ માશી માગવાનો વખત આવે તેના ન્યાયના સિદ્ધાંત વડે ઉત્તર આપવો યોગ્ય છે એમ જણી બીજું ચરણ લખ્યું કે—

શ્રીમતામાપદહત શ્રીમાન લોકાને આપદા આવવી કેવી ? બીજો દિવસે મંત્રીએ મહારાજનો ઉત્તર વાંચ્યો અને ત્રીજું ચરણ લખ્યું કે—

કદાચિત્કુપિતોદેહ—દાઘ દેવ કોપ થયે આપદા આવેતો શું કરવું ? ત્રીજો દિવસે મંત્રી લીખીત ત્રીજું ચરણ વાંચી રાજાએ સખત ફટકારૂપ ચરણ લખ્યું કે—

સંચિતોપિનશ્યતિ ૨૯

અરે જ્યારે દેવકોપ થશે ત્યારે તો સંચેલી લક્ષ્મી પણ નાશ પામી જશે કેમકે જે વખતે આપદા આવશે તે વખતે સંગ્રહ કરેલો પૈસો કામ આવશે એમ સર્વનું સમજાતું છે પરંતુ તે સમજ ભુલ ભરેલી છે કારણ કે જે વખતે વિપત્તીનું વાદળ ધેરાયું તે વખતે જ સંધરેલ લક્ષ્મી આપણી પાસે કાયમ રહી તો તેનું નામ વિપતિજ ના કહેવાય, કેમકે વિપત્તિ વખતે આપણી પાસે નાણાનું જોર હોય

તો ચાહે તે પ્રયત્નકરી વિપત્તિના વાઢળાને વિખેરી નાંખીએ પણ એ તદ્દત ઉલટી સમજ છે. વિપત્તિ એનું નામ છે કે—આપણું ધન આપણને છોડી દુર જતુ રહેશે અર્થાત દરેક પ્રકારે નાશ પામશે, મિત્રો શત્રુ થઇ આપણા વિરુદ્ધ બોદશે અને પોતાની સ્ત્રી બાળકો અરે ! માત પિતા ભાઈ, બહેન વગેરે સર્વ વિપત્તિ ગતીને ગ્રહણ કરી આપણે તિરસ્કાર કરશે, એટલું જ નહી પણ પોતાનાં પાળેલાં જાનવરો પણ મારવા—કરડવા દોડશે જે પૈસો સંચેલો કાયમ રહે તો અ ખુ જગત આધીન રહી શકે છે, તો સગાં મહોદર આધીન રહે એમાં નવાઈ જ શી પરંતુ વિપત્તિની છાયા પડે કે સર્વ પોતાનાં સાધનો પારકાં થઇ જાય છે, જેથી તારું સમજતું મુખાંધભરેલું છે, જગતની અંદર પોતાના હાથે ચાલતી ગંગા વખતે જેની તુણા પૂર્ણ કરી તેનું જીવિત સરળ છે નહિ તો, 'માંધી મુડી આયો પમાર હાય જાયગો', માટે હાથે ધ્યું તેજ સાથે.

આ પ્રમાણે ગર્ભિત યુક્તિ સદા ઉત્તર વાંચી મુખ્ય પ્રધાને મહારાજના ચરણમાં પડી પોતાના અવિચારની કૃત્યની મારી માગી વાર્તાનો સાર ખુદ્ગોળ છે.

વારતા ૧૭ મી.

વિષ્ણુથી લિપ્ત થએલ છતાં પણ સુવર્ણનો સદા આદર કરવો.

એક વખત મહારાજ ભોળે મહલની અગાશી ઉપર શયન થયું હતું, તે સમયનો લાગ જોઇ એક ચોર શયનગૃહમાં ખાતર પાડી ખજાનામાં પેઠો ત્યાં જઈને જુએ છે તો અનેક પ્રકારનાં વદુષાદિ રતન પડેલાં હતાં તેને તે ચોરી લઇ જવાં યોગ્યાં લાગ્યાં નહિ કેમ કે રત્ન ચોરવામાં મહા પાપ છે, એમ વિચારી ચિંતામાં પડ્યો—

યદ્યયંગાઃકુષ્ટિનશ્વાંધાઃપંગવશ્ચદરિદ્રિણઃ

પૂર્વાપાર્જિતપાપસ્યફલમ્નંતિર્વોદનઃ ૩૦

અંગભંગ, દ્રાઘ્યુક્ત, આંધળો પાંગળો અને દરિદ્ર થાય છે તેનું કારણ એક કે, પુર્વનાં કરેલાં પાપનાં ફળ ભોગવે છે.

એટલામાં વચારી ફરતો ફરે છે એટલામાં રાજની નિંદા દુર ગઈ અને સુંદર શય્યા ઉપર એસી દિવ્યભુવન. વિવિધ માણિકંકણોથી અલંકૃત મનહર પ્રમદાઓ અને હાથી, ઘોડા, રથ અને પદાદિ વગેરે મહાન સમગ્રીને ચંતવતો ગર્વાનંદી બોલ્યો કે—

ચેતોહરા યુવતયઃ સુહૃદોનુકૂલ : સન્દાંધવાઃ પ્રગયગર્ભ

ગિરશ્ચમૃત્યાઃવલ્ગંતિ દંતિનિવહાસ્તરલાસ્તુરંગાઃ

ચિતને હરનારી સ્ત્રીઓ છે, મિત્રો પણ અનુકૂળ છે, આંધળો શ્રેષ્ઠ છે. નોકરો નમ્ર વાણિ બોલનાર આગા પરાયણ છે, હાથીઓના સમૂહ ડોલી રહ્યા છે અને ઘોડા નાચી રહ્યા છે—

ઉપર પ્રમાણે પણ પદ વારંવાર બોલતો હતો પણ ચોથું પદ ન બોલતો સાંભળી ચોરે વચાયું—રાજને ચોથું પદ યાદ નથી બોલ્યો કે—

સંમિલનેનયનયોર્નર્દિકિંચિદસ્તિ ૩૧

(પણ) ન્યારે આખી મીચારો અર્થાત મૃત્યુ આવશે, ત્યારે એ-માંનું કાષ્ઠયુપણ (તમારું) નથી.

આ પ્રમાણે ચોથું ચરણ સાંભળી રાજ વીરમય થઈ બોલ્યો કે 'હે મહાપુરુષ ! અત્યારે કોશાગારમાં તમે કોણ છો ? , ચોર બોલ્યો કે 'મહારાજ મને અભયવચન આપો.' રાજએ કહ્યું કે—તથાસ્તુ !' ત્યારે રાજને બેઠા સ્વસ્થિતો ઉચ્ચાર કરી બોલ્યો કે ! હે દેવ ! હું આલિણ છું, મહા બસની હોવાથી જુગારમાં ધનમાત્ર ખોઈ બેઠો છું

એટલે અહિંમાં ચોરી કરવા આવ્યો પણ રત્નાદિ ભોજો તે ચોરવામાં પાપ સમજી ન ચોરતાં વિચાર કરતો ઉભો હતો તેવામાં આપ વાર-વાર ત્રણ પદો બોલતા હતા, તેથી મેં એ થું પદ ઉમેર્યું. આ પ્રમાણે તેનાં વાક્યો સાંભળી કેટલીક શીખામણ આપી હતી કે—હવેથી જી. ગાર રમશો નહિ, એમ કહી જીભાગમાં હારેલું ધન, તથા આજીવિકા માટે પુષ્કળ દ્રવ્ય આપી સુખી કર્યો.

પ્રભાતે મુખ્ય પ્રધાન, ચોરને પુષ્કળ ધન આપ્યું જાણી રાજાને આવી વિનવવા હાજરો—‘હેદેવ ! મારવા હાયક જે ચોરાદિજનોને પણ દ્રવ્ય આપો છો એ કાંઈ રાજનીતિ નથી તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે—પુરૂષ માત્રને કળા સ પાદન કરવા માટે સદા યતન કરવો; કારણ કે કળાને કશું પ્રાપ્ત ન થઈ શકે તેમ નથી કળાના ધારણ કરવા વડે કરોતેજ ચંદ્રે જાંભુનું અલબ્ધ કારતક પોતાના સ્થાન માટે પ્રાપ્ત કર્યું છે. તને સાંભળી પ્રધાને ધર્મવહિમા સ્મર્યું કે રાજા ભોજે કળા જોષ્ટને મારવા યોગ્ય એવા ચોરને પણ પુષ્કળ ધન આપ્યું. અહા ! ઉદાર મનના ગુણગ્રાહી નરપતિને સતકોટી ધન્ય વાદ છે !!

વાર્તાને સાર એ છે કે—માણસને ખોટાં વ્યસનોનો સંગ થાય છે, તેથી ઉત્તમ કુળવાળો છતાં તેને ચોરા વગેરે દુષ્ટ કૃત્યો કરવાનું સુજે છે; માટે પ્રાણીને પણ દુષ્ટ વ્યસનોનો સંગ કરવો નહિ, તથા ખીજે એ સાર લેવાનો છે—નવદાન પુરૂષો દુષ્ટ સંગથી ખોટે રસ્તે ચઢી જાય છે. પરંતુ પેતાની દ્વિચારણા કિંવ વિધાના બળથી મહાવિપતિ પાંખી પણ મુક્ત થાય છે, ત્રીજો સાર એ લેવાનો છે કે—ગમે તેવા કૃત્યવાળો છતાં પણ કુળવાન હોય તો, તેના અવ-ગુણો તરફ લક્ષ ન દેતાં તેના ગુણનેગ્રહણ કરવા ઉદ્યુક્ત રહેવું અને તેને બને તેટલી શક્તિ પ્રમાણે સદાયતા આપી યોગ્ય સત્કાર કરવો.

પી ઇઝી સેલ્ફ ઇંગલીશ ટીચર.

ભાગ ૧ ર.

ઇંગ્રિજી શીખવાનું આ ધણુંજ સરળ અને સરસ પુસ્તક છે. આ પુસ્તક એક મારા વિદ્વાન મી ત્રંનકલાલ શિવશંકર ત્રિવેદી એમ એ. ને હાથે લખાયેલું છે. જેઓ એક સપ્રસિદ્ધ શાળામાસ્તર છે, અને તેમણે પોતાના લાંબા અનુભવથી ઇંગ્રિજી શીખરા સારૂ આ સહેલું અને સરળ પુસ્તક લખ્યું છે. આમાં ઠર પ્રકરણ આપવામાં આવ્યાં છે જેમાંથી કદા ૯ પ્રકરણજ શીખવાથી કોઇ પણ માણસ સગ્નામ અને ગામતું નામ ઇંગ્રિજીમાં પોતાની મેળેજ લખી શકે છે જે માણસોને ભણવાને થોમ નાની ઉમરમાં ફેટલાંક કારણોથી ન આવ્યો. હોય તેવાઓ સારૂને આ પુસ્તક એક કામીયારૂપ છે. આવા નકલી પુસ્તકો ધણાં નીકળ્યાં છે જેથી ધી ઇઝી સેલ્ફ ઇંગલીશ ટીચર એ નામ બરોબર વાંચી પુસ્તક ખરીદ કરશે કાગળ તથા છપાઇ ધણા સ્વચ્છ છે છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૧૥ મુજબ કુલ રૂ. ૩) બન્ને ભાગ સાથે લેનારને રૂ. ૨૥ પોસ્ટેજ ભુકું.

અપૂર્વ ગ્રંથ! મ્હોટામાં મ્હોટો સપ્રમાણ શાસ્ત્રાય ગ્રંથ!!

રતિશાસ્ત્ર કિંવા કોકશાસ્ત્ર.

(સાંસારિક ગુપ્તજ્ઞ ન વિષયક સચિત્ર ગ્રંથ.)

આમાં રતિશાસ્ત્રનું મહાત્મ્ય, સ્ત્રીજાતિ ભેદ, પદ્ધતિની. જાંખીણી ચિત્રિણી, હરતીતીનાં લક્ષણો અને તેમના મનહર ચીત્રો, પુરૂષજાતિ જેની કે મૃગજાતિના શ્વજાતિના, અષ્વજાતિના અને વૃષજાતિના સ્ત્રીપુરૂષના સામુદ્રિક લક્ષણ. પુરૂષ પ્રકૃતી જાણવાનું સાધન સ્ત્રીજાતિના અવસ્થા ભેદ, ચારજાતિના પુરૂષની યોગનારી નિર્ણય: વિવિધ

જાતનાં સ્ત્રીપુરુષોથી થતાં સંતાનોના ગુણાવગુણ કુમાની વિવરણ, રતુવર્ણન અને તેનું કળાકળ. રંગેદર્શન, માસકળ, રંગેદર્શનનું નક્ષત્રકળ, રતુમતી સુંદરીનું કર્તવ્ય, લાવણ્ય કિંવા સૌંદર્ય-રૂપ મહીમા રતિ તથા પુરુષ કામવાસ, મૈથુન દોષ વર્ણન રતિપ્રકાર આસન વિવરણ, સહવાસ, ગર્ભાદાન, રંગેદર્શનના આરંભથી ૧૬ દ્વિસ સુત્રીનું શાસ્ત્રીયકળ, દ્વચ્છાનું રૂપ પુત્ર-પુત્રી પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય કળકળ મહાત્મ, ગર્ભમાં પુત્ર હોય તો તેનાં લક્ષણ ગર્ભમાં પુત્રી હોય તો તેનાં લક્ષણો ગર્ભવર્ણન અને સગર્ભા સુંદરીનું કર્તવ્ય ગર્ભનો અદ્ભુત બેદ અને ગર્ભાવસ્થામાં તેની સ્થિતિ ગર્ભવૃદ્ધિ માતા પિતાના આચાર-વિચારની ગર્ભપર અમર આપાપ કાળ હોવા છતાં સફેદ બાળક કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરી છડે ? ગર્ભસ્ત્રાવ અને ગર્ભપાત પ્રસવકળ, આસ્થાવસ્થા, નાળ પ્રસવ થયા પછી સ્નાનની વ્યવસ્થા બાળકનો પોષાક સ્તનપાન બ્રહ્મચર્ય યુવાવસ્થા હસ્તદોશ કિંવા હસ્ત મૈથુન અને વિહાર, વીર્યસ્ત્રાવ નાત્રે સ્વપ્નમાં થતો વીર્યસ્ત્રાવ પ્રમેહ વાતથી અથવા વાયુથી થનાર પ્રમેહ વછેદોષ અથવા વાંઝીયા પથ્થુ ઉપદંશ અથવા ચાદી ઉપદંશની બીજી સ્થિતિ તથા સરાસપર તેની અસર નળાંતે સોળે પડેદંશને અવયવ, રૂતુરત્રાવમાં ઉત્પન્ન થતી અડચણો રૂતુસ્ત્રાવનું અટકી જવું. ધાતુક્ષય, ગર્ભસ્થાનનું ખસી પડવું, હિરિટરિયા અથવા ડાયનમ્રમ. સ્ત્રીના કિત્પતી અવયવ, મુત્રરોગ બહુમુત્ર, મૂત્રગાંઠ, નપુશ્કત્વ અને તેની જીદી જાતો અને ઉપાય વીર્ય સ્તબ્ધનન ઉપાય. વિગેરે વિગેરે ધણી બાબતોનો આમાં સંપૂર્ણ સમાપ્ત હેવાથી ધણું ઉપયોગી છે છેવટે કામસંજીવના અર્થાત પડોત કામનાથ (કાકા)નું જીવનચરિત્ર આપવામાં આવેલું છે આ થોડાજ આવૃત્તિ બલાસ થવાથી આ તેની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવી છે અને તેની પથ્થુ સંખ્યા બંધ નહોતી બધી ગઈ કિંમત પાંકું પુઠું ગલેજ કાગળ ૩૩ રૂ. પોસ્ટેજ માફ

મળવાનું ઠેકાણું.—

મહાદેવ રામચંદ્ર બગુપ્ટે.

તથા દરવાજા—અમદાવાદ.

આરી જાતના બહાર પડેલાં પુસ્તકોમાં સૌથી મોટું,

સારું અને સસ્તું પુસ્તક.

રાક, પાક, પકવાનશાસ્ત્ર.

આમાં જુદી જુદી જાતના ગરમ મસાલા જેવા કે પારસી રોત્તો શાકનો મસાલો શાકનો સદો મસાલો, શાક દાળનો મરમ-મસાલો, રાઇનો મસાલો, ખોપરાનો મસાલો, મેથીનો મસાલો, બજીયાનો મસાલો, શાંડદાળનો દક્ષિણી રીતનો મસાલો, શાકભાતમાં મેળવવાનો લેટનો મસાલો, હિન્દુસ્તાની રીતનો ગરમ મસાલો, પાનનો મસાલો જુદી જુદી જાતની ચટણીઓ તથા કચુંબરો જેવીકે, રી મણાની ચટણી કાંઠાની; ચોરના પાંડાંની અરદની દાળની, આંખડીની, આંખજાની, દ્રાક્ષી, કેરીની, કેળાંની, કોયમીરની, કુદીનાની, મસાલાના ભાત બેડે ખાવાની, આદાની મીઠાલીંબડાની, કાચાં દાડમની, કેડાંની કરમદાની, ચણાની દાળની, લીલાં મરચાંની કોકમની ઇંગ્રેજી રીતની કુદીનાની, તલની, લલચુની, જીરાની ખજૂરીની, ટામેટાંની બંગાળી રીતની, શેરડીનો સરકો મેળવો સરકો, લીંબુના રસનો, જાંબુના રસનો, કાંદાનો, કચુંબર, પપૈયાનું કચુંબર કેરી તથા રાયજીનું ગાંજરનું, મૂળાનું. મેગરીનું કાકડીનું કચુંબર જાત જાતનાં રાયના જેવાં કે બટાકાનું રાયનું. કાકડીનું રાયનું, કહોળાનું, ખારેકનું, દ્રાક્ષનું, ખોપરાનું, લીલાં મરચાં આદુ અને કોયમીરનું, કેળાંનું, સુરજીનું શકરીયાનું. મૂળાનું મેગરીયોનું, પપનસનું, અળવીનાં દાંડલાનું, જાનકજીનું, લીંબુનું. અન્નાસનું, આદુનું, શેવકજીનું રાયનું,

કેળાંના પુલતું, આખજાનું રાયતું વીગેરે; તેમજ જાતજાતનાં અથાણું
 જેવાંકે ખાંદેલા લીંબુનું અથાણું છીણેલી કેરીનું, બોરકેરીનું દાખડા
 કેરીનું મેથીઆ કેરીનું. મુગલાખ રીતનું મરવા કેરીનું, ચાસણીદાર
 કેરીનું અથાણું ગુજગતી રીતનું મેથીઆ કેરીનું રાયતા કેરીનું અથા-
 ણું, કેરીનું મોગલાખ અથાણું, આદાનું અથાણું, કાખીફલાવરનું,
 ડુંગળીનું, ગાજરનું, ચવચવનું, ખાંદેલી કેરીનું, લીંબુનું મીડી કાકડીનું
 રાયતી કાકડીનું, કેરીનું, ગુંદાનું, ગરમરનું, કાઠીયાવાડી ડાળાંનું,
 લીંબુ હળદર તથા આદાનું, વાંસનું લીંબુનું મદ્રાસી રીતનું કુંવળનું,
 કરમદાનું ખાવળના પરડાનું. ફણસનું, વીગેરે - મજા જુદો જુદો જા-
 તનાં પકવાન જેવાં કે કંસાર ચુરમાના લાકુ, શીરો કરવાની રીત,
 વેડમી (પુરણપોળી), માલપુવા, પાપડ અનારસા, ગુલકંદ, ગુલાબ-
 નાંજી ગુલગુલાં દહીનાં તથા માવાનાં, દુધની ગુલવી, ગોળપાપડી માં-
 ઠીયા ધારો, ધારી અદામ પીસ્તાની, અમૃતપાક, મેહસુર, મોહનપાક,
 ધારગા, ધુન્નરા ઘેચર, લસોટ, ચીકી, જલેબી, ઢોકળાં સાદાં તથા
 શીણેલાં, ખમજા ઢોકળાં, દહીવડા દહીચરાં, દુધપહુવા દુધપાક, દુધ-
 રોટલી, થુલી દખલીગસ, નાનખટાખ, પરેઠા, પીસ્તાની પાપડો દુધના
 ખરૂ, પુરણોઆ કેળાંની પુરી, ખારીપુરી, દહીનોપુરી, પુરી કેરીના રસની
 શીંગોડાના લોટની, ખટાટાની, પંચામૃત ચોખાની પાપડી ગગનગાંડિયા
 પેંડા, પાઈ અદામની પાપડી, ખરરી, અદામની રોટલી, ખાસુદી દુધના
 ખોસકીટ, ગળ્યા ખીસકીટ, ખીરંજ, ચતુરંગી ખીરંજ, પુલવડી, ફૂદીયા
 ફાફડા ફરસીપુરી. મથુરાના પેંડા, સુકા પેંડા, મીઠા બાખર ઠોર,
 આરમીનીયન મીઠાખ, મેહસુર માવાનો, અદામનો, મરકી મોહનથાળ
 મોદક, મોડાં પુરણના. ખાટી, ખાટી મારવાડી પુરણીયા મોદક, ખુદીના

લાડુ, વેસણના લાડુ, દળના લાડુ, મગદળ તથા અડદીયા લાડુ, ચોખાના લોટના લાડુ, ગુજરાતી લાડુ, ચોખાના આટાની ખીર ચોખાની કણકીની ખીર, શેવની ખીર, ખોચાની ખીર, લીલા શ્રીફળની ખીર; બદામની ખીર, તલની ખીર દ્રાક્ષની ખીર ખારેકની ખીર બટાટાની ખીર, સુરણીની ખીર, ચીખંડ, આમુદી. હલવો કરવાની રીત, સુતર-ફેણી રોટલી ધીની, પુલકા ખમીરી રોટલો ખજુરની રોટલી, ખાંડનો રોટલી ખોપરાની રોટલો, બાખરવડો કેવડો, ચાસણી બનાવવાની ઘેસ ધુવરા લીલવાના, ખજુર, ચોપડા બાવટાના લાડવા, તલના લાડવા, વધારેલા મહાયા, મહાપનાં વડાં, મહાપનું ચોરમું. ખાખ, ખાખલી, સાટા, મેતકુક, રાધવદાસી મોદક, ચોખાના લાડુ, લાપસી કુરડાઇ, કરકરવડો, કેકણીવડાં મગરળોના લાડુ, સાદો ભાત વધારેલો ભાત દહીવાળો ભાત, વતાકનો ભાત. બટાટાનો ગીલોડાનો તુરી-આનો, પરવરનો ગોળભાત, બદામનો ભાત. ચાસણીનો મીઠો ભાત, સાદરીયા મીઠો ભાત, કેસરી ભાત, અન્નાનસનો ભાત, મસાલાનો ભાત ગુજરાતી ખીચડી બાજરીની ખીચડી, વધારેલો ખીચડી, મનપસંદ ખીચડી, મહમદબાદશાહી ખીચડી, સોલા ખાચડી, કેસરીયા ખીચડી, આંબળાનો મુરખ્ખો ફેરીનો મુરખ્ખો, મદ્રાસી રીતનો મુરખ્ખો, કોહળાનો દુધનો, બદામનો મુરખ્ખો અંજીરનો, અન્નાનસનો મુરખ્ખો ફેરીઓના કકડાનો મુરખ્ખો ફેરીઓના ચીરીનો મુરખ્ખો, મુસલમાની રીતનો ફેરીઓનો મુરખ્ખો, કરમાંદનો મુરખ્ખો, પપનસનો મુરખ્ખો. બીજેરનો લી-ચુનો આંબલીનો મુરખ્ખો, મદ્રાસી રીતનો આદુનો, બોલાનો મુરખ્ખો, બોરનો, દેળનો કુંવરનો, કારેલાનો, ગુલકંદ તથા ગુલાબનો મુરખ્ખો. આમલીનું સરખત દાડમના રસનું સરખત, ગુલાબનું, પાકેલાં કોઠાનાં

રસનું સરખત, ખેચીનું સરખત, આંખજાનું સરખત, આદાનો પાક પાક ગુંદરપાક, ભરૂચી ગુંદરપાક; મોઢમેદન ગુંદરપાક, અદામપાક ખોપરાપાક, મેથીપાક, ગુંદર અડદીઓ, સાલમપાક, લસણપાક, મેથી-પાક, અડદીયો પાક, સૌભાગ્યસુંડીપાક. હરડેપાક, મુસળીપાક, આ-ત્રપાક મહાકામેશ્વરપાક, કારેલાનું શાક, કંઠોડાનું શાક, કેળાંનું શાક, કહોળાનું શાક, કોઠંબડાનું શાક, વંત્યાનું શાક, વાલોડનું શાક, કાલીંગડાનું પરવરનું, પંડોળાનું, પાપડીનું ગરકાનું મવારફળીનું, ચેળાફળી, ગંગડાનું ગીલોડાનું. તુરીયાનું ડોડીના ડોડવાનું. દુધીનું સાંગરાઓનું સરગવાની શીંગોનું. બીડાનું, ખડકુચનું, ખીરાનું સુરચનું રતાજાનું અળવીના ગાદીયાનું, અટાટાનું ચકરીયાનું. ભોયકોહજાનું. કોમીજનું, મેથીનું. તાંળખનું. સુવનાભાજી, અટાટાની પતરી પતરવેલીમાં આંખ-લીનો ચુચેડો, કેરીઓનો ફળેતો આદિ સર્વ જાતનાં શાક પાક પક-વાન મુખ્યા અથાણંથી આ પુસ્તક ભરપુર હોવાથી આની જાતના અહાર પટેલા સર્વ પુસ્તકોથી શ્રેષ્ઠ છે, વિશેષ ખાતી પુસ્તક જોવા-યોગ્ય થશે દાગળ ગંજેજ હયા પાકું પુંડું ચાક્કર સ્વચ્છ તેમજ ઓછું ભણેલી સ્ત્રીઓ વાંચી શકે તેવા છે છતાં કિંમત રૂ. ૩-૦-૦ થટા-ટેલી કિ. રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૬ આના ગુદા.

મળવાનું ઠેકાણું

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુપટે.

ત્રાયુ દરવાજા—અમદાવાદ.

વાર્તા ૧૮ મી.

સામાનું સામર્થ્યક વિચાર્યા વિના વેર ન કરવું.

ભોજરાજની સભામાં વખતે વખતે કાલિદાસ પંડિત પોતાના વિદ્યા બગ વડે અધિક માનને પાત્ર થયો. તે જોઈ છિદ્રગદેષી કુષ્ઠ પંડિતો પુષ્કળ ઇર્ષ્યા કરતા લાગ્યા અને ગમે તે ખટપટ ચલાવી તેને પદભ્રષ્ટ કરવો અગર તેને અપરાધી બનાવી રાષ્ટ્ર કરાવવા યુક્તિ રચી એજ નિરતર વિચારણા ચલાવવા લાગ્યા.

એક વખત ભોજરાજ પ્રત્યે પંડિતોએ કહ્યું કે—હે ક્ષિતિપાત્રક ! આપ કાલિદાસને અત્યંત આહો છો તે યોગ્ય છે; પરંતુ તેના એકઅ-યોગ્ય આચરન વિશે ભોક્ષામાં ચરચા થાય છે, માટે તે વિશે જરા આપ તેમને સુચના આપો તે આપની આગ્રા માથે ચઢાવી અનાચાર છોડી દેશે તેથી અધિક માનપાત્ર થશે.

આ પ્રમાણે જ્યારે પંડિતોનું બોલવું સાંભળ્યું ત્યારે આશ્ચર્ય-યુક્ત બની તેઓને પુછ્યું કે—કાલિદાસમાં શું અયોગ્ય આચરણ છે ? તે સાંભળી પંડિતો બોલ્યા—જેરયા લંપટ હે વાથી તેઓના આચારને વિસરી ગએલ છે એટલે જ્યારે ગંગા સ્નાન કરવા જાય છે ત્યારે માછલાં પકડી કપડામાં વિંટી વેશ્યાને ત્યાં લઈ જાય છે અને તેનું ભક્ષણ કરે છે.

આવું પંડિતોનું બોલવું સાંભળી રાજા અતિ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યા કે—શું માંસ ભક્ષણ કરે છે ? અને વેશ્યાનો ચાર છે ! !

નહિ નહિ કદાપિ તે એવા દુરાચરણો આચરે નહિ તેમ છતાં તમે કહો છો એ વાત સત્ય હોય તો, તેના પ્રતીતિ કરાવી આપો ને એ વાત ખોટી ઠરશે તો હું જાણીશ કે તેના ઉપર દ્વેશ કરી ખોટી ખોટી મને વાતો બરાવી તેનો અનાદર કરાવવા ચાહો છો એમ ધારી તમે તેને યોગ્ય શિક્ષા કરોશ.

તે સાંભળી પાંડિતો બોલ્યા કે—‘ને એવાત ખોટી ઠરે તો જે આપને યોગ્ય લાગે તે શિક્ષા કરવી અ પ પ્રતીતિ કરવા ચાહો છો તો જ પ્રાતઃકાળે ગંગાવાટનો માર્ગ રોકી ગુપ્તપણે બેસો એટલે પ્રતીતિ થઈ જશે, રાત્રી કઠિતકનો રસીયો હોવાનો પાંડિતેના કહેવા પ્રમાણે જ કર્યું અને કાલિદાસને ગંગા સ્નાન કરી વેગળેથી આવતો જોયો એટલે બોજરાજે પુછ્યું કે—

‘હે કવિરાજ ! કશ્ચોકી ? અગત્યમાં શું છે ?

કાલિદાસે ઉત્તર આપ્યો કે—મમપુસ્તકં મરુ પુસ્તક છે.

ત્યારે ફરી ફરી પુછ્યું કે—કિમુદકં અમથા પાણી કેમ ટપકે છે !

કાલિદાસે ઉત્તર આપ્યો કે—કિન્વયેપુસારાદેકં—એ સર્વ કાવ્યનું સારરૂપ પાણી ટપકે છે.

રાજાએ પુછ્યું કે—‘ગંધર્કિ ! ત્યારે ગંધાય છે કેમ ?

કાલિદાસે કહ્યું કે—‘ નનુરામચળચઘાત્પંથમમગંધોલટં હાથ રામ અને રાવણનું યુદ્ધ ચાલે જ તેના જે પ્રાણીઓ મરે છે તેના પ્રેતાની ગંધને લધે ગંધાય છે.

બોજરાજે પુછ્યું કે—પુષ્કર્કિ ? ત્યારે આ પૂંઝડા જેવું શું દેખાય છે ?

કાલિદાસે કહ્યું કે—‘સલુતાલપત્રલિખિતં—તાડપત્ર ઉપર લખેલું છે તેથી પુછના જેવું દેખાય છે.

બોબ રાજે કહ્યું કે—‘જીવલર્કિ! ત્યારે શવના જેવું કેમ હાલતું દેખાય છે ?’

કાલિદાસે કહ્યું કે—

મમગૌઢમંત્રલિખિતાત્સજીનંપુસ્તકં ૩૨

એમાં મહડ બંગાલી મંત્ર લખેલા છે તે કારણથી મારુ પુસ્તક સજીવન રિધાસહ છે.’

આ પ્રમાણે કાલિદાસનું ભાષણ સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે,—

દ્વાદાગુણાઢયોમવાન્ વાહવા । કાલિદાસ આપ ગુણુમાન છો!’

એમ કહી બોબરાજાએ કાલિદાસની બગલમાં વિટાળેલા વસ્ત્રને

ખેંખેયું તો કાલીદેવોના પ્રતાપથી કાલિદાસના કહેવા પ્રમાણે તાડપત્ર ઉપર લખેલાં શ્રીરામાયણજીનાં પત્રજ નીકળ્યાં તે જોઇ રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો આ પ્રકાર જોઇ દેવી પંડીતો બચકિત યુક્ત અધોમુખ થયા.

લોકોના કહેવાથી કલિદાસનો વ્યર્થ ઉપહાસ્યપ્રદ પ્રકાર કયો તે બાબત રાજાને પશ્ચાતાપ થયો અને દેશી પંડિતો ઉપર ક્રોધ કરીને બોલ્યો કે તમારા જેવા નાદાનોની વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખી કાલિદાસ જેવા પવિત્ર અને મહા ગુણુવંત નરરતનું નકામું અપમાન કર્યું; માટે વાસ્તવિક રીતે તો તમારા કરાવ પ્રમાણે સાશન કરવું જ જોઈએ છે એમ કહી તેમનાં ધરખાર લુંટી દેશપાર કરવા હુકમ કર્યો તે જોઇ કાલિદાસ બોલ્યો કે— ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ જેમ વૃક્ષ પોતાના છેદનાર તથા પોશણ કરનાર ઉપર સમાન છાયા રાખે છે તેજ મહાન પુરોહિતે પણ સ્તુતી કરનાર કિંવા નિદા કરનાર પ્રત્યે સમાન

દ્રષ્ટિ રાખવી જોઈએ માટે એઓનો અપરાધ ક્ષમા કરો !' આ પ્ર-
માણે કાલિદાસનું મોલવું સાંભળી ભોજરાજ બોલ્યા કે—હે શ્રેષ્ઠ કવિ
તમારા સદગુણોની તુલના કરી શકે તેવો પુરુષ ભાગ્યેજ મળશે કારણકે
તમારું યુરું કરનાર તેજ મનુષ્યો ઉપર અનુગ્રહ કર્યો તેથી તમને
ધન્ય છે એમ કહી સર્વ પંડિતોને અપરાધ માફ કર્યો અને કાલિ-
દાસને પુષ્કળ ધન તથા શિરપાવ આપી માનમાં વધારો કર્યો ત્યાર
પછી અન્ય પંડિતોને કાલિદાસની વધારે બોધ લાગવા માંડી.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—સુવ્ર માણસોની ચઢતી જોઈ અન્ય
છિદ્ર શોધકો થતી ઉન્નતિને તોડી પાડવા અનેક પ્રપંચ રચે છે પરંતુ
જ્યાં સુધી પોતાનો દીનમાન ધીર હોય છે, ત્યાં સુધી એક રૂવાડુ પણ
વાંકુ કોષથી થઈ શકેજ નહિ, પરંતુ ઉલટાં તેઓનાં કરેલાં પ્રપંચ
લાભઃકર્તા થઈ પડે છે, તથા બીજો સાર એ લેવાનો છે કે—મહાન
પુરુષો અપકાર કરનાર મનુષ્યો પ્રત્યે પણ કેવા દયાળુ દિલરાજા રહે છે
ધન્ય છે એવા મોટા મનના મહાશયોને !

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

શ્રી વિદ્યનાથ પ્રસન્નોસ્તુ !

શ્રી

ભોજ અને કાલિદાસ એઓની

અપુર્વ આનંદ સાથે મુખોધ આપનારી
વાર્તાઓનો

ભાગ ચોથો.

અક્ષર એ કથરી બક્ષીસ છે.

એક દિવસ ભોજરાજાએ સભામાં બેઠેલા પંડિતો પ્રત્યે સમસ્યા પાડી કે—‘ગારોમુખંચુર્વંતિશાસુદેવ’ વાસુદેવ પાર્વતીના મુખનું ચુંબન કરે છે આવા વીપરીત અર્થ કરેલા પદની સમસ્યા સાંભળી પંડિતો નિરૂતર થયા, તે જોઇ કાલિદાસ બોલ્યો કે:—

જગતની માતા કોણ ? (પાર્વતિ) શરીરમાં મુખ્ય ભાગ કયો ? (મુખ) રતિ કીડા કરતી વખતે પુરૂષ પ્રથમ ક્ષીને શું કરે છે (ચુંબન) અને દૈત્યોને મારનાર કોણ ? (વાસુદેવ) આ પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર બહિઃ-હાંપિકાયુક્ત આપની સમસ્યા છે.

આ પ્રમાણે પોતાની સમસ્યા પૂર્ણ કરેલી જોઈ ભોજરાજ અતિ પ્રસન્ન થયા અને અન્ય દ્રોહી પંડિતે ઇર્ષાગ્નિમાં જળી મરતા લાગ્યા.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—વિદ્વાન પુરુષ તેનેજ ગણવે કે ગમે તે પ્રશ્ન પૂછે તેનો ઉત્તર યોગ્ય રીતે આપી મનનું સમાધાન કરે અને જે વિદ્વાન નામ ધારણ કર્યા છતાં પોતાથી અધિક ગુણીને જોઈ ઇર્ષા કર્યા કરે તેજ મૂર્ખ ગણાય; માટે આપણાથી અધિક ગુણીને જોઈ હર્ષમાન થઈ તેનો સત્કાર કરવો તેજ વિશેષ ગુણ પ્રાપ્ત થાય.

વારતા ૨૦ મી.

એક દિવસ ભોજરાજ અંતઃપુરમાં ગયો હતો, તે પ્રસંગે લીલા દેવીને રૂતુ પ્રાપ્ત થઈ હતી; પરંતુ રાજાને ખબર ન હોવાથી તે જોયો તેની સમીપ જવા ડગલુ ભરે છે તેવીજ લીલાદેવી બોલી કે, હું હું હું હું હું હું હું—એવો શબ્દોચ્ચાર કરતી છેટે છેટે જવા લાગી ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું કે—‘હે મતી પ્રાણ સજીવનની પ્રિયે? આવડો ટાપ શાને કરે છે? હું નથી ધારતો કે મારા ધર્મથી હું પતીત થયો હોઉં છતાં એકદમ આમ કરવાનો હેતુ શો તે તું મને જણાવ !’

આ પ્રમાણે માળવાધિશનું બોલવું સાંભળી લીલાદેવીએ હસીને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, જેથી આનંદમાન થયો અન્ય પ્રિયાના મહેલમાં જઈ શયન કર્યું પ્રાતઃકાળે નિત્યકૃત્ય કરી સભામાં જઈ પંડિતો પ્રત્યે પ્રશ્ન કર્યો કે—‘હું હું હું હું હું હું હું કરોતિ’ આ શ્લોકનું ગોથુ ચરણ છે તેને મળતાં ત્રણ પદ બનાવી મારા મનનો અને તમારા શ્લોકનો ભાવાર્થ બરાબર મળતો આવે તેવો બનાવી આપે,

આ સમસ્યા રૂપ શ્રેયોક્તિના ચરણ ઉપરથી મહારાજના મનનો વિચાર મળે. આવે તેને શી રીતે ગોડાવે, વિચારમાં તે પંડિત મંડળ ગુન્યાયુઃ પરંતુ એક વિચાર સુખ્યો નહી ત્યારે કલિદાસે ભક્ત પંડિત વર્ગ નિરૂપર થયું જોયું અને દેવ પ્રમાદથી બોલાવ્યો કે—

પોતાની સ્ત્રી રજસળા થવાના સમયથી મહેલના એકાંત સ્થળે બેઠેલી તે પ્રસંગે તેની તમીચ તમો ગયા તે વખતે રાણીને એવો ભય ઉત્પન્ન થયો કે વખતે આનુપલ્લવી પ્રણય મને આડકો જશે તેથી દૂર ખસી હું હું હું શબ્દ કહ્યો.

આ પ્રમાણે પ્રશ્નર્થ સાંભળી રાજા ઘણોજ ખુશી થયો અને ક્યોરાજને સારો શિરપાવ આપી નેમની બહુજ તારીફ કરી.

વાર્તાનો સાર—ખુલ્લોજ છે.

વારતા ૨૧ મી.

સાત્યમેવ જયતે ?

એક સમય બે.જરાજ કાવર કાનિઠાસને સંગાથે લાઇ શિકાર કરવા ગયો હતો ત્યાં મૃગ પાછળ પડતાં બહુ દુર જઈ પહોંચ્યાં પણ મધ્યાન્હ સમયના આકરા તાપથી વ્યાકુળ થયા અને તૃષા પણ વિશેષ લાગેલી, તેથી જળાશયના શોધ કરી તૃષા મટાડવા જળ સમીપ જઈ બેઠા, પરંતુ બે.જરાજ કાલિદાસ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે—‘ગણી પીધા વિના જીવ જાય છે, તદાપ મારે એવો નિયમ છે કે, ત્યાં સુધી લીલા દેવીનું મુખ ન નિહાળુ ત્યાં સુધી પણ પણ પીવું નહીં માટે હવે શો ઉપાય કરું કે—જેથી મારા પ્રણુ અત પ્રાપ્તિ એ બંને રહે !

માટે હે કવરાજ ' માફ પ્રત લંઝ ન થાય અને તરફ લાગે તેવો કાષ્ઠ ઉપાય છે ?

તે સાંભળી કાલિદાસે કહ્યું કે—'ધરાધિશ્વ ? જો આપ લીલાદેવીનું ચિત્ર જોઈ પાણી પીઓ તો તેમાં આપનો ટેક ખંડન થશે નહીં રાજાએ કહ્યું કે—'કરીશ્વર ! ચિત્ર પણ આલેખેલું મારી પાસે નથી એટલે હું નિરૂપાય છું તે સાંભળી કાલિદાસ બોલ્યો કે—' પૃથ્વીપતે ! લીલાદેવીનું ચિત્ર હું આલેખી આપું પછી શું અડચણ છે !' રાજાએ કહ્યું ' ત્યારે તો ધણા આનંદની વર્તા ! '

તદનંતર કાલિદાસ લીલાદેવીનું ચિત્ર ચિતરવા લાગ્યો. લીલાદેવીની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ નિહાળેલી હતી અને ચિત્ર કામ પણ પૂર્ણ આવડતુ હતું તેથી સાક્ષાત્ ચિત્રખન્યુ એટલે કષ્ટ દેવીનું સ્મરણ કરી વીનવવા લાગ્યો કે—સેવક સંકટ હારિણી ! તારા પ્રસાદથી મેં લીલાદેવીની મૂર્તિ આલેખી છે; તદ્દપિ જે કંઈ તે વિષે ન્યુનતા રહી ગઈ હોય ને પૂર્ણ કરવાને મને સહાયભૂત થા એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ! શાહીમાં કલમ બોળી કાગળ ઉપર અદ્ધર ઝાલી રહ્યો હતો, તેમાંથી લીલાદેવીના ગુણસ્થાન ઉપર એક શાહીનું ટપકું પડ્યું, તેથી કાલિદાસ જાણી ગયો કે લીલાદેવીને આ રથાનકે લાખું હશે; માટેજ આ ચિન્હ થયું. તદનંતર તે ચિત્ર ભોજનાગને ખતાવ્યું તે જોઈ બહુજ પ્રસન્ન થયો; કારણ કે લીલાદેવીની સાક્ષત્ મૂર્તિમાં અને વિચાર્યું કે જે જગ્યાએ લીલાદેવીને લાખું છે તેજ જગ્યાએ લાખા જેવો ડાઘ પડેલો જોઈ શકાશીલ મન થયું કે ગુણસ્થાનમાંનું નિશાન તેના જાણવામાં થી રીતે આવ્યું ? માટેજ જીવું જોઈએ કે ડાઘ ભુલથી પડ્યો છે કે જાણીને ?' એમ વિચારી રાજાએ કાલિદાસને કહ્યું કે—જેવી જોઈએ તેવી કલમ કામ કરી શકી

નથી માટે સુધારીને ફરી ખતાવો.' તે સાંભળી કાળીદાસે પુર્વ પ્ર-
માણેજ ચિત્ર તૈયાર કર્યું. તે જોઇ પુનઃ કાઢવા સૂચવ્યું તો, તેરીને
તેવીજ થવા લાગી, તેથી રાજાને પુરેપુરા વ્હેમ ઠસી યુયો કે—'મારે
અને કાલિદાસને અત્યંત સ્નેહ છે, તેમ અંતઃપુરમાં જવાની પથ્થુ
છુટ છે, તેથી વખતે લીલાદેવીના મુખની આકૃતિ તો દીડી હોય પરંતુ
છુપે ભાગ તેના જોવામાં શી રીતે આવ્યો! માટે અવશ્ય કાલિદાસને
અને લીલાદેવીને કાંઈ આડા સંબંધ થએલો હોવોજ જોઈએ !'

આ પ્રમાણે સંકા ઠસી ગઇ પણ આ વાર્તા કાલિદાસને ન
જણાવતાં મનમાંજ રાખી અને ત્યાર પછી પાણી પી જરા વિત્રાંતિ
કરી પોતાના નગરમાં આવ્યા, પરંતુ પોતાના મનમાં રહેલી ખટક
ભારે સાલ્યા કરતી હતી, તેથી શરીર સુકાવા લાગ્યું, અને મનમાંને
મનમાં મુંઝાવા લાગ્યો; કેમકે કોઇ પણ દોષ માટે જ્યાં સુધી પુરે-
પુરી પ્રતીતિ ન થાય ત્યાં સુધી ખીજને માથે કલંક પણ શી રીતે
મુકી શકાય ? એમ વિચારી લાગ જોતો હતો. તેવામાં એક દિવસ
એવો સંયોગ બન્યો કે, સમસ્ત કવિ મંડલથી અધીક શ્રેષ્ઠ એવા
કાલિદાસને આવતો જોઈ તેના ગુણોનું સ્મરણ કરી ભોજરાજા અતિ
હર્ષવંત થયો, પરંતુ તે વેસ્થા વિષે પરમાનુરાગી છે એ મહાન અવ-
ગુણ વિચારતાં મનમાં કાંઈક ખેદ ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે સભામાં
જોડેલી સીતા પંડિતા ભોજરાજાના મનનો અભિપ્રાય સમજી ખેલી કે
ગુણવાનમાં દોષ જણાય તો તેથી ગુણના સ્નેહી જનો ખેદ પામતા
નથી. જેમ ચંદ્રમાં પડેલા કલંકને પણ સર્વ લોકો પ્રીતિથીજ નિ-
હાળે છે ! તે સાંભળી રાજા પ્રસન્ન થઇ સીતા પંડિતાને અમુલ્ય
શિરપાવ બક્ષ્યો, જો કે ઉપરના વચનોથી રાજાને સંતોષ થયો, પરંતુ

પ્રથમના જેવું કાલીદાસનું માન રાખવામાં આવતું નહોતું તેથી કાલી-
દાસ રાજના અભિપ્રાયને સમજી ત્રાજવાના બહાનાથી મોહ્યો કે-હે
ત્રાજુ ? પ્રમાણુમાનની પદવીને તું પ્રા'ત થઈ તેથી શો અભિમાન થયો
છે કે-ગુર-મારે હોય તેને નીચાં નમાવી હસકાને ઉંચાં લેખ જાય છે '

પુનઃ વિચારવા લાગ્યો કે-જેને સર્વત્ર સંચરવાની શક્તિ છે તે
પોતાનાજ દેશ ઉપર રાગ રાખી શા માટે નાશ પામે ! આ મારા
બાપનો કુવો છે એમ વિચારી રાજના કરેલા તિરસ્કારને મનમાં સ-
મજી ઉદાસ થઈ પોતાને ઘેર ગયો. કહ્યું છે કે-અવજાથી તુટેલા
પ્રેમને સમાન-પ્રથમના જેવો કરવાને કોણુ સમર્થ છે ? પુટેલા મોતી
કાંઈ લાખના લેપથી સંધારી શકતાં નથી.

કાલિદાસના દોષોવિચારીરાજનામનમાંઉદાશીનતાએ વાશકર્યો અને
ત્રિષાદ્યસ્ત થએલો જેમ કીલાદેવીએ વિષાદનું કારણુપુછ્યું. ત્યારે રાજાએ
એકાંતમાં કીલાદેવીને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તમજ રાજનાજ
મુખથી કાલીદાસનો તિરસ્કાર થયેલા સાંભળી કીલાદેવી મોલીકે-સ્નેહ
ન કરવો તેજ સારૂ છે, પણ પ્રથમ કાષ્ટની સાથે સ્નેહ કરી પાછો
તોડવો તે અતિ દુઃખદાયી છે, જેમ છતી આંખો જવાથી જેટલો
શોક કિંવા દુઃખ થાય છે તેટલો જન્મથી આંધળો હોય તેને શોકકે
દુઃખ થતું નથી તેમજ કાલિદાસકાષ્ટ સરસ્વતિનો સાક્ષાત્ પુરૂષાવતાર
છે માટે એતું સર્વ બાવથી સન્માન કરવું જોઈએ; અર્થાત તેને મ-
નાવવો જોઈએ, કેમકે જેની સાથે ખેડા, રમ્યા, હર્યા, અને ગુણની
વાતો કહી સંભળાવી તથા સાંભળી તેના પ્રત્યે સત્ય પુરૂષેતું ચિત્ત મ-
રણુ પર્યંત પણ ઉદાશીન થઈ શકતું નથી ભુવોને ચંદ્રમાદોષે કરીને
રહિત છે, કુટીલ છે, કલંકિત છે, અને મિત્રના (સૂર્યના) અસ્ત
સમય પોતે ઉદય પામવા વાળો છે, તદ્દપિ એ ચંદ્ર શીવજીને પ્રિય

છે; કારણ કે પોતાનો આશ્રય લઈ રહે તેના ગુડેદોષનો વિચાર કરવો નહીં, માટેજ આપને પણ તેમજ અવશ્ય કરવું યોગ્ય છે. '

આ પ્રમાણે લીલાદેવીનાં યથોચિત વાક્યો સાંભળી રાજા પ્રમત્ત થઈ બોલ્યો કે 'હે દેવી ! તારું કહેવું યથાર્થિત છે, હું કાલિદાસને પ્રાતાઃકાળમાંજ પ્રસન્ન કરીશ. પછી ખીજે દિવસે ભોજરાજ સર્વ પ્રાતાઃકર્મથી મુક્ત થઈ સભામાં ગયોજ્યાં પંડિત, કવિ અને મંધર્વ વગેરે સર્વ આવ્યા પણ તેમાં કાલિદાસને દીઠો નહીં ત્યારે પોતાનાં શેવકને બોલાવી વેશ્યાને ઘેરથી કાલિદાસને બોલાવી લાવવા આજ્ઞા કરી અને તે શેવક પણ શિષ્યપણે વેશ્યાને ઘેર જઈ કાલિદાસ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે—હે ઠવિરાજ ! ભોજનરેંદ્ર આપને બોલાવે છે, તે સાંભળી કવિ વિશેષ ચિંતવન કરવા લાગ્યો કે—'ગઈ કાલે તો મારું અષ્ટમાન કર્યું હતું, છતાં અત્યારે બોલવવાનું કારણ શું ? કહ્યું છે કે—જેના ઉપર રાજાનો પ્રભાવ થાય છે, અથવા જે મનુષ્યને રાજા પ્રેમભાવથી માન આપે છે તેને ત્યાંથી ખસેડવાને કિંવા તેની યોગ્યતા ઓછી કરવાને રાજાના ખ્યારા માણસો પ્રયાસ કર્યાજ કરે છે.

વિશેષ કરીને દિન પ્રતિદિન ભોજરાજ અને સાન આપે છે, તેથી મારા ઉદ્ધત્કર્ષને નહીં સહન કરનાર મયાવી—કપટી લોકો વૈર રાખે છે જ્યાં રાજા અવિવેકી હોય, તથા ગુણવાન મત્રિઓના વશમાં ન રહેતો હોય તેમજ ખજાણાના પ્રખળપણું હોય ત્યાં સત્યપુરુષનો સત્કાર શી રીતે થઈ શકે ?

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો સભા તરફ ચાલ્યો રાજા વેગળેથી કાલિદાસને આવતો જોઈ આનંદથી આસન ઉપરથી ઉડીને કહેવા લાગ્યો કે, હે મુદ્ધવિ; આજે કેમ આવતાં વિશ્વંજ થયો ? ! એમ કહે । પાંચ છ ડમલાં સામે મયો, તે વખતે સધળા સભા ઉભી થઈ,

સર્વ લોકો ચમત્કારને પામ્યા તથા કાલિદાસના વેરી પુરષો અધોમુખ-
વાળા થઇ બેઠા અને એના મિત્રોને આનંદ થયો રાજાએ કાલિદાસનો
હાથ ઝાલી પોતાના સિંહાસન પાસે બેસાડ્યો તે જોઇ બાણકવિ
બોલ્યો કે—

ભોજઃકલાવિદ્રુદ્રોતા કાલિદાસસ્થપાનનાત્

વિબુધેષુકતોરાજા યેનદોષોકરોપ્યસૌ ॥૩૫॥

ભોજરાજ કળાઓને જાણવાવાળો સાક્ષાત શ્રી મહાદેવ સમાનછે!
કે જેણે દોષાદરનો પશુ પાંડિતો કિંવા દેવતાઓમાં સજ કરેલ છે !
તદનંતર પ્રત્યેક સમયે કાલીઃસ ભોજરાજના અર્ચ સિંહાસને બેસવા
લાગ્યો, તેથી વિદ્વાનો સ યેનું વૈર અધિક પ્રદીપ્ત થયું અને કેટલાક
બુદ્ધિવાનની સલાહ લઇ સર્વ પાંડિતો ભોજરાજની તંબુતવાદ દાસીને
ધન માનાદીથી સંતોષી કહેવા લાગ્યા કે—“હે સુભાગ્યશાળી ! અગારી
કીર્તિને કાલિદાસ ખંડિત કરી દેશે, તેમ અમારામાં એના જેવો કોઇ
કળાધારી કિંવા બનાબરી કરી શકે તેવો નથી, માટેએને રાજા દેશ નિ
કાલ કરે તેવી યોજના તમારે કરવીજ જોઇએ છે. જો તમે એમ કરશો
તો, તમને અમુલ્ય મુક્તહાર અમો આપીશું.

દાસીએ કહ્યું કે—તે સધળું તમારું કહેવું ઠીક છે, પરંતુ પછી હાર
આપવાનું કહો છો તે પ્રથમ આપો તો કાર્ય સિદ્ધ થયુંજ સમ-
જજો, તે સાંભળી પાંડિતોએ તેજ વખતે મોતીનો હાર આપ્યો અને
પોતાને રથાનકે ગયા. અહા ! ગરજ સાકરથી પશુ મળી છે !

તદનંતર દાસીએ વિચાર્યું કે બુદ્ધિવંત પુરૂષને શું અસાધ્ય ન
બની શકે તેવું છે, અર્થાત્ પાંડિત પુરૂષ ધારે તે કરી શકે !

એક સમય રાજા એકલા ઉંઘી ગયા હતા તે વખતે તંબોલ
આપનારી દાસી પગ ચાંપતી હતી, તે ઉંઘ આન્યાનો ડોળ કરી એક

બાળુએ કપટ નિંદાવડે આખી મીચી સુધ ગમી, થોડીવાર રાજને જાગતા જાણી બોલી—‘સખી મદનમાલિની ! પેલો દુરાત્મા કાલિદાસ દાસીનો વેષ લઈ અંતઃપુરમાં પેસી લીલાદેવીની સાથે રમણુ કરે છે’ રાજાએ આવું બોલવું સાંભળી વ્યાકુળ થઈ પુછ્યું કે અરે તરંગવતી જાગે છે કે નહીં ? પેલીએ જાગતાં છતાં પણ જવાબ આપ્યો નહીં, તેથી રાજાએ વિચાર્યું કે—‘આ તરંગવતી નિદ્રા વશ થઈ રહી છે અને વ્યસનના વશથી રાણીને દુરચેષ્ટાની વાત કહી કે, કાલિદાસ સ્ત્રીનો વેષ ધારી અંતઃપુરમાં પેસી પટરાણીને ભોગવે છે, એમ પણ હોય કેમકે સ્ત્રીના ચરિત્ર વિષે કાંઈ કળા શકાય નહીં, તોપણ નકી કરવું જોઈએ।

આ પ્રસાણે વિચાર કરી બીજે દીવસે કપટરૂપ તાવ લારી માંદો થઈ સુનો અને દાસી દ્વારા કાલિદાસને બોલાવી પાસે બેસાડ્યો। પુનઃનેજ રાણીને આજ્ઞા કરી કે લીલાદેવીને બોલાવી લાવ જ્યારે દાસી લીલાદેવીને બોલાવી લારી ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, ‘હે પ્રિયા આજે મારે અહીંયાં જ મરવું છે; માટે હાલ પથ્ય ભોજન લાવો ! તે સાંભળી ત્વરાએ લીલાદેવી ભાત અને મગની દાગ ચાંદોના થાળમાં પીરસી પ્રાણુનાથ આગળ મુક્યો તે વખતે રાજાએ કાલિદાસનો અભિપ્રાય જાણવા પુછ્યું કે

સુદ્ધાદાશીગદગ્યાલી કવિંદ્રવિતુપાકયમ્ ?

હે મહાકવિ ! રાજાને આજ જનાર સાંપણીરૂપ આ મગની દાગ ફેતરા વખતે કેમ થઈ ?

તે સાંભળી કાલિદાસને રાણી સમીપમાં ઉમેરી છતાં ઉતર આપ્યો અંધોચ્છલપસંયોગો જાતાવિગતકચુલો—૩૬ ॥

ભાતરૂપી પતિના સંયોગથી મગની દાગે ફેતરાંરૂપી કંચુકી-કાંચળી ઉતારી મુકી છે.

આપદને સાંભળી લીલાદેવી, શાસ્ત્ર સ્વરૂપ-સરસ્તીની પેઠે સ-
મજી હતી તેથી તેનો ભાવાર્થ સમજી જરા મ્હોં મનકાવી કબી રહી,
તે જોઈ રાજાએ વિચાર્યું કે-‘ આને કાલિદાસ ઉપર અવશ્ય રતેહ છે;
તેમ તરંગવનિએ જે નિદ્રામાં વાર્તા જણાવી હતી તે પણ સત્ય છે
એમ પ્રમાણસહસિદ્ધ થાય છે કે-રાણી પાસે ઉભેલી છતાં પણ આવું
ઉદાહરણ આપ્યું તેમ આની પણ મદહાસ્ય યુક્ત મુખમુદ્રા થઈ અહા!
સ્ત્રીના ચરિત્ર ની કાને ખર પડે ? ’

ઘોડાના પેટમાં થતો અરાજ, વર્ષાદની ગર્જના, સ્ત્રીનાં ચરિત્ર,
પુરુષનું ભાગ્ય, અવૃષ્ટિ એને અતિવૃષ્ટીનો ભવિષ્યને દૈવ સરખા પણ
જાણી શકતા નથી મનુષ્ય શી રીતે જાણી શકે ?

પછી ભોજરાજે મન સાથે વિચાર્યું કે-‘ ધોર અપરાધી હોય છતાં
આત્મણુ હોય તો તેને વધ કરવો નહીં; તેમ વળી કાલિદાસનો સર-
સ્વતિનો અવસાર છે; માટે વિશેષ કરીને એ વધ દાયક નથી પણ
દેશપાર કરવો એ યોગ્ય છે. પછી કાલિદાસને કહ્યું કે-‘ હે કાલિદાસ
આ દેશમાં કોઈ પણ પ્રકારે સર્વથા તમારે રહેવું નહીં હવે બહુ ક-
હેવાની જરૂર નથી તેમ ફરી એક શબ્દ પણ તમારે આ સંબંધમાં
અને પુછવો પણ નહીં.

આવું ભોજરાજનું બોલવું સાંભળી કાલિદાસ પ્રણામ કરી શિ-
દ્ધપણે ઉભો થઈ પોતાની વીલાસવતી વેશ્યાને ઘેર ગયો અને કહેવા
લાગ્યો કે-‘ હે પ્રિયા મને અહીંથી જવાની આજ્ઞા આપો કેમકે મારા
ઉપર ભોજરાજ કાપાયમાન થયો છે. તેથી દેશપાર જવાનો હુકમ થયો
છે, અહા! બહુજ ખેદની વારતા છે કે-વિધાત્રા નયનાર વાર્તાને હોન-
દાર ઠરાવે છે અને હોનદાર વાર્તાને ન થનાર કરી દે છે જેનો પુરુષ
ચાલુ પા વિચાર કરતો નથી તે વિધાત્રા ઉપજવી દે છે પણ આ બંધી
મહાપડ પાડેનોનીજ ઉઠાવેલી છે એમ હું અનુમાનથી જાણી શકું છું!

કેમકે પણાં નળળાં પણ એક સંપ કાયતો તે પણ ભારે વિષમ થઈ પડે છે, જેમ ધાસનું બનાવેલું દોરડું પણ મ્હોટા હાથીને બાધી શકે છે તેનું કારણ એકે સંપ થયાનુજ છે.

આ પ્રમાણે કાલિદાસનું બોલવું સાંભળી વેશ્યા બોલી કે— આ પ્રાણીનો તેજ પરમ મિત્ર કહેવાય કે—જેવો દેવવા માત્રથીજ સુખ કે દુઃખ હોય તે દર્પણના પ્રતિબિંબની પેઠે તુરતજ સંક્રાંત થાય; અર્થાત્ જે દુઃખ સુખનો સાથી હોય તેજ પરમ મિત્ર કહેવાય, માટે પ્રાણુપતિ ! જ્યાં સુધી હું બેઠી છું ત્યાં સુધી તમારે એ રાગનું તથા તેના આપેલા ધનનું પણ શું કામ છે ? તેમ રાગ પણ શું કરી શકે તેમ છે ? માટે નિડરપણે સુખ પૂર્વક આ ધરના ભેયનામાં રહો, આવું વેશ્યાનું બોલવું સાંભળી કાલિદાસ ત્યાંજ રહ્યો અને સુખે દિવસ ગાળવા લાગ્યો.

અહીંઆં ભોજરાગની પાળેથી જેવો કાલિદાસ ગયો તેવીજ લીલાદેવી પૂછવા લાગી કે— હે પ્રાણુવદ્ધલ ? આપને અને કાલીદાસને બહુજ મિત્રામ હતી છતાં આજે આ અનુચિત કાર્ય શા કારણને લીધે કર્યું કે, કાલીદાસને દેલમાં પણ ન રહેવા દીધો; જીવો કે—શેરડીના સાંઠાના મોઢાના આગળથી જેમ અકેકરી કાતળીમાં વધારે રસ હોયછે તેજ પ્રમાણે સજ્જનોની મિત્રામ દિન પ્રતિદિન વિશેષ રસયુક્ત હોય છે અને દુર્જન પુરૂષોની મૈત્રી હિલટી રીતે એટલે દિવસે દિવસે ઘટતી જાય છે વળી અંચકારોએ કહ્યું છે કે—શોક અને શત્રુ પીડામાં અથવા શોક રૂપી શત્રુથી રક્ષા કરનાર, પ્રીતી અને વીશ્વાસનું સ્થાન એવું જે મિત્ર, એવા બે અક્ષરના નામનું અમૂલ્ય રત્ન કોણે ઉત્પન્ન કર્યું છે તેને અનંત ઠાટી ધન્યવાદ છે !

આ પ્રમાણે લીલાદેવીનાં વેધક વાક્યો સાંભળી રાગ બોલ્યો કે— હે દેવી ! કોઈએ મને કહ્યું કે—કાલીદાસ દાસી વેશે અંતઃપુરમાં

પેસી દેવી સાથે રમણુ કરેછે, મેં પણ એ વાતનો નિશ્ચય કરવા કપટ જવરધી એની અને તમારી પરીક્ષા કરી તેમાં તું પાસે હતી; છતાં પણ જે ઉત્તરાર્ધ કણું તે સાંભળી તેં હાસ્ય કર્યું એ વૃત્તાંતને જાણી બ્રાહ્મણને મારવામાં પાપ માની દેશનીકાલ કર્યો અને તમે ચતુર છો તેમ સ્ત્રી હત્યાના પાપનો ભય તેથી તમને મારતો નથી. પણ હવેથી અયોગ્ય આચરણુ આદરતાં નહીં.

રાગનું આ પ્રમાણે બોલવું સાંભળી ખડખડ હસી પડી અને નિઃશંકપણે બોલી કે—‘હે સ્વામીનાથ ! મનેજ વન્ય છે કે, મારે આપ જેવા પતી છે; જે કે મારા સ્વભાવનો તમને પૂર્ણ અનુભવ થયો છે. છતાં મારૂં મન અન્ય પુરૂષ ઉપર શી રીતે આશક્ત થાય ! કારણુ કે પતિનો ઉપયોગ કરવાનાં સમયમાં અન્ય સ્ત્રી આપ સરખા તેજસ્વી અને પ્રતાપશાળી મહન પુરૂષોની ભાવના દાખે છે છતાં શું હું મંદ ભાગ્યણી છું કે તે પતિને ત્યજી અન્યને ઇચ્છીશ ? હાય ? ધણાજ ખેદની વાર્તા છે કે, તમો આજે મને પતિવ્રતા સતી બનાવ્યા વિના કિંવા અમતિ છું એમ સિદ્ધ કર્યા વીના અહીંથી પધરશે તો મારો પ્રાણુ નકી પરલોકમાં મોકલીશ !

તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે—‘ઠીક છે’ એમ કહી શેવકો પાસે એક કાળો નાગ અને લોખંડનો (લાલચોળ) કરેલો તપાવેલો ગોળો મંગાવી તૈયાર કરાવ્યા અને પોતે ધનુષ ઉપર બાણ ચઢાવી સન્મુખ ઉભો, તે વખતે લીલાદેવી સ્નાન કરી માથે દિવ્ય ચુંદડી બાંધી કહેવા લાગી કે—હે રાજન ! શું આગી છે ? રાજાએ કહ્યું આ સાંપને રમાડો અને લોખંડનો ગોળો અંજનીપુટમાં ધારણુ કરો જે અમ્રતી જણાશે તો બાણુ તૈયારજ છે.

આવાં હૃદય ભેદક વાક્યો સાંભળી સુર્ય સન્મુખ હાથ જોડી બોલી કે—‘હે જગતના ચક્ષુ ! તમો સર્વ કર્મના સાક્ષી છો; તમે સર્વ જાણો

છે. તથા જન્મત સ્વપ્ન અને શુષુપ્તના સમયમાં પણ જે ભોજનના એજ મારો પતી હોય અને અન્ય પુરુષ મારા ચિંતવન વિષે પણ આવેલા ન હોય તો આપ મારા નિયમને સત્ત્વ કી ખતાવો.

આ પ્રકારે કહી દીવ્યત્રય કરતી અર્થાત્ સર્પે ડંક માર્યો નહીં અશ્નિથી દગ્ધ થઇ નહીં અને બાણ સ્પર્શ કરવા સમર્થ થયું નહીં એ પ્રકારે શુદ્ધ-નીષ્કલંક બની જેમ રાજા લજ્જાનયમાન થઇ નીચું મસ્તક કરી પશ્ચાતાપ કરતો કહેવા લાગ્યો કે—હે દેવી આ પાપીષ્ઠ-રમા પ્રત્યે ક્ષમા કરો ! એટલું બોલી નીરંતર થયો અને ખાવું પીવું બોલવું સુવું વગેરે ત્યજી કેવળ ઉદ્દેગ પામી બેસી રહ્યો અને નીરંતર પશ્ચાતાપ કરતો કે—અહો ! મેં શું કયું ! મને લાજ નથી ! મારા ડહાપણમાં ધુળ પડી ! મારું માંભિય નકામું ! ચતુરાધ ચુકે પડી ! હા પ્રિયા ! મેં તને શું વચન પ્રહાર કર્યો ! હે મુકુતિ ! વિદ્વદર્થ કાલીદાસ ! મેં તમને શું શું ન કહેવાનાં વચનો કહ્યાં ! અરેરે વગર વિચાર્યે અઘટિત આજ મુકયું ! હાય દૈવે મારી ખરી ચીજ ચોરી લીધી એ પ્રકારે બોલતો અશ્રુપાત કરતો. જેમ ભૂત વળગ્યું હોય અથવા બીન્દો હોય તેવી દશામાં ઉદ્વિગ્ન બની વિલાપ કરતો પ્રિયા સન્મુખ જેમ કંપતો દિવસ ગુજારવા લાગ્યો તે જેમ લીલાદેવી સુંદર વિશ્વના મોહનનાંદવડે અને અનેક હાવ ભાવ તથા હાસ્યવિનોદ વડે ભાનમાં લાવી પોતાના કાર્યમાં તત્પર કર્યો, પણ કાલિદાસ વિના સભા સુન્ય લાસવા લાગી કાવ્યના વિનોદ બંધ પડી ગયા સુંદર સંગારાદિ રસોનો સ્વદ પણ વિલય પામ્યો. તેથી રાજા વિશેષ અસ્વસ્થા ચિતે રહેતો હતો. એક સમય પૂર્ણિમાની રાત્રિમાં ચંદ્રમંડળને જેતો ક્ષિલાદેવોના મુખ પર ચંદ્ર તરફ નિહાળી કહેવા લાગ્યો કે,—

‘ તુલણં અણુઅણુ સરર્દગ્લૌ શોભુદ્ધં ચંદસ્સાસ્તુ દેવાયે ’

આ ચંદ્રમા લીલાદેવીના મુખ પર ચંદ્રની તુલાનાની પાછળ પાછળ અનુસરતા આવે છે; અર્થાત્ આ રાણી મુખચંદ્રની નિશ્ચય ખરાખરી કરવા લાયક ચંદ્રમા છે !

આ પ્રમાણે પૂર્વાર્ધ રમ્યું. રાત્રિ બતીત થયે પ્રાતઃકાળે પોતાનું નિલકર્મ કરી સભામાં જઇ પંડિતો સમક્ષ બોલ્યો કે—‘હે કરીબનો ! તુલજંબણુમણુસરદગ્લેસોમુદ્બંધસ્સત્તુપદાયે’ આ સમસ્યાને પૂર્ણ કરો અને જે આ સમસ્યાને પૂર્ણ ન કરી શકે તો મારા દેશમાંથી નીકળી જાઓ. આ પ્રમાણે બોજરાખનું બોલતું સાંભળી બપોળીત બની પંડિતો પોત પોતાને ઘેરે ગયા અને સર્વ બહુઓ ધણા વખત સુધી તે સમસ્યાને પૂર્ણ કરવા વિચાર ચલાવ્યો; પરંતુ તેનો તત્ત્વ કોઇ સમજવા પામ્યા નહીં; અર્થાત્ તે સમસ્યાના અર્થ સુધે પુરતી કરવી તે અર્થમાં સંગીત રઘુરામમાન થતી નથી પછી સર્વ બહુઓ વળી વિચાર કરી બાણ પંડિતને રાખ પાસે મોકલ્યો અને બાણ રાખ પ્રથમે વીનવવા લાગ્યો કે—હે દેવ ! સર્વ પંડિતોએ એકમત થઇ મને આપ પાસે મોકલ્યો છે તે એટલાજ મટે કે આઠ દિવસની એ અવધિ આપો નવમે દિવસે સરક્ષા પૂર્ણ કરશું નહિ તો, આપના રાજ્યમાંથી નીકળી જશું.

રાખએ તે વાર્તા અંગિકાર કરે. બાણે સંદેશો કવીઓને સંભળાવ્યો અને સહુ સહુ ને ઘેર ગયા. આઠ દિવસ જતાં દેટકીવાર ! મુદત તો વીતી ગઇ સમસ્યા પૂર્ણ કરવાને શક્તિમાન થયા નહિ, આઠમા દિવસની રાત્રિએ સર્વ બહુ એકઠા થઇ એઠા તે સમય બાણે કહ્યું કે ‘અહા ! જવાનીના મદથી, રાજસન્માનના મદથી, અને કાંઇક વિદ્યબ્યાસ કરેલાં તે મદથી કાલિદાસને કહાડી મૂકાવ્યો’, પરંતુ એ સમય તમાને એ વિચાર ન આવ્યો કે; જ્યાં સાધારણ વિદ્વાનો હોય ત્યાં આપણે કવિ છીએ પણ વિષમરચાનમાં તો એક કાલિદાસજ કવિ છે તેને દેશપાર કરાવ્યો તેથી શું મોટાઇ પામ્યા ? જે કાલિદાસજ વિશ્વમાન હોત તો દેશપાર થવાની દશા આવત નહીં મારે એને ખસેડવા જજે કુતરો કર્તા હતા તેનું કળ હવે સર્વે બોગવો ! કહ્યું છે કે—એક સાધારણ બ્રહ્મણેનો પણ દ્રેષ કરનાથી કુળનો નાશ થાય છે ત્યારે કાલિ-

દાસ કવિતો સાક્ષાત્ પાર્વતિ સ્વરૂપજ છે તેનો દ્રેષ કરવાથી કનીકુળનો નાશ થાય તેમાં નવાઈ શી ? અર્થાત્ જે પ્રથમ કરવા લાગ્યું છે તેની દર્ષા-દ્રેષ કરવાથી નાશ પામે છે !, આવાં બાણનાં બાણ સમાન વચન સાંભળી સર્વ કવિ આદ્ય વ્યાકુલ થયા અને મયુરાર્દિ સર્વ કવીયો કલેશ નિવારણ કરી બોલ્યા કે, બાઈ હવે વાત જવા કંઈએ વિચારવાની જરૂર છે કે, અવધિ આજે પૂર્ણ થઈ ગઈ છે માટે હવે છ પાંચ ગણવાનો વિચાર ચલાવો; કેમકે કાલીદાસ વીના સમસ્થા પૂર્ણ થનારજ નથી હોયું કે ચેદ્દાઓની રણક્ષેત્રમાં અને દારથોની કવીમંડળમાં જીત અથવા હાર માત્ર બે ઘડીમાં જ જણાઈ આવે છે. માટે જે તમારી સંમતી હોયતો આજે અહીં રાત્રીએ ચંદ્રેદમ થાય તે વખતે પોતપોતાનો સર સમાન સંકેલી છાનામાના રસ્તો માપી જઈએ, જે નહીં જઈએ તો પ્રાતઃકાળે રાજના રાજ મનુષ્યો—સીપાઇઓ આવી બેરાં બાળકો સહીત આપણને જખરાઈથી બહાર કઢાડશે; તે વખતે માલમત્તા ન લઈ જવા દેતાં એકલા શરીરને લઈ જવું પડશે. તે માટેજ આજ રાત્રીએ જવું એજ ઠીક છે. એ નીચ્ય ઉપર આવી સર્વ પોત પોતાના રથાતકે ગયા અને ગાડીઓમાં સામાન ભરી બળદ બેડી માર્ગે શરૂ થયા. રસ્તે જતા તે પંડીતોની વાતચીતમાં અને ગાડાં વીગેન્નો અવાજ સાંભળી વીલાસવતી સાથે બગીચામાં નીવાસ કરેલા કાલિદાસે વિલાસવતીને જણાવ્યું કે—‘હે પ્રિયે ! જોતો ખરી આ બધા માણસો ગાડાઓમાં બેસે ઉઘાડે ભરી જતા હોય તેમ લાગે છે, તેમ મને તો તે બ્રહ્મણે જેવા લાગે છે માટે તપાસ કરો કે, તેઓ કોણ છે ? આ પ્રમાણે આજ્ઞા થવાથી વીલાસવતી જઈને જેવા લાગી તો તે રસ્તે જતા વટેમાર્ગીઓનું સંભાષણ સાંભળ્યું કે—‘એક રાજહંસથી સરેવરની જે શોભા હોય છે તેવી તે રાજહંસ વિના આજે તરફ વસતાં હજારો બગલાઓથી પણ ઘણું સકતી નથી. આ પ્રમાણે વાક્યો બોલતા બાણ મયુર અને માહેશ્વરાદિ પંડિતોને જતા

જેમ વિકાસવતિ પાછી આવી કાલિદાસ પ્રત્યે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો તેથી કાલિદાસ કહેવા લાગ્યો કે—‘હે પ્રીયે ! મારાં વસ્ત્રો જલદીથી લાવો કે, હું એ નાસતા બાહ્યોત્તું રક્ષણ કરું કહ્યું છે કે—જેનાથી પંડિતોની અરે ? આર્ય જનોની રક્ષા ન થઈ શકે તે પૌરુષ-મળ પણ શા કામનું ! જેણે અભ્યાગતને ધન ન આપ્યું તો તે ધન પણ શા કામનું ! જે પોતાનું હિત કરનારી ન થઈ તે ક્રીયા પણ શા કામની અને સાધુજનો સાથે વિરોધ કરવાવાળું મન પણ શા કામનું !

આ પ્રમાણે બોલતો તુરત કપડાં પહેરી ચારણનો વેશ ધરી હાથમાં ખડગ ઝાલી અર્ધા ગાઉ આગળ જઈ તેમના જવાના રસ્તામાંજ સામે આવ્યો. સરવને જેમ જ્ય એવો આશીરવાદ દઈ ચારણી ભાષાથી પુછવા લાગ્યો—અહો ! વિદ્યા સાગરો ! શ્રી બોજ સભા આલુપણો ! જુહસ્પતિના સમાન મહત્વ પામનારા આપ સરવે એકઠા થઈ કયાં જાઓ છો ? આપ કુશળ છો અને બોજરાજ પણ કુશળ છે ? આ પ્રમાણે બોલી પછી કહેવા લાગ્યો કે હું ધનની લાલચે બોજરાજનાં દરસન કરવા કાસીથી આવ્યો છું.

આવું ચારણનું બોલવું સાંભળી કોઈ ટીખળી પંડિત બોલો ઉઠ્યો કે—હે ચારણ ! તમે પછીથી પણ જાણવાના છો તો પ્રથમ જણાવવું તેજ ઠીક છે—બોજરાજે આ સમસ્ત પંડિતોને એક સમસ્યા પૂર્ણ કરવાને કહી, પણ પૂરી થઈ શકી નહી, તેથી રાજ્યકોપના ભયથી અન્ય દેશાંતરે જઈએ છીએ. આવું પંડિતનું બોલવું સાંભળી કાલિદાસે પૂછ્યું કે—તે સમસ્યા શી હતી ! એવો પ્રશ્ન સાંભળી તેણે જણાવ્યું કે—

‘તુલણં અણુ અણુસરદ્ ગ્લૌસો મુહચંદ્રસસ્ત્રુપદાયે’

ચારણે જણાવ્યું કે, ઠીક છે ‘ચંદ્રમાના પૂર્ણ મંડળને જેમ રાજ્ય એ આ ગુઢ અર્થવાળી સમસ્યા કહેલી છે તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપવો યોગ્ય છે કે,

‘અણુઈદિ વળયદિકહઅણુકિદિતસ્સપડિપદીચંદસ્સે’ ૩૭

આ પ્રમાણે ચારણનું બોલવું સાંભળી સર્વ પંડીતો વિસ્મિત થઈ ગયા એટલામાં કાલિદાસ સર્વને નમસ્કાર કરી ચાલી નીકળ્યો. ચારણનાં મયા પછી સર્વે વિચારવા લાગ્યા કે—અહો ! આ પુરુષ તો સાક્ષાત્ કાંઈ સરસ્વતિનો અવતાર આપણા રક્ષણાર્થે આવી પહોંચ્યો; પરંતુ આપણે તેને ઝોળખી શક્યા નહીં. હશે પણ હવે ઝટ પાછા ફરો અને મનકામના સિદ્ધ કરો, કેમકે આપણને નીકળતાં કાંઈએ દીકા નથી માટે ચુપચાપ પાછા સહુ સહુના મકાનમાં જઈ આનંદ કરીએ એમ વિચારી સર્વે પાછા ફરી ઘેર ગયા અને સરસામાન પાછો હતો તેમ ધરમાં ગોઠવી દીધો. પછી વિચાર ગોઠવ્યો કે ‘આપણે સવારે રાજસભામાં જવું અને આણને જેમ જેમ લાગશે તેમ ઉત્તર આપશે જે તેમ નહીં કરીએ, તો વખતે તે ચારણ આવી સમસ્યા પૂરી કરી બતાવશે તો તમારું કલ્યાણ થઈજ રહ્યું. એવો ઠરાવ કરી પ્રભાતે નિત્યકર્મ કરી રાજસભામાં જઈ “સ્વસ્તિ” શબ્દ કહી યોગાસને બેઠા પછી આણે કહ્યું કે—હે દેવ ! આપ સર્વજ્ઞકો આપ જે પૂછો છો તેતો હૃદયજ નળી શકે છે અને પેટભરા બ્રાહ્મણો શી રીતે નળી શકીએ તોપણ કહીએ છીએ કે—

તુલણંઅણુસરઙ્ગલૌસોમુહચંદરસસુપદાયો॥

અણુઈદિવળયદિકહઅણુકિદિતસ્સપડિપદિચંદસ્સ ॥

આ રાણીના મુખચંદ્રમાની નિશ્ચય ચંદ્રમા બરાબરી કરવા લાગે છે, એમ કેમ કહી શકાય; કેમકે પુનમ પછી પડવાના ચંદ્રમાની અને તે મુખચંદ્રની બરાબરી શી રીતે થઈ શકે ? અર્થાત્ પુનમ પછી પડવાના દિવસે ચંદ્રમાની કળા ક્ષીણ થતી જાય છે અને મુખચંદ્રનો સવદા સંપૂર્ણ ચંદ્રમાની તુલ્ય છે અને પડવાનો ચંદ્રમા એકજ કળાવાળો રહે છે તો પછી બરાબર કરી શકે છે એમ કહી શકાય ?!

આ પ્રમાણે પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણેજ સંપૂર્ણ સમસ્યા સાંભળી વિચારમાં પડ્યો કે— આ કૃતિ પાંડિતોની નથી પણ કાલિદાસનીજ]

છે, માટે અનુમાન થાય છે કે અહીંથી નગ્નકર્મા ગુપ્ત રીતે રહેશે. કાલિદાસ હોવોજ નોંધએ, ઉપાય કરીએ પ્રાપ્ત થય એમ વીચારી બાણને પાંચ લાખ રૂપૈયા આપ્યા અને બીજાઓને વચન માત્રથી સંતોષીત કર્યા તદ્દનંતર સર્વ પંડિતો પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા; જ્યારે વીદ્વાન મંડળ ચાલ્યુ ગયું ત્યારે દ્વારપાળને આજ્ઞા કરી કે જો કોઇ અક્ષણુ આવે તો તેને મારી પાસે લેઈ આવજો.

રાજા તો બાણનોજ હતો કે એકને દ્રવ્ય આપી સંતોષ્યો છે, તેથી બીજા ક્ષાણુઓ તે માટે દોષ કશો એટલે તત્ત્વ શું છે ? તે જણાઇ આવશે.

જ્યારે બાણ સધળું દ્રવ્ય લઇ પોતાને ઘેર ગયો એટલે પાંચ છ પંડિતો ભેગા થઇ બેસ્યા કે-‘બાણે દીક ક્યું નહીં; કેમકે આપણે બધા જે કારણુ માટે આ નગર છોડી ચાલ્યા હતા, તેજ માટે બાણે પણ છોડ્યું હતું પણ ચારણુ મળ્યો તો આટલું ધન પ્રાપ્ત થયું એમાં બાણે શી બહાદુરી કરી હતી માટે ચાલો રાજા પાસે અને સધળી હકોક્ત નિવેદ કરીએ કે, જેથી બીજા પણ તે પ્રમાણે અન્યાય કરી શકે નહીં’ એમ વિચારી રાજાદારે આવ્યા અને દ્વારપાળ તેમને લઇ રાજા પાસે આવ્યો. પંડિતોએ સધળી વાર્તા કહી સંભળાવી, તેથી રાજા ત્રિચારવા લાગ્યો કે ‘સર્વ પ્રદારની મારા બચને લીધે કાલિદાસ ચારણુનો વેષ લઇ મારા નગરમાં વસે છે’ પછી શેવકોને આજ્ઞા આપી કે ઘોડા પકડો, પોતે કીડાઘાન પ્રયાણનો પડહ કરાવ્યો કે-રાજાદેવપુત્ર માટે અત્યારેજ ઉદાનમાં જાય છે, આ પ્રમાણે ઢંઢેરા થયો સાંભળી વ્યાકુળ થયેલા સમસ્ત યોદ્ધાઓ એકઠા થઇ મહારાજાની સંગાથે ચાલ્યા. મહારાજા પણ તે પંડિતોને સાથે લઇ જ્યાં રાત્રિએ ચારણુની ભેટ થઇ હતી, તે જગ્યાએ જઇ પહોંચ્યા અને પગી લોકોને બોલાવી કહ્યું કે-‘આ રસ્તે રાત્રિએ કોઇ ગયું છે? તેણાં પગલાં હજી જણાય છે માટે તે જીવો અને તે પગલાવાળા મનુષ્યને શોધી લાવો’ આ પ્રમાણે હુકમ સાંભળી ચતુર પગીઓ પગલાની બોળ-શોધ ચલાવવા લાગ્યા. પછી રાજા પોતાના મંદિરે આવી પંડિતોને પુજાન ધન આપી સંતોષી વધાય કર્યા.

પગી લોકોએ પગલુ બોળવા બધી મહેનત કરી, પણ તે પગલું, આમળ ચાલ્યું નહીં તેથી ઉદાસ બની ગયા જ્યારે પાછો થોડો દિવસ

ખાકી રહ્યો તે વખતે એક દાસી ટુટેલા-શટેલા જોડા લઈ મોચીને ઘેર સંધાવવા આવી તેને જોઈ તે પગીઓ જહુજ રાજ થયા અને મોચીને હાથમાંથી દાંધ ખેંચી કરી જોડા હાથમાં લઈ રેતમાં દબાવી જોયા તો જે પગલાંની ખોળ કરતા હતા તેજ પગનાં જોડાં જોઈ આનંદ પામ્યા જ્યારે દાસી ત્યાંથી જોડે સંધાવી આવી ત્યારે ધીરેધીરે તેની પાછળ આંધ્યા કે દાસીને વેસ્થાના ઘરનાં પેસતી દોડી, તેથી તે ઘરને ઘેરી જોઈ તદ્દન તર મહારાજને પગલું મળ્યાની ખબર પહોંચાડી, તેથી ભોજરાજ, શહેરના સુરજનો અને મંત્રીઓ સહિત પગે ચાલતો વિલાસવતિને ઘેર ગયો, તે વૃત્તિથી કાલિદાસ વાકેફ થઈ વિલાસવતિ પ્રત્યે દહેવા લાગ્યો કે 'હે પ્રીયે ! મારે માટે તને કેવું કષ્ટ પ્રાપ્ત થયું ?'

તે સાંભળી વિલાસવતિ બોલી કે 'હે શ્રેષ્ઠ કવીરાજ ! સામાનાં અંતઃકરણનો પૂર્ણભાવ તે તો માણસને માથે સંકટ આવી પડે ત્યારેજ પરખાય છે, ત્યાં સુધી મહા વાયુ વધ નહીં ત્યાં સુધી રૂનાં ઢગલાં અને પર્વતનું અંતર આવતું નથી; અર્થાત્ જ્યાં સુધી ઝપાટાખંધ પવન ન વાય ત્યાં સુધી તે રૂનો ઢગલો પણ પર્વત જેવોજ દેખાય, પણ પાનની ઝાપટ ચાલી કે ઇંછી જાય અને પર્વત ટકી રહે. તેમજ મિત્ર, સ્વજન, બાંધવ, બુદ્ધિ, દ્રવ્ય અને આત્મા એ સર્વનો સાર માણસ માત્ર વિપત્તિરૂપી કસોટીને પથરે તેમને ચઢાવવાથી-કસવાથી જાણી શકે છે; અર્થાત્ એટલાંની કસોટી વિપત્તના વખતેજ ખરાખોટાની ચક્ર આવે છે. માગ્યા વિના જેમ પ્રાણિમાત્રને દુઃખ આવી પડે છે તેમજ સુખ પણ કેમ નહીં આવે ? ફેર એટલોજ છે કે માણસો માત્ર દીનતા કરીને હલકાં પડે છે કવિશેખર ! જે વચનો બોલે કરીને પણ રાજ આપનું અપમાન કરશે તો, દાસી સમૂહ સહીત હું બળી મરીશ; પરંતુ આપને અડચણ થયેલી જોઈ હું પ્રાણ વ્હાલો કરીશ નહીં ! તે સાંભળી કાલિદાસ બોલ્યો કે-ધન્ય છે પ્રીય તારા સાચા સ્નેહને ! વહાલી એક વાર તો ખડગ ખેંચી ભોજરાજ આવ્યો હશે; તદ્દપિ મારું મુખ જોશે કે તુરત હસતો પગે પડશે; માટે એવું માનવાનું કાંઈ કારણ નથી. પછી મુખ્ય પાંડતો મંત્રીઓ અને નગર વાસીઓ સંમેત શ્રીભોજ વિલાસવતિના ઘરમાં પેડો અને કાલીદાસને દેખતાંજ ! તેને બેટી પડી ચરણમાં પડ્યો

અને કહેવા લાગ્યો કે—‘હે કવીરાજ ! ચાલતાં ઉભા, રહેતાં, જગતાં કે ઉંઘતાં, કોઈ સમય પણ માંડે મન તમારા વિના રહું નથી અર્થાત્ નીરંતર સમય સમ યાદ આવતા હતા.

આ પ્રમાણે ભોજરાજનાં વચનો સાંભળી કાલિદાસ લજ્યાયમાન થઈ નીચું મોઢું કરી ઉભો રહ્યો ત્યારે રાજા તેનું મોં ઊંચું કરી કહેવા લાગ્યો કે “હે કળાઓના સ્થાન કાલિદાસ ! રાજમાર્ગે જતાં કદાપી ઇંદ્ર અખડાઈ પડે અર્થાત્ રસ્તામાં ચાલતો હું દાસની માફક અહીંયાં આવ્યો તો તેમાં ખીજને શી લાજ છે, એટલે મેં તિસ્કાર કરી દેશ વટા દીધેલો તેજ હું પગે ચાલતો દાસની માફક અહીં આવી બે ? પડ્યો તેમાં હું શરમાતો નથી તો તું શા માટે શરમાય છે ? હું તો આ વિલાસવતિને ધન્ય માનું છું કે—જેણે પોતાના ગુણથી કાલિદાસને પાંજરામાં પક્ષી રાખે તેમ બાંધી રાખ્યો ! એમ કહેતાં કાલિદાસની આંખમાંથી હર્ષાશ્રુનીધારા ચાલી તે ભોજરાજ પોતાના હાથે લુછી નાંખી. તદનંતર કાલિદાસના મળવાથી પ્રસન્ન થયેલા ભોજરાજે વિપ્રોને પુષ્કળ ધન દક્ષિણામાં આપ્યું અને વિલાસવતિને ૧૦૦ ઉત્તમ પ્રકારના ઘોડાઓ આપ્યા. પછી પોતાના ઘોડા ઉાર બેસાડીને બંદી ચારણાદિથી સ્તુતી કરતા કાલિદાસને પ્રેમપુરઃસર પોતાના મંદિર લેઈ ગયો.

વાર્તાનો સાર એ છે કે—મોટા લોકોનાં મન સંશ્લેષ હોય છે માટે તેઓના આગળ યથાર્થ વાર્તા કે, ગુણ હુન્નર બનાવવો નહીં. ખીજે એ સાર લેવાનો છે કે, એક એકના મનમાં ઉત્પન્ન થયેલો શંકાઓનું રૂપરૂપ સ્પષ્ટીકરણ કરાય નહીતો, મહા અનર્થના કારણો અને છે માટે ઉપજેલી શંકાઓનું રૂપરૂપ સમાધન કરવું. ત્રીજો સાર એ લેવાનો છે કે, પોતાના પ્રાણની દરકાર ન કરતાં રાજાના હુકમને પવનમાં ઉડાવી દઈ પોતાના યારને વીપત્તિ વખતે મદદ આપી ! ધન્ય છે એવી વારાંગનાઓને વળી આ વાર્તા ઉપરથી પતીવ્રતાની મહત્તા મિત્ર-ધર્મની રીતી અને કસોટી મહાન પુરુષોની પારકાનું ભુરું કરતાં પોતાનુંજ ભુરું થવું દુરુમનો પ્રત્યે દયા બતાવનાર કુદ્દીન અને ગુણગ્રાહી રસદ તથા પોતાના અવીચરી કૃત્યનો પશ્ચાતાપ કરનાર નરરત્નની વીખ્યતી વગેરે વગેરે સાર સમજવાના છે.

શ્રી વિશ્વનાથ પ્રસન્નોસ્તુ !

શ્રી

ભોજ અને કાલિદાસ

એઓની

અપુર્વ આનંદ સાથે સુબોધ આપનારી

વાર્તાઓનો

ભાગ પાંચમો.

વારતા ૨૨ મી.

વિદ્વાનના વચનનો ભાવ સમજવોજ વિકટ છે.

એક સમય ભોજરાજે પંડિતજનોને પૂછ્યું કે—“બારમાંથી બે જાયતો શું રહે ? તે સાંભળી કેટલાકે કહ્યું કે દશ રહે, કેટલાકે કહ્યું એક રહે પછી કાલિદાસ સામું ભોજરાજે જોયું ત્યારે બોલ્યો કે—“બારમાંથી બે જાય ત્યારે કશું ન રહે અર્થાત બાર મહીનામાંથી અષાઢ અને ભાદ્રવે બે દેરા જાય । કંવા બગડે તો બધા માસ બગડે અને કાંઈ રહે નહીં અર્થાત કાળ પડે. આ પ્રમાણે કાલિદાસનું બોલવું સાંભળી રાજા ભ્રમિત આનંદ પામ્યો.

વાર્તાનો સાર એ છે કે, પ્રશ્ન કરનારના પ્રશ્નનો પુખ્ત વિચાર કરી થોડા ઉત્તર આપવો કે, સર્વને માન્ય કર્યા વિના આલેજ નહીં.

વારતા ૨૩ મી.

હીરાની ખાણમાંથી હીરાજ નીપજે ?

એક સમય ભોજરાજ કચેરી ભરી બેઠા હતા તે સમય એક ભરવાડે આવી જણાવ્યું કે ‘મરીમ પરવર ! મારે ત્યાં એક ઘોડી અને એક ગાય છે તે પૈકી ઘોડીને વાછડું અને ગાયને વછેરું અવતરેલું કેવું કૌતુક ?’

આ પ્રમાણે ભરવાડનું બોલવું સાંભળી ભોજરાજ સહ સર્વ સભા-જનો અતિ વિરમય પામ્યા ‘અરે આ તે કેવી ઇશ્વરની અસૌકીક લીલા ! ભોજરાજે પૂછ્યું કે—‘આ વાર્તા સાચી છે ?’ તે સાંભળી ભરવાડ બોલ્યો કે—‘શિરછત્ર ! આપને પ્રતીતિ ન થતી હોય તો, મારે ત્યાં પધારા એટલે નિઃસંદેહ થશે.

આ પ્રમાણે જ્યારે ભરવાડનું બોલવું સાંભળ્યું એટલે ભોજરાજ કાલિદાસને તેડી ભરવાડને ઘેર ગયો, અને ત્યાં જઈ જોયું તો, ગાયને વછેરું અને ઘોડાને વાછરડું ધાવતું હતું, તેથી અતિ આશ્ચર્ય પામી ભોજરાજે કાલિદાસ પ્રત્યે પ્રશ્ન કર્યો કે—‘હે સુકવે ! આનું શું કારણ છે ? તેનો પ્રતિ ઉત્તર આપો, આ પ્રમાણે રાજાનું બોલવું સાંભળી કાલિદાસે કહ્યું કે એક માસની અંદર આનો પ્રત્યુત્તર આપીશ, એમ કહી પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા; પણ કાલિદાસને એન પડે નહીં આવું પીવું કે સુવું તેને બિલકુલ નહોતું રૂચતું. એ પ્રમાણે ઉદાસ થઈ બેઠેલા તે વખતે પોતાની પુત્રી પ્રભાવતી જમવા બોલાવવા આવી, પરંતુ પિતાને

મહા શોકાબ્ધિમાં પડેલા જોષ વિનવ્યું કે, હે તાત એવી શું ચિંતામાં પડ્યા છો ? તે મને યથારિચત જણાવો.

તે સાંભળી કાલિદાસે જણવ્યું કે—‘હે વત્સ એનો ખુલાશો તારા આગળ કરવાયો કાંઈ મારો શોક નિવૃત્ત થઈ શકે તેમ નથી; તથાપિ તારો આગ્રહ છે તો સાંભળ ! એમ કહી સર્વ વીરમનકારી વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું એટલે પ્રભાવતિ બોલી કે ! પિતાજી ! એ વાર્તા બનવીજ અશક્ય છે; પરંતુ એમાં ભરવાડે કપટ ચટુતા ફેળવી છે જેથી એ વિષેની કિંમિત માત્ર પણ ચિંતા રાખશો નહીં, એનો ખુલાશો હું કરી આપીશ આપ જમવા પધારો જ્યારે આપ કાલે રાજ્યસભા વિષે જાઓ અને ભોજરાજ આ વિશે પુછે ત્યારે કહેવું જે—‘ હે નરવર એનો હું ખુલાસો આપુ એમાં તો વિશેષ આશ્ચર્ય નથી; પરંતુ મારી પુત્રીનો પાળેલો પોપટ આજથી ચોથે દિવસે ખુલાશો આપશે પછે જ્યારે મને બોલાવશે ત્યારે હું ક્ષણવારમાં ખુલાશો આપી દઈશ.

બીજે દિવસે કાલિદાસે રાજાને પુછવાથી ઉપર પ્રમાણેજ કહ્યું તેથી રાજા અતિ વિસ્મય થયો હવે પ્રભાવતિએ પોતાના પાળેલા પોપટની પાંખો થોડી થોડી કાતરી નાંખી અને કાળા રંગથી રંગી કઢાકર્યો તથા આંખો લાલ રંગનો બનાવી દીધી તેમજ તેને જે શિખરવુ હતું તે પણ શીખવી દીધું.

પછી ચોથે દિવસે રાજા પ્રાતઃવિધિ કરી જ્યારે કચેરીમાં આવ્યો ત્યારે કાલિદાસની પુત્રીને બોલાવવા સારુ સુખપાલ મોકલી પ્રભાવતી પણ થોડા સુંદર વસ્ત્રમૂષણો પરીવાન કરી પોપટનું પાંજરું લેઈ સુખપાલમાં બેસી કચેરીમાં આવી. તેને જોઈ રાજાએ તેને થોડા આસન ઉપર સન્માન સહિત બેસાડી. રાજા વિચિત્ર રંગનો પોપટ જોઈને તે પ્રતી પુછવા લાગ્યો કે ‘ હે પક્ષીમાં શ્રેષ્ઠ શુક ! તારો કાલિદાસ

લીલો અને ચાંચ લાલ હોવી જોઈએ છતાં અંજ કાળા વર્ણુનું કેમ છે ? તે સાંભળી પોપટ બોલ્યો કે ' મહારાજ ! સમુદ્રમાં મધ્યભાગમાં માફ રહેકાણુ છે ત્યાં એક સમય મોટો દાવાનળ લાગ્યો તેની જવાળા લાગવાથી માફ આ અંગ દગ્ધ થઈ ગયું તેથી મારા શરીરનો રંગ કાળો દેખાય છે, ' આ પ્રમાણે પોપટનું વિચિત્ર પ્રકારનું બોલવું સાંભળી રાજાએ પુછ્યું કે ' હે દુરાચારી પંખ ? મુઠું કેમ બોલે છે ? સમુદ્ર વચ્ચે દાવાનળ લાગવો કેવો ! અને જ્વાળા ફેલાયી એ શું ? તે સાંભળી પોપટ બોલ્યો કે—'હે રાજા ધોડીને વાછડું અને ગાયને વછેર જેવી રીતે પ્રસવ્યુ તેવી રીતે માફ શરીર પણ સમુદ્રમાં જ્વાળા લાગતાં દહન થઈ ગયું. આપ જાણો છો કે જેવો રાજા તેવી પ્રજા હોયછે, જો કે, ભરવાડે જન્મ થતાં વેંતજ એક એકનાં બચ્યાં અદલ અદલ કરી મુક્યાં તેથી એમને એજ પ્રમાણે આદત પડી કે જેવાં ખીલેથી છોડે કે તુરત વાછડું ધોડીને અને વછેર ગાયને જઈ ધાવવા વળગી પડે તેમાં પણ આપ આશ્ચર્ય માની કવિરાજ પાછેથી પ્રત્યુત્તર મેળવવા ઇચ્છા જણાવી ત્યારે તેવોજ ઉત્તર આપવો પડે ! ' આ પ્રમાણે પોપટનું બોલવું સાંભળી ભરવાડને ધમકી આપી પુછ્યું તો, પોપટના કહેવા પ્રમાણેજ બ્યવસ્થા કરેલી નીકળી તેથી રાજા ધણો ખુશી થયો અને કવિરાજની પુત્રીને અમુલ્ય હીરાનો હાર આપી પોપટને સાબાસી આપી સંતોષી વિદાય કર્યાં.

વાર્તાનો સાર એજ કે, પંડિતોનાં હોઠનાં પણ કેવાં બુદ્ધિશાળી હોય છે કે શુભ કપટના બેદને પણ જાહેરમાં લાવી આપે છે; માટે તુકમે તાસીર અને સોખતે અસર થાય છે, એમાં જરા સંદેહ નથી.

કોટન, કારડીંગ એન્ડ સ્પીનિંગ.

આમાં કોટન, જીન, મિક્સિંગ, વિલોમશીન, બેઇલ્ડબેકર બ્રોડમ એકઝોસ્ટમશીન લેપમશીન, રોડરકાર્ડ સ્ટ્રોફીંગ, ગ્રાઇન્ડીંગ, કાડ ક-લોધીંગ, રીલીંગ, બન્ડ લીંગ યાર્ન ટેસીંગ મશીન, મ્યુલ સ્પીનિંગ, વેસ અને ઘટ વિગેરે ઉપર ધણી સારી માહિતી સંખ્યા બંધ ચિત્રથી ભરપૂર છે.

પ્રેક્ટીકલ સાઇઝીંગ

એન્ડ

વીવીંગ કેલક્યુલેશન.

આમાં સાઇઝીંગના વિષયો સારા સમજાવવામાં આવ્યા છે તેમજ વાઇન્ડીંગ, વોરપીંગ, સાઇઝીંગ, લુમ્સ વીગેરેના કેલક્યુલેશન્સ (હીસાબ) તૈયાર આપેલા છે. યાર્ન (સુતરના) કલોથ (કપડાનાં) કેલક્યુલેશન્સ પણ તૈયાર આપેલા છે. કિ. ઝા પોસ્ટેજ ૮ આના.

વિવિંગ જોખરનો મદદમાર.

આમાં વિવિંગ ખાતાને લગતા દરેક મશીન જેવા કે વાઇન્ડીંગ, વોરપીંગ, સાઇઝીંગ, લુમ્સ, ડોલી વિગેરેની ધણી સારી માહિતી આપવામાં આવી છે. નક્શીની કીનાર ઉપરથી કમરબોર્ડ કેમ બનાવવું તથા નક્શીના નમુના તૈયાર આપેલા છે કિ. ઝા ૩. પોસ્ટેજ ૮ આના.

મીકેનિકલ ફોર્મ્યુલા પોકેટ બુક.

પાઠ પુઠાવાળી લગભગ ૪૦૦ પાનાની જેની અંદર એન્જીન બોઇલરને લગતા હીસાબની ફોર્મ્યુલાઓ તેના હીસાબ સાથે એન્જીન બોઇલરને લગતા એલીમેન્ટરી તથા એલના સવાલ જવાબો લેટપર આદિ પાઠવાની સમજ તેના ટેબલ સાથે, જીન સંબંધીની ગમજ, તથા જરૂરી ટેમ્પ્લોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કીમલ રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટે ૮ આના બુક.

“ સ્ટીમ એન્જીનીયર. ”

કર્તા રામચંદ્ર નરશી એમ. આઇ. એમ. ઇ.

એન્જીનીયરીંગ ધંધામાં પડેલા એપ્રેન્ટીસો અને પરીક્ષામાં જતા એન્જીનીયરોને ઉપયોગી થઇ પડેલું તેમજ બાયલર એન્ડ-ડેટ માટે ધણુંજ ઉપયોગી છે. કિં. રૂ. ૩. ૩૫ પોસ્ટેજ ૮ આના.

પટેલ્સ એન્જીનીયર્સ હૅન્ડ બુક.

(સુધારા તથા વધારા સાથે આવૃત્તિ બીજી).

આ ચોપડીમાં ૧૫૦૦ સ. જ. તથા ૨૬૦ ડ્રોઇંગનો સમાવેશ કરેલો છે જેમાં બોઇલરને લગતા સ. જ. (દરેક ભાગમાં ડ્રોઇંગ તથા સમજુતી સાથે) સેલીનેમેટર અને સુપરહીટર, બોલ્ટ, સ્ટડ, સ્પ્રુ. નટ, ચાવી, ક્લેમ્પિંગ, સ્પરહીટર, અને રીવેટનું માપ તથા ડ્રોઇંગ સાથે; પાઇપો ઉપર તથા બ્લીટવર્થની બોલ્ટ ઉપર આંટા પાડવાનું ડ્રોઇંગ; ઇન્જીનને લગતા સ. જ. (ડ્રોઇંગ તથા ગરતીંગ મીક-નીઝમ, વાલ્વ, ગીયરીંગ અને કન્ડેન્સીંગ અને એપેટેઇમ-દરેક ભાગના ડ્રોઇંગ તથા સમજુતી સાથે) છે. કિં. રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ ૮ આના.

મીલ એન્જીનીયરીંગ.

મીલ એન્જીનીયરીંગ, મીલ મેનેજરો અને મીલ માલિકો માટે ધણું ઉપયોગી પુસ્તક ૪૪૦ ચિત્રો સાથે ફકીરજી એલ્લજી ભર્યા-કૃત કિં. રૂ. ૨૫ પોસ્ટેજ રૂ. ૨.

ઓઇલ અને ગેસ એન્જીનો.

ફકીરજી એલ્લજી ભર્યાકૃત અસંખ્ય ચિત્રો સાથે કિં. રૂ. ૬ પોસ્ટેજ ૧૨ આના.

ઇલેક્ટ્રીક લાઇટ અને પાવર.

ફકીરજી એલ્લજી ભર્યાકૃત ધણી સારી માહિતીથી ભરપૂર છે. કિં. રૂ. ૬ પોસ્ટેજ ૧૨ આના.

ઓઇલ એન્જન અને પમ્પ્સ.

આ પુસ્તક ખેતીવાડીને પાણી આપવાના પંપો, અનાજ દળવાની ધંટીઓ, તેલની ધાણીઓ, ડાંગર ખાડવાનાં યંત્રો વિગેરે ધંધાદારોને બહુ ઉપયોગી છે. આમાં એન્જનની જુદી જુદી જાતો, બળતણ તરીકે વાપરતાં તેલ, ભારે તેલ, વચલા ગાળાનાં તેલ, ફ્યુએલ ઓઇલ એન્જનોમાં શા માટે વપરાય છે કોશીયી પાણી કાઢવાનો થતો ખર્ચ, પમ્પથી પાણી કાઢવાનો થતો ખર્ચ, સ્ટીમ અને ઓઇલ એન્જનોના પાવરની સરખામણી, ઓઇલ એન્જન અને પમ્પ પાછળ ચાલુમાં કરવો પડતો ખર્ચ, કેટલી શક્તિરાળા પમ્પો વાપરવા ફાયદાકારક છે; ડીપવેલ (હંડા કુવા પમ્પ ચલાવવા બેઠતા હોસ પાવર અને તેમના સાકની હદ, પમ્પના શક્તિનની હદ, પમ્પના શક્તિનની હદ, કુટના પમ્પો સ્ટોનર બેસાડવા, ઓઇલ એન્જનો, પમ્પની હદ અને કિંમતો વિગેરે બહુ ઉપયોગી માહેતીથી બરપુર છે પાકું પુઠું કી. ૨ ૩. પોસ્ટેજ ૬ આના.

વિદ્યુત અને વિદ્યુત ઉત્પત્તિ ભાગ ૧ તા.

જળી સંબંધી બાબતો પ્રારંભથી જ સમજવી છે, આના સાત પ્રકરણો છે તેમાં વિદ્યુતવાહક, અર્ધવાહક, સાધારણવાહક માંત્રિકવિદ્યુત, વિજળીનો દબાણ એમ્પીયર વોલ્ટ, હોર્સપાવર વિદ્યુત થટ, બ્યાટરી, સેરોઝ, પ્યારેલેલ થટની સર્વ સાધારણ માહીતી, ડી. સી. કરન્ટ, એ સી. કરન્ટ શન્ટ, જનરેટર, આર્મેચર અને તે સંબંધી માહેતી, ફ્યુઝ અને સંબંધીની માહેતી વિગેરે માહીતીથી બરપુર છે, વિશેષ સમજણ માટે ૭૨ ચિત્રની આકૃતિઓ આપી છે; કી. ૧૧૧ ૩. પોસ્ટેજ ૪ આના.

વિદ્યુત અને વિદ્યુત ઉત્પત્તિ ભાગ ૨ જો.

વિદ્યુત અને વિદ્યુત તારોની રચના વીગેરે વીગેરે ઘણી બાબતો આમાં આપવામાં આવી છે ચિત્રોની ૧૪૧ આકૃતિથી બધી બાબતો સમજતી છે કિં. ૧૧ ૩. પોસ્ટેજ ૪ આના.

વિદ્યુત સ્વાવલંબન.

જે માણસોને ઘરમાં વિજળી લેતી હોય અગર લીધી હોય તેમને માટે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી ચિત્રોની ૪૬ આકૃતિથી સાથે બધી બાબતો સમજતી છે જેથી અકસ્માત થતા અટકાવી શકાય છે કિ. ૬ આના પોસ્ટેજ ૪ આના.

ડાયનેમોની વ્યવસ્થા.

MANAGEMENT OF DYNAMO

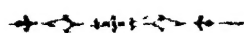
આમાં ડાયનેમોની માહેતી ઘણી સારી આપવામાં આવી છે, જેમાં વિદ્યુત, લોહચુમ્બક, કાર્ય, બળ અને શક્તિ, સરકીટ, ડાયનેમો, તેના વિભાગ, પસંદગી, તે ગોઠવવાની રીત તેને ચલાવવાના સાધનો, ડાયનેમોનું જોડાણ અને સ્વીચબોર્ડ, એકમ્યુલેટરમાં વિદ્યુત ભરવાની રીત, વિદ્યુત દવા અને તેમનું જોડાણ, ડાયનેમોને ચાલુ કરવાની રીત, બે કે વધારે ડાયનેમો સાથે જોડવાની રીત, ડાયનેમોને બંધ કરવાની રીત ડાયનેમોમાં નડતી મુશ્કેલીઓ વિગેરે અગત્યની બાબતો છે વિજળીનું કામ કરનારા કારીગરોને ખાસ ઉપયોગી છે કિં. ૩. ૨૫ પોસ્ટેજ ૪ આના જુદા.

મળવાનું ઠેકાણું—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે.

ત્રાણ દરવાજા—અમદાવાદ.

અરેબિયન નાઈટ્સ.

ખુશીનો ખબરનો અકકલનો ભંડાર, અને વારતાઓનો મહાસાગર આ અરેબિયન નાઈટ્સનું પુસ્તક છે. આમાં ન્હાની મોટી અસંખ્ય વારતાઓનો સંગ્રહ છે. વારતામાં પેટા વારતા એવી એવી ઘણી વારતાઓ હોવાથી અંકવાચ વાંચવા લીધા પછી તે હાથમાંથી પડે મુકવાનું મન થતું નથી. દુનીયાની દરેક ભાષામાં તેનાં ભાષાન્તર થયેલાં છે અને તે સર્વની હજારોની સંખ્યામાં વેચાય છે. સા સારા પુસ્તકો માનું તે એક પુસ્તક છે. રાત્રિ અને રક બધાંને સરખા આનંદ આપે તેવું આ પુસ્તક છે. ઘણા વર્ષોથી આની આવૃત્તી મળતી ન હતી ને હમણાજ તેની બેઝાંઆવૃત્તી બહાર પાડવામાં આવી છે. કાગળ ખોલે ઉંચા પાકું સોનેરી પુકું મોટી સાઈઝનું લગભગ ૧૦૦ પૃષ્ઠ છતાં કીંમત રૂ. ૪૫૫ પાંચેજ ૧૦ આના બુદ્ધા રૂ. ૩૫૫ પાકું સોનેરી પુકું કીંમત રૂ. ૩૫૫ પાંચેજ ૧૦ આના બુદ્ધા.

મળવાનું કેદાણું:-

ખુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર બગુણે

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

